

**Sovjetrussiske holdninger til Norge og
nordmenn fra 1917–1930:
Fra store forventninger til moderat interesse.**

SVF-3906

Ola Goverud Andersson

*Mastergradsoppgave i Russlandsstudier
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Våren 2013*

INNHALDSFORTEGNELSE

Kapittel 1. Innledning og historisk bakgrunn	1
Historiografi	2
Om holdninger til Norge og nordmenn i nordrussisk presse	2
Annen forskningslitteratur	5
Historisk bakgrunn – hvilke russiske holdninger til Norge og nordmenn gjorde seg gjeldende på slutten av 1800-tallet og fram til Oktoberrevolusjonen?	7
Kapittel 2. Metode og teori	10
Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til den utenrikspolitiske korrespondansen	14
Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til avisgjennomgangen	15
Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til Kollontajs memoarer	17
Kapittel 3. Utenrikspolitisk korrespondanse. Dokumentsamlinga.	21
Den første fasen	22
Fram mot handelsavtalen av 1921	25
En illustrasjon på ulikhet i holdninger mellom provins og sentralmyndigheter i Russland?	29
Sondringa Komintern - NKID og forholdet til Norge	30
Integritetstraktaten. Svalbard.	31
Mer om sondringa mellom Komintern – NKID og forholdet til Norge	33
Tilbake til Integritetstraktaten	34
Kollontaj til Litvinov om sild, Svalbard-spørsmålet, <i>de jure</i> anerkjennelse og holdninger til Sovjet	36
Den 'kollontajske' holdning	37
Forhandlingene opp mot <i>de jure</i> anerkjennelse og koplinga til Svalbard	38
Litvinovs vurderinger av Norge i mai 1926	42
Korrespondansen fra Kollontajs andre periode	46
Kollontajs endrede persepsjon av den generelle politiske stemningen i Norge på slutten av 1920-tallet	49
Om forskjellen på den utenrikspolitiske korrespondansen på tjuetallet og tredvetallet.	
Avsluttende bemerkning	49

Kapittel 4. Aviser. <i>Pravda</i> 1918–1927. <i>Izvestija</i> 1928–1929.	50
Pravda 1918	51
Pravda 1919	52
Pravda 1920	52
Pravda 1921	53
Pravda 1922	54
Pravda 1923	58
DnA og Komintern i 1923-årgangen	58
Mellomstatlige saker i 1923-årgangen	63
Pravda 1924	64
Pravda 1925	65
Pravda 1926	67
Pravda 1927	69
Izvestija 1928	69
Izvestija 1929	72
Kapittel 5. Memoarlitteratur: Kollontajs memoarer	73
Om oppdraget	73
Silda, de jure anerkjennelse, Surits og avhengigheten av England	74
Avvisning av erstatning som et instrument for de jure anerkjennelse	78
Også grunnlag for at handelen hadde egenverdi i den russiske forståelsen	79
Oppfatningen av Nord-Norge	80
Andre gruppevurderinger	82
Kollontaj og norsk presse	84
Norge før og nå	85
Kollontaj sitt syn på Norge og Sverige sett i sammenheng	87
Kollontaj og allmenne betraktninger av nordmenn og det norske folk	87
Kollontaj og DnA	88
Representasjonen som deltaker i to 'makt-triangler'	92
Kollontaj og Nansen	94
Kollontaj og polare forhold	94
Kapittel 6. Avslutning	95

Kilder

103

Litteraturliste

116

FORORD

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min veileder, Jens Petter Nielsen, for god veiledning, gode råd, og hjelp med språket i oppgaven. Jeg vil også takke Sven G. Holtmark ved Institutt for forsvarsstudier for tilgang til foreløpig manus til den norske oversettelsen av Aleksandra Kollontajs memoarer, samt gode råd og imøtekommenhet.

I tillegg vil jeg takke Angela Atajan, Rune S. Alexandersen og Erik Thon for hjelp med masteroppgaven.

FORKORTELSER

DnA	<i>Det norske Arbeiderparti</i>
MID	<i>Ministérstvo inostránnýkh del</i> (Utenriksministeriet) (i Tsar-Russland)
NKID	<i>Naródnyj komissariát inostránnýkh del</i> (Folkekommissariatet for utenrikssaker)
NKP	<i>Norges Kommunistiske Parti</i>
NKVT	<i>Naródnyj komissariát vnésjnej torgóvli</i> (Folkekommissariatet for utenrikshandel)
Profintern	<i>Krásnyj internatsionál profsojúzov</i> (Fagforbundenes røde internasjonale)
RSFSR	<i>Rossíjskaja Sovjétskaja Federatívnaja Sotsialistítsjeskaja Respúblika</i> (Den Russiske Sovjetiske Føderative Sosialistiske Republikk)
USSR	<i>Unionen av Sosialistiske Sovjetrepublikker</i>
VKP(b)	<i>Vsesojúznaja Kommunistítsjeskaja Pártija (bolsjevikóv)</i> ((bolsjevikenes) All-Unionelle Kommunistparti)

Kapittel 1: Innledning og historisk bakgrunn

Som student på Russlandsstudier ved Universitetet i Tromsø har jeg studert ulike perioder og temaer i russisk historie, med hovedvekt på det 19. og 20. århundret. Dette har utviklet min nysgjerrighet for russisk historie generelt, og særlig for tida rundt Den russiske revolusjon i 1917. Når vi skulle velge tema for masteroppgave, ble det derfor naturlig for meg å velge et tema knyttet til denne tida. Den opprinnelige planen var å se på sovjetrussiske holdninger til Norge og nordmenn gjennom hele mellomkrigstida. Hvordan de arter seg og om de er konsistente gjennom perioden og mellom ulike miljøer. I arbeidet med primærmaterialet ble det klart at dette ville være vanskelig å få til innenfor rammene for en masteroppgave, slik at perioden ble kortet inn til 1917–1930. Når problemstillingen min er i hvilken grad sovjetrussiske holdninger er konsistente over tid, kreves et visst tidspenn. Selv om tidsspennet her bare er 13 år, vil jeg likevel hevde at det kan påvises interessante endringer gjennom perioden. 1920-tallet kan ses som en dannelsesfase og en brytningstid for Sovjetunionen. Ideer og holdninger 'blir til' og endres raskt. Det er mange uløste spørsmål mellom Den nye bolsjevikmakta og Norge. På det mellomstatlige planet er det de to landenes regjeringer som er hovedaktørene, og på det ideologiske planet er det den norske arbeiderbevegelsen og VKP(b)¹.

Når det er likhet og ulikhet i holdninger gjennom perioden og mellom ulike miljøer i Russland fra 1917–1930 som undersøkes, forutsetter det at holdningene i seg selv blir 'kartlagt' og kommentert ettersom de påtreffes i kildene. Oppgavens 'analyse' foregår fortløpende i gjennomgangen av primærmaterialet, og analysen vil være både synkron og diakron, i den forstand at den ser etter likheter og ulikheter på holdningsplanet i rom (de ulike miljøene og enkeltpersonene i Russland som kommer til orde i kildene) og i tid (1917–1930).

Det er tre typer primærmateriale som er undersøkt i arbeidet med oppgaven: de sentralrussiske avisene *Pravda* og *Izvestija*, Aleksandra Kollontajs² memoarer og norsk og sovjetisk utenrikspolitisk korrespondanse. I avisene er det særlig Komintern³ og VKP(b) som har regien og kommer til orde. I korrespondansen er det særlig holdningene i det russiske utenrikspolitiske miljøet som kommer til syne, og i Aleksandra Kollontajs memoarer, er det særlig Kollontajs

¹ Vsesjojúnzaja Kommunistítsjeskaja Pártija (bolsjevikóv) ((bolsjevikenes) All-Unionelle Kommunistparti).

² Aleksandra Mikhájlovna Kollontáj (1872–1965), russisk politiker, revolusjonær og kvinnesaksforkjemper. Verdens førte kvinnelige diplomat. Leder for den russiske / sovjetiske representasjonen i Kristiania / Oslo i to perioder på 1920-tallet: 1923–1926 og 1927–1930. Sovjetunionens representant i Sverige fra 1930–1945.

³ Komintern (Den kommunistiske internasjonale, også kalt Den tredje internasjonale) var en internasjonal sammenslutning av kommunistiske og venstresosialistiske partier, stiftet 4. mars 1919 på Lenins og Sovjetunionens kommunistiske partis initiativ.

holdninger, som sovjetisk diplomat i Norge på 1920-tallet, som trer fram. Kildene reflekterer sånn sett fra det 'offisielle' Russland sitt ståsted. Kildene er nærmere presentert og problematisert nedenfor i kapittel 2.

Oppgavens problemstilling er: *I hvilken grad er de sovjetrussiske holdningene til Norge og nordmenn konsistente gjennom perioden 1917 – 1930?*

Historiografi

Så vidt jeg veit er det ikke gjort noen studier av sovjetrussiske holdninger til Norge og nordmenn på 1920-tallet, der holdningene som sådan står i sentrum. Derimot er det mye litteratur om norsk-sovjetiske forhold fra perioden, hvor utgangspunktet er tatt i en sak, et sakskompleks, eller en kildegruppe. Disse arbeidene kommer også inn på russiske holdninger til Norge og nordmenn, enten direkte eller mer implisitt. Den oversikten over historisk forskning som er presentert her, er ikke uttømmende, men baserer seg på viktige publikasjoner som handler om norsk-russiske forhold i perioden 1917–1930 og som er særlig relevante i forhold til de primærkildene som er brukt i oppgaven.

Om holdninger til Norge og nordmenn i nordrussisk presse

Det første arbeidet som trekkes fram her, er den russiske diplomoppgaven⁴ *Sovetsko-norvezjskie otnosjenija v severnoj presse. 1920–1945. (Sovjetisk -norske forhold i den nordlige presse. 1920–1945.)*, (Arkhangelsk 1995), skrevet av Igor Andrejevitsj Repnevskij. I.A. Repnevskijs⁵ oppgave er relativt fylldig presentert, ettersom den er særlig relevant for min problemstilling. Oppgaven er først og fremst en tematisk ordnet liste over notiser og artikler i den nordlige russiske presse som handler om Norge og / eller nordmenn fra 1920 til 1945, basert på et utvalg av aviser og tidsskrifter. I tillegg inneholder listen en bibliografi over temaet «Norge og Russland i det 20. århundret». Utover presseoversikten og bibliografien har oppgaven et innledningskapittel, hvor omtalen av Norge og nordmenn i den nordlige russiske presse i mellomkrigstida og under under 2. Verdenskrig er kommentert.

I.A. Repnevskij peker på at flere forhold knyttet til Norge og norsk aktivitet i Nord-Russland blir livlig debattert i den lokale presse på 1920-tallet. På 1930-tallet, derimot, er det langt færre saker. De sakene som handler om Norge og norsk aktivitet går fra å være livlige og polemiske skildringer

⁴ En russisk diplomoppgave kan i noen sammenhenger sammenlignes med en norsk masteroppgave.

⁵ I dette tilfellet er initialene for fornavn og farsnavn tatt med, ettersom det seinere i oppgaven vil vises til en annen Repnevskij.

på 1920-tallet, til å bli tørre og formelle på 1930-tallet.⁶ I. A. Repnevskij's presseoversikt er basert på en systematisk gjennomgang av to aviser, en bulletin og et tidsskrift. Foruten dette, går Repnevskij gjennom enkeltsaker fra i alt 15 andre publikasjoner fra perioden. En av de utgivelsene som best reflekterer dynamikken i de sovjetisk-norske forholdene fra perioden, er avisa *Volna*⁷ (*Bølgen*), utgitt i Arkhangelsk.⁸ Av de utgivelsene som I. A. Repnevskij har gjennomgått, er det også denne avisa som hadde det videste nedslagsfeltet.

Sakene som handler om Norge og norsk aktivitet i *Volna*, er skrevet av både lokale og sentrale bidragsytere. Balansen mellom lokale og sentrale avisbidrag forskyver seg fra 1920- til 1930-tallet, fra en overvekt av lokale, til en overvekt av sentrale.⁹ Denne endringa ses i sammenheng med en endring i det materielle sakstilfanget; med en innbyrdes forskyvning fra saker som handler om 'Norge og Russland i nord', til saker som handler om Norge eller norsk-russiske forhold mer allment. Når *Volna*, særlig på begynnelsen av 1920-tallet, tar for seg et vidt spekter av saker som handler om forbindelsene i nord, er dette en fortsettelse av tradisjonen i den nordrussiske pressen fra tida før revolusjonen.¹⁰ Sakene som handler om nordmenn og norsk aktivitet i Nord-Russland på 1920-tallet er ofte kritiske. Særlig de sakene som handler om territorielle spørsmål i nord, inneholder mye debatt. I disse sakene handler det mest om Spitsbergen¹¹, Novaja Zemlja og Ishavet, i tilknytning til suverenitet og ressursutnyttelse. I en av artiklene som handler om Spitsbergen, trer holdningen til spørsmålet om suverenitet over øygruppa klart fram av overskriften: *O nasjem Spitsbergene (Om vårt Spitsbergen)*¹².

En annen gruppe av saker som skaper mye debatt i *Volna* på 1920-tallet, og som ofte kan ligge nært opp til de sakene som dreier seg om territorielle spørsmål, er nordmennenes uregulerte fiske og fangst i Østisen, og spørsmålet om å gi nordmennene fangstkonsesjoner. I debatten rundt fangstkonsesjonene framtrer to ulike posisjoner; en som ser konsesjonene som helt i pakt med Sovjet-Russlands nasjonale interesser¹³, og en som er opptatt av farene ved å utdele slike konsesjoner, som kunne svekke ressursgrunnlaget for den nasjonale russiske fangstnæringen.

⁶ I.A. Repnevskij 1995, s. 1.

⁷ Avisen *Volna* het *Pravda Severa (Pravda Nord)* i tida før den allierte intervensjonen i den russiske borgerkrigen i 1918. Avisen tok tilbake sitt opprinnelige navn i 1929.

⁸ I.A. Repnevskij 1995, s. 3.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Oppgavens liste over disse sakene viser at arkipelet som regel kalles 'Spitsbergen'. I en av overskriftene er arkipelet kalt 'Grumant', som er det gamle russiske, eller pomorske, navnet på øygruppa.

¹² *Volna* 10. februar 1925, s. 2.

¹³ Her tenkes det på Sovjetregjeringens stilling i Norge, og særlig spørsmålet om *de jure* anerkjennelse, se nærmere nedenfor i oppgavens kapittel 3 og 5 om dette spørsmålet.

På 1930-tallet forstummer den livlige debatten i den nordrussiske pressen om Norge og norsk aktivitet. Grunnene til dette er dels materielle, dels politiske. De materielle grunnene beror på at sakene blir færre ettersom den norske aktiviteten blir mindre. På 1930-tallet er nesten alle de norske fangst- og treforedlings-konsesjonene avvirket.¹⁴ Det er også en sterk reduksjon i handelen mellom de to landene i *nord*, og det russiske behovet for import av norsk fisk faller etterhvert bort.¹⁵ Ved siden av disse materielle forholdene, peker I.A. Repnevskij på de politiske, blant annet at de fleste folkerettslige spørsmålene mellom de to statene er løst, og at de som gjenstod «ikke skulle komme til uttrykk i den nye sovjetiske pressens spalter»¹⁶. En annen årsak til reduksjonen i avismaterialet som handler om Norge og nordmenn, var den norske arbeiderbevegelsens splittelse i spørsmålet om Komintern. Den fraksjonen som ble værende igjen i Komintern, NKP, evnet ikke å spille den samme rollen i organisasjonen som DnA hadde spilt tidligere, noe som førte til en nedgang i interessen for interne norske politiske forhold.¹⁷ Når det gjelder den kvalitative svekkelsen av debatten rundt norsk aktivitet, må den også ses som et utslag av en allmenn tilstramming i pressefriheten, allerede fra slutten av 1920-tallet. En illustrasjon på dette, er at tilfeller av norsk uregulert fangst i Østisen som en veit forekom på slutten av 1920-tallet, ikke lenger ble reflektert i den samtidige nordrussiske pressen.¹⁸

Det skal ikke skapes et inntrykk av at omtalen av Norge og nordmenn i nordrussisk presse på 1920-tallet var alt overveiende negativ. Poenget er snarere at det var en livlig debatt, mange saker, og ganske enkelt mye informasjon om norsk aktivitet, på godt og vondt. I tidsskriftet *Severnoje Khozjajstvo (Det nordlige næringsliv)*, som ble utgitt i Vologda i perioden 1922–1929, ble det viet mye oppmerksomhet til de historiske norsk-russiske båndene. Tidsskriftet tok også opp erfaringer gjort av norske fangstfolk og fiskere, og viste ofte til nødvendigheten av samarbeid og den gjensidige økonomiske avhengigheten mellom de to landene.¹⁹

Den tredje og siste utgivelsen det skal pekes på her, er bulletinen *Severnoje Rybolovstvo (Fiskeriene i nord)*, som ble utgitt av Arkhangelsk Oblast råd for trålfiske og fangst. I bidragene til bulletinen, framstår Norge gjerne som en viktig konkurrent til Russland, når det gjelder ressursutnyttelse i nord, men samtidig som en pioner og kilde til nyvinninger, når det gjelder å ta i bruk nye fangst- og

¹⁴ I.A. Repnevskij 1995, s. 4.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Spørsmålene knyttet til debatten rundt DnA og Komintern er nærmere behandlet i oppgavens kapittel 4.

¹⁸ I.A. Repnevskij 1995, s. 15.

¹⁹ I.A. Repnevskij 1995, s. 6.

fiske-teknikker.²⁰

Annen forskningslitteratur

Doktorgradsavhandlingen til den russiske historikeren Andrej Viktorovitsj Repnevskij, *SSSR – Norvegija: Ekonomitsjeskie otnosjenija mezjvoennogo dvadtsatiletija (USSR – Norge: Økonomiske forbindelser i mellomkrigstida)*, (Arkhangelsk 1998), ser på de økonomiske forbindelsene mellom Sovjet-Russland / Sovjetunionen og Norge fra Oktoberrevolusjonen til 1941. Avhandlingen baserer seg på norsk og russisk arkivmateriale, og viser hvordan handelen artet seg, hva den bestod i og hva som motiverte den. Det er viet mye oppmerksomhet til omstendighetene rundt de mellomstatlige avtalene om handel og fangstkonsesjonene fra 1920-tallet. Avhandlingen viser blant annet hvordan importen fra Norge endret seg fra den tradisjonelle fiskeimporten, til hovedsaklig å bestå av import av lettmetaller, særlig aluminium, fra 1928/1929. Denne endringen kom som et resultat av et endret varebehov på russisk side, hvor en ble selvforsørget med fisk, samtidig som den første femårsplanen og Stalins industrialiseringspolitikk krevde import av lettmetaller. I den forbindelse ble Norge identifisert som en gunstig og langsiktig leverandør av aluminium. I avhandlingen er det mye stoff om russiske holdninger som er relevant for min oppgave, og som vi vil komme tilbake til under gjennomgangen av primærmaterialet nedenfor.

I Sven G. Holtsmarks *Enemy springboard or benevolent buffer? Soviet attitudes to Nordic cooperation, 1920 -1955*, (Oslo 1992), undersøkes sovjetrussiske holdninger til ideen om nordisk politisk, økonomisk og militært samarbeid. Holtsmark ser blant annet at Sovjets relasjoner til småstatene, herunder de nordiske landene, var direkte avledet av Sovjets relasjoner til stormaktene²¹. For det andre viser han til at småstatene ikke ble sett på som selvstendige aktører i internasjonal politikk, men at deres handlinger ble framstilt som om de reflekterte de kapitalistiske stormaktenes strategiske mål.²² Mot denne bakgrunnen var det sovjetisk politikk å begrense stormaktenes kontroll med de små landene.²³ Dette skapte et dilemma i forhold til hvordan Sovjet skulle forholde seg til nordisk samarbeid; på den ene side ville en nordisk allianse lettere kunne stå imot stormaktenes innflytelse enn hva landene kunne gjøre hver for seg. På den annen side ville en slik allianse innebære en økt fare, særlig hvis den var under de vestlige stormaktenes kontroll. Hvordan de sovjetiske aktørene forholdt seg til dette dilemmaet, varierte med deres utenrikspolitiske syn. En tendens var en 'idiosynkratisk bolsjevisme', som så på den kapitalistiske

²⁰ I.A. Repnevskij 1995, s. 7.

²¹ Holtsmark (1992), s. 68.

²² Holtsmark (1992), s. 69.

²³ *Ibid.*

utenomverdenen som ensartet 'negativ', og som nedvurderte muligheten for selvstendige småstater. Den andre tendensen var en mer positivt innstilt realpolitisk tilnærming. Spennet mellom disse to innfallsvinklene preget mye av den utenrikspolitiske tenkningen på sovjetisk hold i mellomkrigstiden.

Holtmarks studie *Fra periferi til krigsteater. Nordområdene i sovjetisk militær tenkning i mellomkrigstida* (Oslo 2003), viser at nordområdene i all hovedsak forble nedprioritert i de russiske trusselvurderingene gjennom 1920-tallet²⁴, noe som innebar en videreføring av tenkningen fra tsartida²⁵. Dette innebar at det militære nærværet i Nord-Russland var svakt, noe som kan ha medvirket til den russiske velviljen til å gi nordmennene fangstkonsesjoner på begynnelsen av 1920-tallet.²⁶ Det vises også til at Norge, Danmark og Sverige var blant de landene som trolig ville holde seg nøytrale i 'den kommende krigen', slik at det ble en sovjetisk målsetning å sørge for en mest mulig velvillig nøytralitet, blant annet ved at de skandinaviske landene fikk svekket sine bindinger til stormaktene.²⁷ Konkret for Norges vedkommende, var det særlig de historiske bindingene til Storbritannia som var problematiske.

Det finnes en ganske omfattende litteratur om Aleksandra Kollontaj sitt liv og virke som revolusjonær, som kvinnesaksforkjemper, og som diplomat. Hennes memoarer fra tida som diplomat i Norge, Mexico og Sverige, fra 1922 til 1945, er utgitt på russisk som *Diplomatitsjeskie dnevniki (Diplomatisk opptegnelser)*²⁸. Deler av memoarene er oversatt og utgitt i en tysk kommentarutgave²⁹. En norsk kommentarutgave er forventet utgitt om kort tid, og et foreløpig manus til denne er brukt som støtte i gjennomgangen av Kollontajs memoarer nedenfor³⁰. Jeg har selv ansvar for tolkningen av Kollontaj-manuskriptet og for ordlyden i de gjengitte sitatene.

På norsk side er det kommet ut en artikkelsamling redigert av Yngvild Sørbye som tar for seg ulike temaer knyttet til Kollontaj og Norden; *Revolusjon, kjærlighet og diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*. (Oslo 2008). Konkret for oppgaven her, er det særlig artiklene til Åsmund Egge, om Aleksandra Kollontaj og norsk arbeiderbevegelse 1915–1930, og Sven G. Holtmark, om Kollontaj og forholdet Norge– Sovjetunionen, som har vært nyttige. I Holtmarks artikkel vises blant annet

²⁴ Holtmark (2003), s. 45.

²⁵ Holtmark (2003), s. 13.

²⁶ Holtmark (2003), s. 51.

²⁷ Holtmark (2003), s. 22–25

²⁸ Kollontaj, A.M. *Diplomatitsjeskie dnevniki* bind 1 og 2, (Moskva 2001).

²⁹ *Mein Leben in der Diplomatie. Aufzeichnungen aus den Jahren 1922 bis 1945* (Berlin 2003), oversatt og kommentert av Heinz Deutschland.

³⁰ Manus utlånt fra IFS.

hvordan den norske anerkjennelsen av Sovjetunionen *de jure* var et resultat av en «byttehandel», hvor Norge fikk akseptert sin suverenitet over Svalbard. Et annet bidrag til Kollontaj-litteraturen som bør nevnes, er Kåre Hauges doktoravhandling *Alexandra Mikhailovna Kollontai: the Scandinavian period, 1922–1945*, upublisert Ph.D. avhandling (University of Minnesota 1971).

Egil Danielsens *Norge – Sovjetunionen. Norges utenrikspolitikk overfor Sovjetunionen 1917–1940* (Oslo 1964) tar utgangspunkt i de norsk-sovjetiske forbindelsene med vekt på de mellomstatlige forholdene i mellomkrigstida. Danielsens har brukt materiale fra UDs arkiver for perioden 1917–1925, stortingsdokumenter, pressemateriale og forskningslitteratur. Selv om utgangspunktet er tatt i den norske politikken overfor Sovjet, framkommer det også mye om russisk utenrikspolitikk og russiske holdninger i forholdet til Norge. Flere av Danielsens funn og hypoteser som sier noe om russiske holdninger vil derfor trekkes fram i gjennomgangen av primærmaterialet nedenfor i oppgaven her.

Det er også en omfattende litteratur om emnet DnA og Komintern, hvor det med nødvendighet også kan utledes mye om holdninger til norsk arbeiderbevegelse, DnA og andre norske forhold. I denne omgang har det dessverre vist seg for omfattende å gå inn på denne litteraturen som sekundærkilde. Spørsmålet om DnA og tilknytningen til Komintern er likevel et tema som blir behandlet i gjennomgangen av *Pravda* i avisgjennomgangen nedenfor. Forholdet mellom DnA og Komintern, er blant annet behandlet av Per Maurseth i *Gjennom kriser til makt 1920–1935, bd. 3 i Arbeiderbevegelsens historie i Norge* (Oslo 1987). Et annet sentralt verk i DnA – Komintern litteraturen, er Åsmund Egges *Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti* (Oslo 1995).

Historisk bakgrunn – hvilke russiske holdninger til Norge gjorde seg gjeldende på slutten av 1800-tallet og fram til Oktoberrevolusjonen?

Framstillingen her, av russiske holdninger til Norge før Oktoberrevolusjonen i 1917, er konsentrert om de mest framtrede strategiske vurderingene på russisk hold i forholdet til Norge fra slutten av 1800-tallet. Når framstillingen fokuserer på strategiske vurderinger og 'store statsanliggender', er det fordi en del av disse temaene gjenfinnes i mye av tenkningen om Norge i Russland også etter revolusjonen, og da særlig i NKID³¹. Framstillingen baserer seg særlig på to artikler av den norske historikeren Jens Petter Nielsen: *The Old Russia and the New Norway (1905–1917)*; *Neighbourliness without fear?*³² og *The Russia of the Tsar and North Norway*. «*The Russian*

³¹ Нарóдный комиссариат инострáнных дел (Folkekommissariatet for utenrikssaker).

³² I *Acta Borealia 1994-1995* (Tromsø: 1995), s. 19–36.

Danger Revisited»³³. Med dette utgangspunktet, er denne bakgrunnsframstillingen disponert etter tre temaer. For det første; den norske frykten for ekspansive russiske planer i Nord-Norge utfra ideen om at Russland trengte en isfri havn i nord. Perspektivet her blir da hvordan russerne forholdt seg til denne frykten, og om det var grunnlag for å frykte noe. Det andre spørsmålet, er russiske holdninger til den norske selvstendigheten i 1905. Det tredje momentet er russiske holdninger til Integritetstraktaten av 1907. Særlig de to siste temaene er nært forbundet med hverandre.

Den norske russerfrykten har en lang historikk i Norge, og virker å ha vært motivert av til dels skiftende og vikarierende motiver. Opprinnelsen for frykten har tradisjonelt blitt forankret i et britisk miljø tilknyttet Norge, og er blitt datert til 1830-tallet. Den norske historikeren Roald Berg har i *Norsk forsvarshistorie 1814–1905. Bind 2. Profesjon – Union - Nasjon* vist at det allerede på 1820-tallet eksisterte bekymringer i norske militærkretser for et mulig russisk angrep.³⁴ Den spesielle russerfrykten som kan spores tilbake til det britiske miljøet på 1830-tallet, var knyttet til et behov for et trussel-scenario for den britiske flåten.³⁵ Den russerfrykten som kan gis en intern norsk militær opprinnelse, begrunner Berg i det norske militærets behov for et trussel-scenario, hvor den russiske trusselen er rettet 'direkte' mot Norge, og ikke mot Sverige.³⁶ Slik skulle det bli lettere for det norske militæret å få anerkjent sine egne behov og sin berettigelse internt i den svensk-norske Unionen. Uavhengig av opprinnelse og motiv, bygger russerfrykten i Norge på annen halvdel av 1800-tallet som oftest på ideen om at Russland har behov for en isfri havn i Nord-Norge, siden de selv mangler en isfri havn med direkte adgang til 'de åpne hav'.³⁷

Den norske frykten for russiske planer om å tilegne seg havn i Nord-Norge, synes å ha vært ubegrunnet.³⁸ Det er ikke funnet noen offentlige russiske dokumenter som kan underbygge en påstand om at det forelå slike planer på beslutende nivå. I tillegg kan hypotesen om en russisk drift mot isfri havn i Nord-Norge tilbakevises utfra geografiske og topografiske kjensgjerninger. For det første hadde russerne isfrie havner langs nordkysten av Kolahalvøya. For det andre fantes det ikke infrastruktur på russisk side for å understøtte en tenkt russisk okkupasjon på norsk jord. Først under Første Verdenskrig ble Nord-Vest Russland i realiteten 'bundet sammen' med Sentral-Russland, med jernbaneutbyggingen nordover fra Petrozavódsk til Románov na Múrmane (dagens Murmansk). Med byggingen av denne linja i 1915–1916 skapte man en infrastruktur på russisk side som ville

³³ I *Acta Borealia 1-2002* (Tromsø: 2002), s. 75–94.

³⁴ Berg 2001

³⁵ Nielsen 2002, s. 76.

³⁶ Berg 2001, s. 307.

³⁷ Nielsen 2001, s. 79.

³⁸ Nielsen 2001, s. 80.

gjøre det mulig å okkupere en nordnorsk havn og holde på den, hvis man virkelig ønsket det. Men med grunnleggelsen av Murmansk skaffet jo Tsaren seg en isfri havn ved Kolafjorden, og da ble paradoksalt nok den norske russerfrykten langt på vei avkreftet³⁹. Det viste at Russland ikke hadde behov for isfrie havner i Nord-Norge.

Ideen om 'den russiske fare', slik den ble kommunisert av britiske informanter til 'Foreign Office' under Krimkrigen (1853-1856) var årsaken til inngåelsen av den såkalte Novembertraktaten av 1855.⁴⁰ Mot slutten av Krimkrigen inngikk England og Frankrike en traktat med Sverige-Norge, som erklærte at Sverige-Norge ikke skulle avstå noen del av sitt territorium til en tredjestat, mot at Frankrike og England garanterte for Norge-Sverige sin sikkerhet og integritet. Traktatverket var direkte rettet mot Russland, og nyheten om traktaten ble dårlig mottatt i St Petersburg.⁴¹ Traktaten ble oppfattet som en fornærmelse og uttrykk for grunnløs frykt.⁴²

Først med oppløsningen av den svensk-norske unionen i 1905 fikk Russland en mulighet til å kvitte seg med Novembertraktaten. Russland holdt seg i det lengste på sidelinjen i 'det norske spørsmål', og valgte å se på det som et internt svensk-norsk forhold. Da Stortinget besluttet løsrivelse fra Sverige 7. juni 1905 var Russland i den siste fasen av krigen med Japan, og var i tillegg svekket av indre uro. På utenrikspolitisk hold var en interessert i å vinne Norges tillit, slik at Norges behov for å knytte seg til de andre stormaktene ble mindre.⁴³

Snart kom det forlydender om at Storbritannia hadde planer om en bilateral fornyelse av Novembertraktaten med Norge. Et nytt arrangement i tråd med Novembertraktaten var svært lite ønskelig for Russland, som derfor raskt, som den første av stormaktene, anerkjente Norge og understrekte at anerkjennelsen gjaldt Norge i "hele dets territorielle integritet". På denne måten ville en på russisk hold unngå en fornyet norsk frykt for Russland, som ville kunne føre Norge og England tettere sammen.

I stedet for ble det inngått en ny traktat i 1907, denne gangen med fire garantimakter: Tyskland, Russland, Frankrike og England. Integritetstraktaten av 1907 ble oppfattet som gunstig på russisk hold: for det første hadde en nå erstattet Novembertraktaten, som i sin helhet var rettet *mot* Russland, med en traktat hvor Russland var en av garantistene. For det andre hadde en unngått en

³⁹ Nielsen 2001, s. 90.

⁴⁰ Nielsen 1995, s. 20.

⁴¹ Nielsen 1995, s. 20.

⁴² Nielsen 1995, s. 20.

⁴³ Nielsen 1995 s. 24.

åpning for nordisk samarbeid, med de virkningene det kunne ha i Østersjøen. For det tredje hadde en unngått muligheten for tyske eller engelske flåtebasen på den norske Atlanterhavskysten.⁴⁴

Utover denne sikkerhetspolitiske tematikken, skal det avslutningsvis pekes på noen andre holdninger til Norge og nordmenn på begynnelsen av det 20. århundret. De russiske holdningene til Nansen var svært positive, allerede i Tsar-tida. Dette bildet framkommer blant annet i Carl Emil Vogts biografi *Fridtjof Nansen. Mannen og verden* (Oslo 2011), ikke minst i beskrivelsen av Nansens reise til Russland i 1913⁴⁵.

En annen interessant tendens i holdningene på russisk (og norsk) side, fra tida før revolusjonen, er påvist av Nielsen:

Det var ulike oppfatninger av nordmennene i Russland, på samme måte som det i Norge var ulike oppfatninger om russerne. Men mønsteret i holdningene var forskjellig: I Norge finner vi et gjennomgående positivt syn på Russland og russerne i Nord-Norge, kanskje først og fremst pga. pomorhandelen og en langt mer utbredt skepsis og frykt for den russiske stormakten på sentralt hold i Kristiania (og Stockholm). I Russland var det hele snudd på hodet, en utbredt skepsis mot nordmennene på det lokale plan i nord, men samtidig en langt mer positiv holdning på sentralt hold i St. Petersburg, som ønsket de beste relasjonene til Sverige-Norge, og som var opptatt av å unngå konflikter i de sårbare russiske nordområdene.⁴⁶

Bakgrunnen for dette forholdsmessig mer negative synet på Norge og nordmenn i Nord-Russland finner Nielsen særlig i den norske utvandringen til Murmankysten fra annen halvdel av 1800-tallet og annen norsk tilstedeværelse i Nord-Russland i forbindelse med fiske, fangst og sagbruksnæring. Nordmennene ble oppfattet som 'konkurrenter' i ressursutnyttelsen, og ble anklaget for å ta seg til rette, mens pomorene stort sett nøyde seg med å handle i Nord-Norge om sommeren. De måtte hjem før isen la seg på Kvitsjøen og viste ellers liten tilbøyelighet til å slå seg ned på norsk side av grensen.

Kapittel 2: Metode og teori⁴⁷

Metodekapittelet er disponert i fire deler. Den første delen angir noen metodiske problemer som kan være relevante for to eller alle tre primærkildene. Del to til fire handler om metode-problemer som gjelder spesielt for hver primærkilde.

⁴⁴ Nielsen 1995, s. 30.

⁴⁵ Vogt (2011), s. 282 mv.

⁴⁶ Kapittel 8 fra utdrag av foreløpig manus til *Det asymmetriske naboskap*, b.1, forventet utgitt i 2014.

⁴⁷ I gjennomgangen i kapittel 2 framkommer det en del navn, institusjoner og situasjoner som vil bli klargjort seinere i gjennomgangen av primærmaterialet. Det viste seg vanskelig å framstille de metodiske problemstillingene uten konkrete eksempler, samtidig som det å skulle erklære de aktuelle personene, biografiene og situasjonene fortløpende, forut for kildegjennomgangen, heller ikke virket hensiktsmessig.

Ett av de allmenne metodeproblemene er *hvem* sine holdninger som kommer til uttrykk i kildene; kildenes representativitet. Problemet kan deles inn i to «undergrupper» i forhold til representativitet og kilde-opphav. Undergruppe 1) handler om representativiteten til en holdning eller ide som angis som «russisk», når ytringens opphavsmann ikke er russisk. Dette problemet kan igjen deles opp i to «undergrupper»: a) den opprinnelig ikke-russiske kilden har blitt gjort til en russisk kilde ved oversettelse / adaptasjon / sitat av en russer (det typiske tilfellet er oversettelser av ikke-russiske artikler som står på trykk i *Pravda*), og, b) ikke-russisk kilde som 'forblir' ikke-russisk (det typiske tilfellet her er norsk utenrikspolitisk korrespondanse). I b)-tilfellet vil kilden, i forhold til problemstillingen i oppgaven her, formelt sett bli brukt som en sekundærkilde eller beretning. I a)-tilfellene må det bero på det konkrete tilfellet hvorvidt den opphavlige ikke-russiske kilden kan sies å ha blitt gjort til en russisk primærkilde ved tilegnelse og / eller bearbeidelse.

Selv om den som opprinnelig har uttalt en ide eller en holdning er ikke-russisk, kan utsagnet være relevant i forhold til å påvise samtidige russiske holdninger. Disse ikke-russiske ytringene (som artikler oversatt og inntatt i *Pravda*), kan ved overføring til den russiske kilden måtte leses som en 'russisk holdning til Norge og nordmenn'. Men også i de andre tilfellene, hvor graden av tilegnelse ikke er så 'sterk' at det er naturlig å se det slik at kilden er blitt 'russisk' ved overføring, selv om den finnes i et russisk kildemateriale, per sitat, henvisning eller lignende, kan det likevel hevdes at den aktuelle holdningen eller ideen *også* er en russisk holdning og ide. Hvorvidt disse holdningene og ideene, nå representerer (også) russiske holdninger, må vurderes konkret for hvert tilfelle. Denne situasjonen er nok mest vanlig i lesningen av avisene, men kan også være aktuell i memoarene og den utenrikspolitiske korrespondansen, for eksempel i sitater og henvisninger. Eksempler på disse situasjonene blir gitt nedenfor i dette kapittelet, under overskriften *Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til avisgjennomgangen*.

Undergruppe 2), når det gjelder problematiseringen av kilde og representativitet, er hvem sine holdninger de russiske primærkildene representerer i Russland. Vurderingen kan gå på hvorvidt en enkelt forfatters holdning er representativ for det større hele han eller hun representerer (en illustrasjon kan være om det er samsvar mellom holdningene til enkeltpersoner i NKID og den 'utenrikspolitiske konsensus' sentralt i NKID). Dette problemet dreier seg om identifikasjon mellom individ og (overordnet) organisasjon. Representativiteten kan også problematiseres i forhold til kontinuitet mellom over- og underordnet institusjon (et typisk tilfelle her vil være kontinuitet i holdninger mellom Representasjonen i Kristiania og NKID sentralt). De situasjonene som er beskrevet i avsnittet her, i forhold til kildens representativitet, må vurderes konkret, i forhold til

kilden selv og resten av kildesituasjonen.

En kan også se på kildenes representativitet i forhold til hvilke 'grupper' de representerer. Da vil kildens opphav være styrende, i alle fall som et utgangspunkt. For de tre kildene som er brukt som primærmateriale i oppgaven her, skriver alle seg fra 'det samtidige politiske sovjetrussiske miljøet'. De miljøene som kommer til orde i den diplomatiske korrespondansen⁴⁸, er stort sett NKID sentralt og Representasjonen i Kristiania / Oslo. Med andre ord; et spesialisert, utenrikspolitisk miljø. I *Pravda* er det i stor grad Partiet og Komintern som kommer til orde. I Kollontajs memoarer; Aleksandra Kollontaj.

Det kan også sies noe generelt om hvem kildene gir seg ut for å representere. Den utenrikspolitiske korrespondansen er åpenbart ikke forfattet for et videre publikum, og gir seg vanligvis ikke ut for å representere noe mer enn den enkelte representants syn, eller synspunktet til den institusjonen han eller hun representerer. Den er mer informativ enn propagandistisk (i alle fall på 1920-tallet), og både skriver seg fra og henvender seg til et utenrikspolitisk 'fagmiljø'. Korrespondansen representerer enkeltrepresentantene, Representasjonen i Kristiania / Oslo og NKID. I og med at alle disse tre 'nivåene' formelt sett utleder sin kompetanse fra Sovjetregjeringen, må de også sies å representere Den sovjetrussiske regjeringens holdning til Norge og nordmenn på 1920-tallet. Spørsmålet om graden av kontinuitet mellom det russiske folk, i vid forstand, og sovjetregjeringa på 1920-tallet, herunder kontinuiteten mellom denne regjeringas holdninger og folkets holdninger til Norge og nordmenn på 1920-tallet, blir et for stort og komplisert spørsmål i denne omgang, og skal derfor ikke berøres på det allmenne planet. Men i kildegjennomgangen er det vist til enkelttilfeller hvor det kan påvises 'avvik' mellom sentralmyndigheters og lokale interessers holdninger til Norge og nordmenn.

Pravda er partiorganet, og utgangspunktet er at det særlig er Partiet og Komintern som kommer til uttrykk i avisa. Etter å ha lest *Pravda* fra 1920-tallet, er det tydelig at *Pravda* som oftest representerer Partiet sentralt. Kontinuiteten mellom parti og folk på dette tidspunktet, i den forstand at *Pravdas* holdninger til Norge og nordmenn er konsistente med 'det russiske folks' holdninger til Norge og nordmenn på denne tiden, er selvfølgelig vanskelig å fastslå, ikke ulikt ovenfor i spørsmålet om kontinuitet mellom regjering og folk. En kan likevel anta at den delen av det russiske folket som faktisk leste *Pravda* på denne tida ofte følte en viss grad av identifisering både med parti

⁴⁸ I oppgaven brukes begrepene diplomatisk og utenrikspolitisk korrespondanse om hverandre, uten forskjell i betydning.

og avis, slik at det bildet som tegnes av Norge og nordmenn i *Pravda* kan ha påvirket den samtidige 'folkelige' oppfatninga av Norge og nordmenn. I denne sammenheng kan det vises til den såkalte «offentlighetsteorien», anført av blant annet den danske (kultur-) historikeren Erik Kulavig.⁴⁹ Teorien hevder at det kan 'påvises en nøye sammenheng mellom samfunnets struktur, forstått som forholdet mellom samfunn og statsmakt, og bevissthetsdannelsen, betydnings- og bevissthetsproduksjonen og i siste instans samfunnets kultur'.⁵⁰ Utfra dette perspektivet, vil aviser kunne være en god tilgang til den samtidige kulturen og ide-dannelsen.

Graden av sammenfall mellom det bildet av Norge som gis i *Pravda* og det bildet en 'gjennomsnittlig' russisk leser kan ha hatt, er selvfølgelig forbundet med mye usikkerhet. Ett av mange forstyrrende elementer i en slik tenkt overføring, er andre informasjonskilder, og det kanskje mest nærliggende og konkrete eksempelet en kan peke på her, er den samtidige debatten i den nordvestrussiske pressen, som er presentert ovenfor, i delen om forskningslitteratur. Avisgjennomgangen nedenfor i kapittel 4 vil vise at det i mange forhold var ulikheter mellom bildet av Norge og nordmenn gitt i *Pravda* og den lokale nordrussiske pressen.

Kollontajs memoarer må først og fremst sies å være representative for Kollontaj selv. Dette betyr likevel ikke at de ikke også kan gi antydninger om hva andre russiske aktører sier og tenker om Norge og nordmenn. Kilden lest som beretning gir grunnlag for å anta holdninger også hos andre russiske enkeltrepresentanter og institusjoner, og til tider også 'russere', i vid forstand.

Når det gjelder metoden som er brukt som framgangsmåte mer allment, for samtlige tre primærkilder, er den i hovedsak kvalitativ. Det dreier seg om 'nærlesning'; å lese kildene oppmerksomt og gjentatte ganger, for å se etter holdninger og ideer som finnes i tekstene, og som er interessante. Holdningene og ideene framstår som 'interessante' når de er gjentatte og når de er avvikende. Det søkes etter likheter og ulikheter i holdninger til spørsmål som synes å ha en viss grad av 'viktighet'. Likhetene og ulikhetene er søkt både innad i kilde-gruppene og kildegruppene imellom. Likhet og ulikhet er undersøkt i forhold til tidsperiode, mellom enkeltpersoner som framtrer som aktører i kildene, og mellom ulike miljøer. Når likhet og ulikhet blir toneangivende i lesningen av kildene, er det tenkt at 'brudd' og 'kontinuitet' i holdninger vil kunne framtre klarere, og da forstått både i forhold til tidsaksen og rom-aksen. 'Nærlesinga', sett som et større hele av en aktivitet, kalles gjerne hermeneutikk. Metoden som er brukt for denne oppgaven, er sånn sett

⁴⁹ Kulavig (1991), s. 7.

⁵⁰ Parafrase, Kulavig (1991), s. 7.

hermeneutisk.

Knut Kjelstadli presenterer hermeneutikken som metode:

Det synet som har vært ført fram som alternativ til positivismen, har da vært at oppgaven ikke er å årsaksforklare, men å *forstå* hva menneskene har gjort. Vi skal trenge inn i hensikten, målet og motivet hos de handlende og tolke meningene som ligger bak ytringer og tegn, bak institusjoner og ritualer.⁵¹

Når alle kildene som er brukt i oppgaven her er skriftlige, og hensikten med oppgaven er å påvise ulike russiske holdninger, er det snakk om å tolke tekstene som språklige handlinger som kan si noe om de holdningene som ligger bak. Den konkrete tolkningen tar for det første sikte på å avdekke ytringens overfladiske språklige betydning.⁵² For det andre tar den sikte på å fastlegge den underliggende intensjonen eller forutsetningen for ytringen⁵³. Den teoretiske overbygningen for den hermeneutiske metoden, slik den er brukt i oppgaven her, blir da en påstand om at språklige handlinger representerer og reflekterer underliggende holdninger, som kan avdekkes i en tekst-tolkning. Den konkrete tekst-tolkningen foregår kontekstuel. I tillegg til den enkelte språklige ytringen, må 'forskeren' se hen til den språklige og sosiale sammenhengen teksten står i, og han må ta hensyn til ytringens opphavsmann. I tekst-tolkningen er det ulike teknikker som kommer i bruk.⁵⁴

Kvantitative elementer kommer til en viss grad inn i avisgjennomgangen, ved at det noen steder henvises til antall saker innenfor sakskategoriene.

Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til den utenrikspolitiske korrespondansen

Utover det som er sagt ovenfor om den generelle metoden i 'nærlesinga', skal det vises til fenomenet 'ambassadørsyke' som peker på en tilstand hvor den utstasjonerte representanten har en tendens til å overidentifisere seg med det landet han eller hun er utstasjonert i. Dette er naturlig i og med at de ofte vil kunne se seg selv i en megler-rolle i forhold til de stedlige myndighetene, i tillegg til at de naturlig nok er mer påvirket av vertslandet enn hva det 'hjemlige' utenrikspolitiske miljøet er. En konsekvens av dette, er at den enkelte utsending eller diplomats uttalelse om Norge og nordmenn ikke automatisk kan utlegges som en 'rådende russisk holdning' i det konkrete tilfellet; uttalelsen må leses opp mot andres uttalelser om det samme saksforholdet, om det skal tjene som argument for en rådende holdning. Overordnet sett blir dette problemet et spørsmål om representativitet.

⁵¹ Kjelstadli (1999), s. 122.

⁵² Kjelstadli (1999), s. 123.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ De ulike teknikkene i en slik fortolkende praksis varierer en del fra tekst til tekst. I oppgaven her, i gjennomgangen av primærmaterialet, blir det pekt på en del av teknikkene der de har vært brukt. For en mer sammenfattende oversikt henvises det til Kjelstadli (1999), s. 184–190.

Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til avisgjennomgangen

Den andre kilden som oppgaven er basert på, er samtidige russiske aviser: *Pravda* fra 1918–1927, og *Izvestija* fra 1928–1929. I *Pravda* er det først og fremst Partiets og Kominterns holdninger som reflekteres. Når det gjelder avisen som kilde generelt, vil det alltid være et spørsmål om den først og fremst representerer holdningene til de som utgir avisa, eller holdningene til avisas leserskare. Her vil det gjerne være en gjensidig påvirkning. I aviser som har et tydelig ideologisk siktemål, sånn som partiavisa *Pravda*, vil en likevel gå ut ifra at de ideene og holdningene som kommer fram, langt på vei reflekterer utgiverens holdninger, som så i større eller mindre grad kan samsvare med ideene til leserne. En annen forventning, er at pressen bedre reflekterer den reelle folkemeningen i et samfunn som har en relativt sett fri presse, enn et samfunn som har en relativt sett ufri presse. Med disse grunnsetningene blir det relevant å se på graden av 'pressefrihet' i Sovjet-Russland fra 1917–1930.

Diplomoppgaven til I.A. Repnevskij, som presentert ovenfor i delen om historisk forskning, viser at den faktiske pressefriheten gradvis strammes til mot slutten av 1920-tallet. Mange av de publikasjonene han undersøkte var ikke reine partiaviser, men mer 'frie' lokalaviser og fagtidsskrifter. Kulavig viser at Lenins standpunkt før revolusjonen, var at det skulle eksistere full presse- og trykkefrihet, og at de *upolitiske* avisene skulle reflektere en fri meningsdannelse.⁵⁵ Med de politiske avisene, slik som partiorganet *Pravda*, var det annerledes. Bolsjevikenes egne organer skulle prinsipielt være underkastet partiet.⁵⁶ Med industrialiseringen og Stalinismen fra slutten av 1920-tallet, viser Kulavig at også den relative friheten som de upolitiske avisene til da har nytt godt av, strammes inn.⁵⁷ Sammenfatningsvis kan det da hevdes at partiavisen *Pravda* først og fremst representerer kommunistpartiets holdninger gjennom hele den perioden som er undersøkt i oppgaven her. I lesningen av *Izvestija* (1928–1929), er det en forventning om at de holdningene er synkrone med kommunistpartiets holdninger, fordi det er så nær identifikasjon mellom regjering og parti, og fordi debatten i pressen på det tidspunktet er under partiets kontroll. For den lokale nordrussiske pressen, og da særlig de publikasjonene som ikke har et sterkt ideologisk mandat (slik som aviser som skriver om en avgrenset næring), er forventningen at den lokale meningen og holdningene i stor grad representeres fram til 1927 / 1918, men at det etter dette først og fremst er partistemmen som gjenfinnes også der. Avslutningsvis her, er det igjen verdt å peke på at det at hele pressen er 'ufri' på slutten av 1920-tallet, ikke betyr at de holdningene som kommer fram i avisene på denne tida ikke også kan gjenfinnes i 'folket'. Utfra «offentlighetsteorien», som vist til ovenfor,

⁵⁵ Kulavig (1991), s. 11–14.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Kulavig (1991), s. 15.

er det nettopp en forventning om at de ideene og holdningene som presenteres i det offentlige rom i sterk grad påvirker ide-dannelsen i 'folket'. Forskjellen ligger mer i at ide-dannelsen blir mer normativ, og at det er en klarere retning i påvirkningen *fra avis til folk*.

Den opprinnelige planen var å se på *Pravda* for hele perioden, men problemer med manglende lesbarhet av 1928- og 1929 utgavene av *Pravda* i det digitale arkivet *East View*, har resultert i at *Izvestija* er brukt som kilde for de to siste årene for perioden. *Pravda* var partiorganet og *Izvestija* regjeringsorganet. Kontinuiteten i gjennomgangen bør likevel være ivaretatt godt nok. Så seint på 1920-tallet (1928–1929) virker parti- og regjerings-holdninger å være ganske samkjørte, slik at 'partistemmen' gjenfinnes også i *Izvestija* på slutten av 1920-tallet.

Både *Pravda* og *Izvestija* er digitaliserte og gjort søkbare på tekst i det digitale arkivet *East View*. De søkeordene utvalget av avissaker er basert på er 'norveg*' og 'norvezj*'. Søkemotoren i *East View* foretar et *fotografisk* søk i arkivets pdf-filer. Dette har noen implikasjoner. For det første vil en 'sak' kunne gjenfinnes med flere treff i søkelisten, hvis saken går over mer enn en side, og søkeordene er inntatt på mer enn én side. For det andre er avissakene tidvis såpass utydelige, at søkemotoren ikke fanger opp alle sakene som inneholder søkeordene.

Av tidshensyn er ikke alle sakene som listes opp under 'norveg*' og 'norvezj*' gjennomgått, selv om det ville vært det ideelle. Det er foretatt et utvalg, basert på søkemotorens kriterier for relevans. Søkemotoren lister opp treffene i fallende 'relevans-score', basert på kriterier som hvorvidt søkeordet er plassert i overskriften eller tidlig i teksten, om det opptrer mange ganger i saken, og om det har en forholdsvis høy forekomst innad i saken ('tetthet'). For å illustrere dette siste kriteriet: En sak på 100 ord som nevner 'norveg*' fem ganger vil under ellers like vilkår rangeres 'høyere' enn en sak på 200 ord som nevner 'norveg*' fem ganger. For de årgangene som har flere treff enn uttrekket er dette 'tetthetskriteriet' være et problem, ved at enkeltsaker (små notiser) som i seg selv ikke er spesielt 'interessante' på denne måten representeres, mens 'større' saker, som er mer interessante, faller utenfor.

For å begrense tidsbruken er det som sagt gjort et utvalg av avissaker. Utgangspunktet var at jeg skulle se på minimum de 40 høyest rangerte treffene per år. Noen år har ikke så mange saker (1918 og 1919), slik at da er alle treffene gjennomgått. Noen år er det gjort et større uttrekk, enten på grunn av at det har vært spesielt mange 'store' saker det året, eller at det har vært nødvendig for å se noen ting i sammenheng, eller på grunn av henvisninger notisene eller artiklene gjør til andre

avissaker som ikke har inngått i det 'opprinnelige' utvalget. Noen ganger kan antallet saker som er reflektert i vedleggene være mindre enn 40, selv om det var mer enn 40 saker det året, fordi enkeltsakene rett og slett ikke er funnet, de har vært helt uleselige eller de er irrelevante (som for eksempel opplisting av valutakurser). Det nøyaktige antallet saker år for år framgår av kildelisten og gjennomgangen i kapittel 4.

Når det gjelder tellingen i 'sakskategorier', som det vil refereres til i gjennomgangen, beror det på skjønn. Ett av problemene som kan trekkes fram i forhold til skjønnsvurderinga, er problemet knyttet til at vurderinga har foregått over en lang tidsperiode, omtrent trekvart år, og det kan derfor være vanskelig å være tilstrekkelig konsekvent. Hvor mange 'sakskategorier' det skal opereres med og hvor spesialiserte kategoriene skal være, er i seg selv et tema. Praktisk sett kan det sies at der en mer spesialisert sak opptrer 'mange nok ganger' i materialet, vil den tre ut av den overordnede kategorien, og danne sin 'egen kategori'. For eksempel opptrer spørsmålet om 'norsk de jure anerkjennelse av Sovjetunionen' mange nok ganger til at den har 'fått sin egen kategori', selv om disse sakene selvfølgelig også ville passet inn i den overordnede kategorien 'folkerett'. Andre ganger vil en sak ha tilhørighet til flere kategorier; da vil saken telle i den kategorien hvor tilknytningen er sterkest. Hvis det synes 'umulig' å velge ut en kategori, er enkeltsakene av og til talt i to eller flere kategorier. Når en enkeltsak er talt i en kategori, er den talt i forhold til det *norske* innholdet den har. Når en sak således telles i kategorien 'Norsk arbeiderbevegelse', betyr ikke det nødvendigvis at det er 'norsk arbeiderbevegelse' artikkelen *først og fremst* handler om; det kan være noe helt annet. Tellingene er gjort i relasjon til det norske innholdet, altså hvilken sakskategori den norske referansen ligger nærmest.

Metode og metodiske utfordringer i tilknytning til Kollontajs memoarer⁵⁸

Kollontajs memoarer framstår som en dagbok, men hva som er skrevet samtidig med begivenhetene, og hva som er tilføyd og etter-redigert, er uvisst.⁵⁹ De 'endelige' memoarene, slik de framstår i den russiske utgaven *Diplomatitsjeskie dnevniki (Diplomatiske opptegnelser)*, ble påbegynt redigert av Kollontaj i Moskva på slutten av andre verdenskrig.⁶⁰

Der memoarene behandler konkrete hendelser og hendelsesforløp vil det være risikabelt å slutte ut fra disse beretningene at det var nøyaktig 'det som skjedde' og 'på den måten'. Dels gjelder den

⁵⁸ Framstillinga her har lånt noen ideer fra *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*, Sidonie Smith og Julia Watson (Minnesota 2001), s. 235–251.

⁵⁹ Egge (2008), s. 67.

⁶⁰ Holtmark (2008), s. 105 i note 5.

generelle problematikken i forhold til memoarlitteratur som kilde, at aktør og forfatter, som ofte er sammenfallende, naturlig nok ønsker å framstille seg selv i et gunstigere lys enn hva en 'objektivt' innrettet beretter ville gjort. Dette gjelder prinsipielt alle kilder der det er helt eller delvis sammenfall mellom beretter og historisk aktør. Med delvis sammenfall, tenkes det på de tilfellene hvor beretteren opptrer i kollektiver som er aktører i beretningen. I forhold til Kollontajs memoarer vil slike kollektiver være for eksempel VKP(b), eller Den russiske representasjonen i Kristiania.

Etter å ha lest memoarene til Kollontaj, virker det som hun har hatt et ønske om å knytte begivenhetene, egne handlinger og egen person nært til Stalin. Videre ser en at en søken etter dramaturgi og narrasjon har betinget framstillingsmåten. Enkelte saker og personer kan få ufortjent mye eller lite oppmerksomhet. Det kan også ha vært følt et behov for å nedtone sentrale bolsjeviker som Zinovjev, Kamenev, Bukharin, Trotskij og Radek, for å være på linje med sovjetisk historieskriving på 1940-tallet, slik at disse ikke framstår slik en ellers kunne forventet.

Kilden kan likevel være verdifull, også som beretning, når den samsvarer med andre mindre intensjonelt 'historie-berettende' og etter-redigerte kilder. Konkret i oppgaven her, vil den diplomatiske korrespondansen kunne tjene som en kilde som kan bidra til å sannsynliggjøre, så tvil om eller avkrefte beretninger som gis i memoarene, siden korrespondansen ikke er skrevet for å være historie-berettende og den heller ikke er etter-redigert. Også *Pravda* og *Izvestija* fungerer som et kildekorrektiv for memoarene. *Pravda* og *Izvestija* er åpenbart intensjonelt berettende, men ikke etter-redigerte på den måten som memoarlitteraturen er det, og heller ikke på samme måte styrt av en enkeltpersons behov for å framstå i et spesielt lys. Når beretningene i memoarlitteraturen støttes av de andre kildene, er det grunn til å ha mer tillit til dem.

Også når memoarene beretter om hendelsesforløp og aktører som en vanskelig kan se for seg at Kollontaj skulle ha noe behov for å framstilles i et fordreid lys, utfra 'nytte-hensyn' forbundet med hennes egen posisjon i Sovjet i tida etter annen Verdenskrig, øker det kildens troverdighet. Men å identifisere hvilke hendelsesforløp og betraktninger som logisk sett ikke skulle kunne motivere fordreininger, kan i det konkrete tilfellet være vanskelig. I tillegg er det andre motiver enn hensyn til nytte og nødvendighet som kan motivere fordreininger, som for eksempel private antipatier og sympatier. Ett eksempel er at Tranmæl blir vurdert i et relativt gunstig lys i memoarene. Dette står i kontrast til hvordan han framstilles i *Pravda* i forbindelse med debatten om DnA og Komintern fra 1923 og utover⁶¹. Forventningene til Kollontajs framstilling skulle heller gå i retning av en 'negativ'

⁶¹ Se nærmere i avisgjennomgangen i kapittel 4.

eller 'avmålt' framstilling av Tranmæl, hvis beretningen skulle harmonert med mer sovjet-konforme holdninger til Tranmæl og begivenhetene rundt DnA sin uttreden av Komintern og splittelsen i DnA, både i samtida og på tida for memoarenes utgivelse. Også Tranmæls rolle i Trotskij-saken⁶² i 1935–1936 skulle tilsi at han ble framstilt på en negativ måte i memoarene. Men her kan andre motiver ha spilt inn. Kollontaj kan ha hatt en ikke ubetydelig privat sympati for Tranmæl, på politisk og / eller personlig grunnlag. Når Tranmæl i memoarene ikke blir presentert som en 'skurk' i begivenhetene rundt DnA og Komintern, eller seinere i beretninga, til forskjell fra hvordan han framstilles i den samtidige diskursen i *Pravda*, må det antas at denne ulikheten bunner i Kollontajs sympati for Tranmæl. Dermed gir Kollontajs memoarer grunnlag for en påstand om at «Kollontaj ble ved å ha en positiv holdning til Tranmæl på tjuetallet» (til tross for at han ikke ville godta de såkalte Moskvatesene).

I denne oppgaven er det holdninger til Norge og nordmennene, slik de eksisterte i samtida som er søkt avdekket, forstått eller kommentert. Formelt sett er dermed ikke 'hva som skjedde' i seg selv, som et handlingsforløp, det som undersøkes, men hvordan de russiske aktørene som uttaler seg i kildene forholder seg til 'Norge' og 'nordmenn' gjennom perioden. Likevel, når en ser etter slike holdninger, vil en uunngåelig også se hen til 'det som skjedde' fordi 'det som skjedde' eller beretninger om det, på det ene eller andre plan påvirker betrakteren i vurderingen av hvilke holdninger som eksisterte hos aktørene. Memoarene er ikke samtidige med begivenhetene (her: holdningene), til forskjell fra korrespondansen og avisene. Den manglende samtidigheten blir da et moment å ta med seg i lesningen av memoarene.

Mer bevisste og overtydelig tendensiøse framstillinger av andre personer som finnes i memoarene, enten det er en urealistisk oppgradering (som i forholdet til Stalin), eller en urealistisk nedgradering (som i beskrivelsen av Surits), er likevel harmløse, ettersom slike uttalelser nettopp underminerer seg selv. Når de tendensiøse framstillingene særlig gjelder personer som i seg selv ikke behandles i denne oppgaven (for eksempel Stalin og Surits 'an sich'), eller måten noe skjedde på, er de ikke nødvendigvis problematiske for bruken av kilden 'Kollontajs memoarer' som tilgang på russiske holdninger til Norge og nordmenn på 1920-tallet. Faren med den bevisste fordreiningen kan et stykke på vei avhjelpes av andre kilder og kildekommentarer.

De ubevisste fordreiningene, som ikke er direkte løgnaktige, kan være vanskeligere å identifisere.

⁶² Trotskij bodde i Norge i 1935–1936, etter å ha fått innvilget politisk asyl av regjeringen Nygaardsvold. Dette førte til skarpe protester fra Sovjetunionen. Martin Tranmæl og Olav Scheflo var blant Trotskij's norske støttespillere i forbindelse med Trotskij's eksil i Norge.

Men disse 'ubeviste' fordreiningene vil ofte også kunne gi hint om Kollontajs egne holdninger, selv når de er etter-redigerte, gitt en forventning om varighet i følelsesmessige konnotasjoner og innstillinger. Med erindringer vil nødvendigvis glemsel og endringer i forfatterens personlige synspunkter og endringer i tidsånden spille inn, selv når hun setter seg fore å presentere 'det som skjedde', 'hvordan hun tenkte' og 'hvordan de andre tenkte'. Disse mer ubeviste forskyvningene er vanskeligere å 'oppdage' med en kritisk lesning, slik at da må kontrollen mest bero på lesinga av de andre kildene og kildekommentarene.

Kollontajs memoarer er spesielle i forhold til memoarlitteratur generelt, utfra sin tilblivelses-situasjon. Først om memoarlitteraturen generelt: Private antipatier og sympatier er en problematikk i forhold til memoarlitteratur som berettende kilde i et 'hvordan det skjedde'- eller et 'hva som skjedde' -perspektiv. Det samme gjelder forandringer i tidsånden eller hos forfatteren personlig: nå forstår forfatteren hendelsene på en ny måte, og denne nye måten blir – bevisst og ubevisst – lagt inn i beskrivelsen av hvordan ting ble forstått den gang. Så er det den generelle forventningen til dramaturgi i framstillingen, og hvordan dette kan 'fordreie' beretningen, som også er et allment moment til hele gruppen av 'berettende kilder'. Et annet krav til lesningen av memoarlitteratur, er å ta høyde for at forfatteren ønsker å oppgradere sin egen rolle i begivenhetene. Problematikken som er presentert så langt i dette avsnittet, vil betrakteren da gjerne avhjelpe med å 'ta ting med en klype salt'.

I lesinga av Kollontajs memoarer, ser en at det skal mer til enn å 'ta det hele med en klype salt og trekke fra litt'. Mange saksforhold er feilaktig presentert, og enda mer, aktørenes holdninger og handlinger er flere ganger presentert som det *motsatte* av hva en 'veit' at de gjorde og mente. Dette er egnet til å si at tilblivelses-situasjonen for kilden er meget spesiell. Forfatteren kan ikke ha vært særlig engstelig for å bli etterkontrollert med hensyn til om beretningen 'objektivt sett' samsvarer med kildene ellers. En del av feilene, som dreier seg om helt vesentlige forhold, kan ikke ha vært resultat av forglemmelse. Derimot må forfatteren ha hatt en veldig motivasjon for å presse fakta, egne og andres posisjoner, inn i en beretning som passet med sovjetisk historieskriving på 1940-tallet.

Kapittel 3: Utenrikspolitisk korrespondanse. Dokumentsamlinga

En av de tre primærkildene jeg har sett på, er utenrikspolitisk korrespondanse. Rammen for utvalget her, er dokumentsamlinga *Norge og Sovjetunionen 1917–1955. En utenrikspolitisk dokumentasjon* (Oslo 1995). Utgivelsen, redigert av Sven G. Holtsmark, er et utvalg av utenrikspolitiske dokumenter som omhandler forholdet mellom Norge og Russland fra 1917 til 1955. Samlinga er et resultat av et samarbeid mellom Institutt for forsvarsstudier i Oslo og Det russiske vitenskapsakademiets Institutt for verdenshistorie i Moskva, og inneholder både norsk og russisk arkivmateriale. Det russiske materialet er oversatt til norsk. Utvalget er basert på sentrale saker fra perioden, i det som kan kalles den alminnelige utenrikspolitikken mellom de to lands regjeringer, «noe som i praksis innebærer at utvalget avspeiler en virksomhet som ble drevet med utgangspunkt i de to lands utenriksministerier»⁶³.

Ut fra premissene som gis i forordet til samlinga, om rammen for verket og utvalgskriterier, er det særlig holdningene i de to landenes regjeringer som belyses i dokumentene. Forholdet mellom på den ene side Komintern og Profintern⁶⁴, og på den andre side den norske arbeiderbevegelsen, er derfor ikke et sentralt emne i utvalget.⁶⁵ Dette forholdet, særlig Kominterns holdninger til den norske arbeiderbevegelsen, er derimot sentralt i den samtidige *Pravda*-diskursen, og er derfor viet mye oppmerksomhet i avisgjennomgangen i denne oppgavens kapittel 4. Allerede her kan det imidlertid være greit å påpeke at den reelle utenrikspolitikken til RSFSR⁶⁶ og seinere USSR⁶⁷ allerede fra starten av var regjeringens, og ikke Kominterns, domene.⁶⁸

De dokumentene som har vist seg mest fruktbare i forhold til oppgavens problemstilling, er den korrespondansen som fra 1921 går mellom Den russiske handelsrepresentasjonen⁶⁹ i Kristiania⁷⁰ på den ene siden, og NKID i Moskva, på den andre. Mellom disse to utenrikspolitiske miljøene kan det være en del ulikhet både i innfallsvinkel og holdninger. I gjennomgangen av korrespondansen blir flere av de viktigste enkeltaktørene i utenrikspolitikken mellom Norge og Russland fortløpende

⁶³ Holtsmark (red.) 1995, s. 13.

⁶⁴ Profintern (ru.: Krásnyj internatsionál profsojúzov) var en fagforenings-internasjonalt oppretta av Komintern for å organisere den kommunistiske aktiviteten i de nasjonale fagforeningene. Profintern, som formelt ble oppretta i 1921, skulle være en motvekt til den sosialdemokratiske internasjonale fagforeningsorganisasjonen Amsterdam Internasjonalen.

⁶⁵ Holtsmark (red) 1995, s. 13

⁶⁶ Den Russiske Sovjetiske Føderative Sosialistiske Republikk

⁶⁷ Unionen av Sosialistiske Sovjetrepublikker

⁶⁸ Holtsmark (red) 1995, s. 14

⁶⁹ Fra 1924, med norsk *de jure* anerkjennelse av Sovjet, er det snakk om Den russiske representasjonen

⁷⁰ Fra 1925 Oslo

introdusert i noteapparatet. Brorparten av disse korte biografiene er hentet fra biografi-oversikten som er inntatt i den ovenfor nevnte Dokumentsamlinga.

Den første fasen

I den første fasen, etter Oktoberrevolusjonen og under krigskommunismen⁷¹, dreier korrespondansen seg mye om rettsvernet og rettsstillinga til norske økonomiske interesser i den gryende sovjetstaten, og da særlig spørsmålet om erstatning for nasjonalisert eiendom som hadde vært i norsk eie før revolusjonen. Det sovjetiske utenriksapparatet virker lite villig til å sondre mellom utenlandske og innenlandske kapitalister i erstatningsspørsmål. Det skillet som derimot foreslås av den første utenrikskommisjonen ved Trotskij⁷² er sontringen mellom 'rik' og 'ikke-rik'.⁷³ I denne tidlige fasen er Norge ett av landene i den gruppa som er kalt 'de nøytrale stater' i den utenrikspolitiske korrespondansen. Norge er gjerne et 'ledd' i kjede av de nøytrale stater. Benevnelsen 'nøytrale stater' henger ved, også etter at Verdenskrigen er avsluttet. Dette henger sammen med at Norge oppfattes som 'nøytralt' også i forhold til den allierte intervensjonen i den russiske borgerkrigen. I tillegg til problemene rundt 'nasjonalisering av eiendom', er det på norsk hold en uttalt motstand mot 'den røde terror' og 'revolusjonære eksesser'.⁷⁴

Den norske legasjonen i Petrograd⁷⁵ evakuerte i desember 1918. Legasjonen hevdet evakueringen var kommet i stand av hensyn til sikkerhet, og at den ikke skulle forstås som et uttrykk for en bestemt politisk protest eller holdning overfor den nye bolsjevikmakta. Den norske legasjonssekretæren A.R. Huitfeldt⁷⁶ avfeier påstander framsatt i avisen *Severnaja Kommuna* (*Den nordlige kommune*) om at den norske evakueringa kan ses som en politisk handling.⁷⁷

Utenrikskommisær G. V. Tsjitsjerins⁷⁸ telegram til Norges visekonsul i Moskva, om å utnevne

⁷¹ Krigskommunisme eller «militærkommunisme» er den betegnelsen vestlige historikere gjerne bruker når de viser til perioden 1918–1921 i det Bolsjevikiske Russland. Et ledd i denne politikken var tvangsrekvisisjoner av korn for å forsyne byene og rødegardistene. Denne politikken ble avløst av NEP (Ny Økonomisk Politikk) 21 mars 1921.

⁷² Léon Davidovitsj Trotskij (1879–1940) var en sovjetisk revolusjonær og politiker. Han var sovjetregjeringens første folkekommisær for utenrikssaker, fram til mai 1918. Etter dette, ledet han oppbygginga av Den røde arme under borgerkrigen. Trotskij kom i opposisjon til Stalin, og ble utvist fra USSR i 1929, og drept i Mexico i 1940 på Stalins ordre. Politisk asylant i Norge i 1935–1936.

⁷³ Se Dokument 2 i Holtsmark (red) (1995), s. 28.

⁷⁴ Se Dokument 5 og 7 i Holtsmark (red) (1995), s. 30–31 og s. 32–33.

⁷⁵ Sankt-Petersburg endret navn til Petrograd under Den første verdenskrig, ettersom Russland lå i krig med Tyskland, og en på russisk hold ville fjerne den tyske klangen i byens navn. I 1924 skiftet byen navn til Leningrad. I 1991 fikk byen tilbake sitt opprinnelige navn.

⁷⁶ Arild Rosenkrantz Huitfeldt (1878–1945), norsk diplomat. Huitfeldt var konsul og legasjonssekretær ved den norske legasjonen i Petrograd fra 1917–1918.

⁷⁷ Se Dokument 12 i Holtsmark (red.) (1995), s. 39–40. Den norske evakueringa var forøvrig samkjørt med den danske og svenske, jfr Holtsmark (red.) (1995), s. 40, fotnote 4.

⁷⁸ Geórgij Vasílevitsj Tsjitsjérin (1872–1936), sovjetisk diplomat og politiker. Folkekommisær for utenrikssaker fra 30. mai 1918 til 27. juli 1930.

M.M. Litvinov⁷⁹ til RSFSRs representant i Norge, datert 10 juni 1919, kan sees på som en 'test' av den således erklærte norske 'apolitiske' stillingen overfor RSFSR⁸⁰:

Før sin avreise til Norge meddelte den norske Chargé d'affaires i Petrograd i en note av 6 desember 1918 at den norske Ambassade i Petrograd ikke reiste av politiske årsaker og som følge av et brudd i de diplomatiske forbindelsene mellom Den russiske sovjetrepublikk og kongeriket Norge, men at den begrenser sitt nærvær til et minimum på grunn av de vanskelige levnettsmiddelforholdene og de hyppige stengningene av grensen (...).⁸¹

På bakgrunn av den erklærte norske holdninga, ber Tsjitsjerin deretter norsk UD om at «borger Litvinov blir mottatt i Norge som Befullmektiget Representant for RSFSR». ⁸² Spørsmålet om russisk representasjon i Norge framkommer videre i ekspedisjonssjef Wollebæks⁸³ notat etter samtale med advokat Meyer⁸⁴ om muligheten for å tillate M.M. Litvinov og V.V. Vorovskij⁸⁵ å få adgang til Norge.⁸⁶ Sovjetmyndighetene søker opphold for de to, 1) enten som representanter for Sovjetregjeringen, eller 2) som dens 'merkantile representanter', eller, 3) 'helt privat'. Fra Wollebæks notat:

Det er av stor betydning for Sovjetregjeringen at kunne ha disse to i Norge for ikke at være helt avskåret fra utenverdenen.⁸⁷

Med denne formuleringen pekes det på ett av de viktigste temaene for RSFSR og seinere USSR i utenrikspolitikken gjennom borgerkrigstida og videre på første halvdel av 1920-tallet; å overvinne gapet som er skapt av ententemaktens blokade, som delvis opphører i januar 1920, og å oppnå folkerettslig anerkjennelse for sin statsdannelse, faktisk og juridisk. Disse målene blir også styrende for RSFSR og USSR sitt forhold til Norge. Målet om anerkjennelse koples opp mot andre forhold. Denne posisjonen i russisk utenrikspolitikk er klart nok angitt allerede i januar 1919⁸⁸, hvor det snakkes om «forbindtlighet», «velvilje vis a vis Sovjetmakten» og «ivaretagelse av norske kapitalinteresser på russisk territorium».

⁷⁹ Maksim Maksimovitsj Litvinov (1871–1951), sovjetisk politiker og diplomat. Litvinov var medlem av NKIDs kollegium 1918–1921, viseutenrikskommisær fra 1921, utenrikskommisær fra 27.juli 1930 til Vjatsjeslav Mikhájlovitsj Mólotov overtok ledelsen av utenrikskommisariatet i mai 1939. Ettersom Tsjitsjerin i lengre perioder var fraværende på grunn av sykdom, fungerte Litvinov til tider som den reelle utenrikskommisær også før sin formelle utnevning.

⁸⁰ Dette poenget er også kommentert av Andrej Viktorovitsj Repnevskij, se A.V. Repnevskij 1998, s. 32.

⁸¹ Dokument 14 i Holtsmark (red.) (1995), s. 41–42.

⁸² Dokument 14 i Holtsmark (red.) (1995), s. 41–42.

⁸³ Johan Herman Wollebæk (1875–1940), norsk diplomat. Wollebæk var ekspedisjonssjef i utenriksdepartementet 1916–1921.

⁸⁴ Ludvig Meyer (1861–1938), norsk jurist og politiker. En sentral person i Arbeiderpartiet rundt århundreskiftet, og formann i partiet 1897–1900. I tida etter Oktoberrevolusjonen hadde Meyer en rolle som formidler mellom Sovjetregjeringa og Den norske regjeringa.

⁸⁵ Vátslav Vátslavovitsj (1871–1923), sovjetisk revolusjonær og diplomat. Vorovskij ble i september 1917 utnevnt til sovjetregjeringens representant i Sverige, Danmark og Norge med oppholdssted i Stockholm.

⁸⁶ Dokument 15 i Holtsmark (red.) (1995), s. 42–43.

⁸⁷ Dokument 15 i Holtsmark (red.) (1995), s. 42.

⁸⁸ Dokument 15 i Holtsmark (red.) (1995), s. 42–43.

Den anerkjennelsen som Sovjet søker å oppnå i Norge gjennom første halvdel av 1920-tallet, om det er faktisk folkerettslig anerkjennelse ved etablert handel og stedlig nærvær, eller *de jure* anerkjennelse, eller videre 'sementerende' handelsavtaler og traktater, virker ofte å være styrt av instrumentelle betraktninger. Med instrumentelle betraktninger tenkes det her på betraktninger, hvor oppnåelsen av en tilstand er begrunnet i at den vil tjene til å oppnå noe annet som ønskes enda mer. De instrumentelle betraktningene kan være forskjellige avhengig av det konkrete saksforholdet og perioden. Hvordan de konkret arter seg, og hvor gjennomført perspektivet er, synes også å avhenge en del av den enkelte russiske representant. 'Norge forstått som et instrument' er uansett et tema som er varig i det russiske utenrikspolitiske miljøet, og som blir sterkt reflektert i den utenrikspolitisk korrespondanse, dels i *Pravda* og *Izvestija*, og i Kollontajs memoarer. Det er derfor et perspektiv som vil bli gjenopptatt flere ganger i oppgaven. Det at Norge sånn sett ofte har instrumentell funksjon er i seg selv ikke forringende i forhold til hvordan Norge blir forstått 'kvalitativt' av de sovjetrepresentantene som jobber med forholdet til Norge. Snarere tvert om vil det kunne føre til en 'oppgradering' av verdiforståelsen knyttet til Norge utfra hva andre objektive kriterier, så som Norges relative størrelse, ellers skulle tilsi.

Den anerkjennelsen RSFSR søker i Norge i januar 1919, ved så å si å få 'utplassert' Litvinov, helst som statlig representant, sekundært som 'merkantil representant', men også om så 'helt privat', blir da å forstå som et del-mål. I denne situasjonen vil en slik om enn begrenset anerkjennelse fra norsk hold, 1) føre til at sovjetiske interesser og forhandlingsutspill bedre vil kunne kommuniseres ut til resten av vesten, og, 2) føre til at tilsvarende foreløpige anerkjennelser lettere og raskere vil kunne oppnås i England og på kontinentet. En ser at Norge 'forstått som et instrument' både kan opptre aktivt (som under punkt 1, hvor Norge opptrer som et subjekt), og passivt (som under punkt 2, hvor Norge opptrer som et objekt). Uansett vil betraktningene fremme Norges betydning i den russiske utenrikspolitiske forståelsen.

Utfra dokumentene inntatt i dokumentsamlinga, er det særlig tre saksområder som synes å oppta RSFSR i forholdet til Norge i denne tidlige fasen: 1) å unngå diplomatisk brudd, 2) å overvinne blokaden, og 3) en *de facto* anerkjennelse av Sovjetstaten. Disse tre forholdene er nært beslektet. I de to første saksområdene henvender RSFSR seg gjerne til de 'nøytrale stater' samlet. I spørsmålet om *de facto* anerkjennelse, ved å motta representanter for Sovjetstaten i en eller annen form, henvendte Russland seg naturlig nok til Norge spesielt.

Et annet viktig moment i det folkerettslige forholdet mellom Norge og Russland i denne tidlige

fasen, var at Norges legasjon, sammen med den danske og svenske, var blant de siste vestlige representasjonene som forlot Petrograd, i desember 1918⁸⁹. Norge var også representert med et konsulat i Moskva helt fram til sommeren 1919, og ble ved å ha visekonsuler i Murmansk og Arkhangelsk gjennom hele perioden. Dermed ble Norge en viktig 'kanal' for Russland ut til andre lands myndigheter, særlig fra høsten 1918 til sommeren 1919. I denne perioden opptrådte Norge ofte i en megler-rolle mellom Russland og andre vestlige lands myndigheter. Dette at Norge opptrådte såvidt 'anstendig' overfor Russland reint folkerettslig, samt at handelen ikke helt opphørte, til tross for blokaden som var virksom til januar 1920, la grunnlaget for en spesiell velvillighet overfor Norge når forbindelsene til vestverdenen gradvis ble gjenopprettet på 1920-tallet⁹⁰. Norge ble ansett som den mest samarbeidsvillige parten blant de nøytrale statene, både når blokaden skulle overvinnnes, og seinere, når avstanden som var skapt av blokaden, skulle overkommes.⁹¹ Nansens rolle i repatrieringen av russiske krigsfanger bidrog også til en russisk velvilje overfor Norge. Det samme gjorde de tradisjonelle handelsforbindelsene som eksisterte mellom Norge og Russland i nord, som aldri helt opphørte, verken under første verdenskrig eller under blokaden.⁹² I tillegg ble ikke Norge forstått som en konkurrent i trevareindustrien (til forskjell fra Sverige)⁹³, og en anså også Norge som å være spesielt interessert i handel med Russland⁹⁴. Danielsen kommer inn på poenget med at det var en russisk oppfatning at Norge, og særlig Nord-Norge, var spesielt interessert i å få igang handel med Russland. Russland hadde forventninger til en særlig norsk velvilje (også relativt sett til for eksempel Sverige). Danielsen legger også vekt på den norske arbeiderbevegelsen i denne russiske vurderingen:

På grunn av de særlige forholdene som gjorde seg gjeldende i Norge, med et sterkt behov for handelssamkvem og en sterk sympatiserende arbeiderbevegelse, er det mulig at sovjet-regjeringen betraktet Norge som et svakt ledd i kjeden av anti-sovjetiske stater og av den grunn ventet seg mye av forbindelsen med den norske regjeringen.⁹⁵

Fram mot handelsavtalen av 1921

I korrespondansen fra 1920 og fram til undertegnelsen av foreløpig handelsavtale mellom Norge og RSFSR, datert 2. september 1921, er det spørsmålet om gjenopptatt handel mellom landene og opprettelsen av en stedlig sovjetrussisk handelsrepresentasjon i Kristiania som dominerer. Strengt tatt var begrepet 'gjenopptatt handel' ikke helt dekkende. Under den pågående blokaden iverksatt av entente-maktene (Storbritannia og Frankrike), som Norge overfor Ententen hadde bekreftet at de

⁸⁹ Den danske legasjonen forlot Petrograd som den siste av de vestlige representasjonene den 14. desember, dagen etter den norske representasjonen hadde forlatt Petrograd, se Danielsen (1964) side 67.

⁹⁰ Se A.V. Repnevskij (1998), s. 18 mv.

⁹¹ A.V. Repnevskij (1998), s. 18–19.

⁹² A.V. Repnevskij (1998), s. 43.

⁹³ A.V. Repnevskij (1998), s. 29.

⁹⁴ A.V. Repnevskij (1998), s. 43.

⁹⁵ Danielsen (1964), s. 95.

fulgte⁹⁶, fortsatte som nevnt likevel en viss faktisk handel mellom Norge og Russland.⁹⁷ Det vises likevel gjerne til 'gjenopptakelse' i den diplomatiske korrespondansen, og sånn sett virker det å være den mest ryddige termen å bruke i denne forbindelse. De viktigste aktørene på russisk side, er Litvinov, som var tiltenkt rollen som den første stedlige representant i Kristiania, og som ledet forhandlingene med nordmennene i København sommeren 1920⁹⁸, og RSFSRs utenriksminister Tsjitsjerin. I den diplomatiske korrespondansen gis det antydninger om at savnet av en formalisert handel har vært størst i Nord-Norge på norsk side, og i Arkhangelsk og Murmansk Oblast på russisk side.⁹⁹ I dette tilfellet var det nok et sammenfall av interesser på regionalt og sentralt hold, også i Russland. Nord-Norge ønsket en styrket og formalisert handel med Nord-Russland, presumptivt for handelens egen skyld. Det samme må antas å ha vært motivet på nordrussisk hold, med den vanskelige matvaresituasjonen, og muligheten for import av norsk fisk. På sentralrussisk hold passet initiativet eller påtrykket fra provinsene i forhold til *handel* inn i en instrumentell betraktning hvor handelen var velkommen i sin videre virkning; nemlig ved at den ville forutsette representasjon og en grad av anerkjennelse.¹⁰⁰ Vareutvekslingen fisk mot trevarer ble oppfatta som å ha umiddelbar nytte, i dette tilfellet både sentralt og i Nord-Russland, på grunn av de vanskelige matvareforholdene i Russland i 1920 og 1921¹⁰¹.

Litvinov og Tsjitsjerin gjør det klart at en sovjetisk representant må på plass i Kristiania før handelen gjenopptas.¹⁰² Handelen krever dermed en *de facto* anerkjennelse av RSFSR. Denne anerkjennelsen, med virkning videre ut i vest-verdenen virker å være langt viktigere enn å få et talerør inn i norsk opinion. Litvinov understreker at det ikke vil bli drevet noe propaganda på norsk jord, og uttaler, ifølge de norske forhandlingsmennenes rapport, rett ut:

Han [Litvinov – min tilføyelse] ansaa det som DAARSKAB af Norge isolert at følge Ruslands Eksempel. (...)... han [Litvinov – min tilføyelse] var villig til at indgaa paa ethvert Krav om Afholdelse fra politisk Propaganda, som han forøvrig hvad Norge angikk betraktede som helt uden Interesse for Russland, da det at vinde Norge for den bolshevikiske Sag ikke vilde virke til at fremme deres egen Sag og var uten nogen som helst Betydning for Russland. Litvinof fremholdt at Rusland betraktede Norge som det land som har behandlet Rusland på det venskabeligste.¹⁰³

Dette synes å være et vedvarende moment i denne tidlige fasen: Norsk offisiell angst for sovjetisk agitasjon fra sovjetrepresentantene, stilt opp mot sovjetregjeringens forsikringer om en pragmatisk

⁹⁶ Se Dokument 19 i Holtsmark (red.) (1995), s. 45–46.

⁹⁷ Se note 3 i tilknytning til Dokument 19 i Holtsmark (red.) (1995), s. 46 og A.V. Repnevskij (1998), s. 65.

⁹⁸ Konferer Dokument 32 og 33 i Holtsmark (red.) (1995), s. 55–58.

⁹⁹ Dokument 27 i Holtsmark (red.) (1995), s. 51.

¹⁰⁰ Poenget med at Russland sentralt ønsket handel med Norge på grunn ønsket om å overvinne virkningene av blokaden og oppnå folkerettslig anerkjennelse er kjent i litteraturen. Poenget blir tatt opp av både Danielsen og A.V. Repnevskij.

¹⁰¹ A.V. Repnevskij (1998), s. 74.

¹⁰² Dokument 33 og 34 i Holtsmark (red.) (1995), s. 56–58.

¹⁰³ Dokument 33 i Holtsmark (red.) (1995), s. 56–58.

og apolitisk innstilling. I NKID ligger det også implisitt en holdning om at den 'politiske samtale' ikke skal tas nå; på dette tidlige stadiet gjelder det først å fremst å få sikret den sovjetiske statsdannelsen. Som en innskutt betraktning her: 'Den politiske samtale' blir egentlig aldri tatt opp på det mellomstatlige nivået på 1920-tallet; den politiske samtale forblir en sak mellom Komintern og Den norske arbeiderbevegelsen.

I den diplomatiske korrespondansen framstår handelen i seg selv som viktigere for nordmennene enn hva den virker å være for russerne, i alle fall på sentralt utenrikspolitisk hold. Posisjonen til Litvinov og Tsjitsjerin¹⁰⁴, kan forstås som at handel med Norge der og da i seg selv ikke er så viktig at den ikke kan midlertidig risikeres i et spill for den delvise anerkjennelsen som ligger i aksepten av en stedlig russisk representasjon i Kristiania. På sovjetrussisk hold blir det middelet – handel med Norge – som midlertidig risikeres i forhandlingene. På norsk hold, derimot, er det målet i seg selv (her: handel med Russland) som risikeres fortløpende. Folkerettslig anerkjennelse fra Norge er viktigere for RSFSR enn de økonomiske fordelene med formalisert og utvidet handel, sett fra NKID sin side. En ser det ikke på samme måte i Murmansk og Arkhangelsk¹⁰⁵. Her blir handelen gjennomgående forstått mer ut fra sin egenverdi, og nå, i 1920–1921, er matvaresituasjonen så vanskelig, at import av norsk sild og torsk faktisk er velkommen. Dette endrer seg utover på 1920-tallet, hvor de 'politiske' oppkjøpene av norsk fisk gjerne blir sett på som å være i konkurranse med utviklingen av en lokal fiskerinæring. Noe materiale i aviskilden peker i den retning at 'Arkhangelske sovjetmyndigheter' ganske tidlig på 1920-tallet tviler på om norsk handel i seg selv var maktpåliggende av økonomiske grunner.¹⁰⁶ Dette bildet støttes også av I.A. Repnevskijs gjennomgang av nordrussisk presse fra mellomkrigstida.

Fra notatet til de norske forhandlingsmennene Asserson og Volckmar¹⁰⁷ datert 24. juli 1920 framkommer også en russisk lydhørhet overfor den potensielle fordømmelsen som Norge vil kunne bli møtt med på den internasjonale politiske arenaen, gitt at Norge blir den første til å *de facto* anerkjenne RSFSR med handelsavtale og representasjon. Notatet inneholder noen vurderinger av Volckmar og Asserson, men som likevel gir antydninger om sovjetrussiske holdninger:

... nuværende russiske Regering er ivrig efter at komme til en Forstaaelse med Norge, i hvem de ser en nær og Venskabelig nabo og hvem politiske Motiver ligger fjernt. (...) Naar Litvinof insisterer så sterkt på personligt at komme til Christiania og føre forhandlinger med Norge, saa er det for den russiske Regering et Principspørgsmaal og for

¹⁰⁴ Slik som den kommer til uttrykk i blant annet dokument 33 og 34 i Holtmark (red.) (1995), s. 56 – 58.

¹⁰⁵ A.V. Repnevskij (1998), s. 65–66.

¹⁰⁶ Se nedenfor i avisgjennomgangen, kapittel 4, under overskriften *Pravda 1922*.

¹⁰⁷ Sigurd Karsten Asserson (1882–1937), norsk jurist og embedsmann, fiskeridirektør 1918–1937.
Franz Nicolai Volckmar (1861–1929), norsk forretningsmann.

Litvinof personlig et Prestigespørsmål.¹⁰⁸

Når Volckmar og Asserson sånn sett oppfatter det russiske kravet om å føre forhandlingene i Kristiania som et prinsippsspørsmål, så stemmer nok det. Og bakgrunnen for at det er et prinsippsspørsmål, er at alle store og små anerkjennelser av RSFSR i seg selv oppfattes som del-mål i den prosessen de er inne i med videst og raskest mulig anerkjennelse på det folkerettslige planet.

Et paradoks som melder seg under lesinga av korrespondansen fra 1920 og 1921 knyttet til spørsmålet om handelsavtale og en stedlig russisk representasjon, er at det særlig er da, i de tidlige tjueårene, at *nedtoningen* av et sovjetisk ønske om 'kommunistisk reisning' i Norge blir vektlagt så sterkt og kommunisert så hyppig av Sovjetregjeringen på det utenrikspolitiske planet. Samtidig debatteres det i bolsjevikiske kretser om forutsetningene for, og nødvendigheten av, Verdensrevolusjonen. Behovet for denne nedtoningen av et formodet sovjetisk ønske om en kommunistisk reisning i Norge, eller *også* i Norge, kommer mindre tydelig fram i den utenrikspolitiske korrespondansen fra midten av tjueårene og ut tiåret, mens 'Sosialisme i ett land'-ideen gradvis blir akseptert som en doktrine i Sovjet¹⁰⁹. Paradokset lar seg sannsynligvis løse opp, dels med 'forhandlings-strategiske' synspunkter: hvis det er slik i RSFSR og seinere USSR fra Oktoberrevolusjonen til midten av 1920-tallet, at 'Verdensrevolusjonen' oppmuntres i den hjemlige ide-debatten og agitasjonen, blir det politisk nødvendig å tone den ned på den utenrikspolitiske arenaen for ikke å 'skremme bort' de borgerlige industrilandene fra folkerettslig anerkjennelse. Dette kan gjøres ved å vektlegge at Sovjetregjeringen ikke reelt sett ønsker Verdensrevolusjonen velkommen i for eksempel Norge. Når dette slagordet derimot blir byttet ut med 'Sosialisme i ett land', er det ikke lenger nødvendig å tone ned ideen om Verdensrevolusjon på det utenrikspolitiske planet i forhandlingsstrategisk øyemed. Ett annet og kanskje viktigere moment som styrende faktor på holdningsplanet, er at på slutten av 1920-tallet er USSR mer etablert som statsdannelse. De har fått sine anerkjennelser, og den offisielle doktrinen er sogar i en viss forstand selvtilstrekkelig. Med dette kommer også en større selvtillit, og et dertil mindre behov for å forklare seg den ene eller andre vei på det utenrikspolitiske planet.

Det blir brudd i forhandlingene mellom Norge og Russland om handelsavtalen. Utfra den

¹⁰⁸ Dokument 33 i Holtsmark (red.) (1995), s. 58.

¹⁰⁹ «Sosialisme i ett land» var en teori artikulert av Stalin i desember 1924, støttet og videreutviklet av Nikolaj Bukharin (se nedenfor i noteapparatet til kapittel 4, *Pravda 1922*, i avisgjennomgangen, for biografiske opplysninger) i 1925, og seinere, parallelt med at Stalin festet grepet om makta, ble teorien godtatt som et dogme i USSR. Siden det bare var Russland som hadde evnet å gjennomføre revolusjon i Europa, var den russiske revolusjonens varighet avhengig av at Sovjetunionen styrket seg selv fra innsiden. Dette innebar derfor et brudd med tradisjonell marxistisk doktrine, som gikk inn for Verdensrevolusjon, og Trotskijs krav om en 'permanent revolusjon'.

korrespondansen som skriver seg fra Tsjitsjerin og Litvinov, rundt forhandlingene og bruddet, trer Litvinov fram som en som står hardt på forhandlingsposisjonene.¹¹⁰ Litvinov forlater Norge 6. oktober 1920. Russland har da allerede i mai 1920 oppnådd avtale med Sverige om utveksling av handelsdelegasjoner. Året etter, i februar 1921, slutter Storbritannia handelsavtale med Russland.

Holdningene på russisk hold er derfor annerledes når forhandlingene gjenopptas i 1921, etter den russisk-britiske avtalen.¹¹¹ Tenkningen nå er at en bør kreve noe mer av Norge enn hva en i sin tid oppnådde overfor Sverige. Dette blir en naturlig konsekvens av den instrumentelle tenkningen rundt Norge, og illustrerer samtidig at det er 'to ledd' i den instrumentelle betraktningen rundt handelen: Handelsavtale, handelsrepresentasjon og handel med Norge er interessant for RSFSR, som et instrument for norsk anerkjennelse; faktisk og seinere *de jure*. Norsk anerkjennelse er i sin instans igjen særlig interessant utfra en videre virkning i prosessen mot andre lands anerkjennelser. Når Norge nå ikke lenger vil være den første til å opprette en handelsavtale med Russland, og heller ikke vil være den første til å motta en russisk representasjon, taper Norge seg noe i verdi som et instrument. En naturlig følge av dette blir at en vil kunne kreve mer av Norge samtidig som en går inn på færre innrømmelser. Foreløpig handelsoverenskomst med Norge blir oppnådd september 1921.

En illustrasjon på ulikhet i holdninger mellom provins og sentralmyndigheter i Russland?

Dokument 45¹¹² viser til et tilfelle hvor det er en viss dissonans mellom de lokale provinsmyndighetene i Nord-Russland og den russiske representasjonen i Kristiania, som er særlig opptatt av gode relasjoner til sitt nye vertsland. Saken dreier seg om tre norske skuter som er tatt i arrest, anklaget for ulovlig fiske i russisk territorialfarvann.¹¹³ Saken er symptomatisk, med lokale nordrussiske interesser i Arkhangelsk som står i et motsetningsforhold til norske fangst- og fiskeinteresser, og hvor de nordrussiske interessene sann sett også kommer i et konkurranseforhold med statsinteressene til RSFSR, seinere USSR, slik de blir forstått av den russiske representasjonen i Kristiania. Representasjonen henvender seg til Kreml med sine klager. I den konkrete saken er det den russiske sendemannen Mikhajlov¹¹⁴ som beklager seg til Tsjitsjerin, med å vise til den negative virkningen hensynstaken til 'den provinsielle spissborgerligheten' i Arkhangelsk vil kunne ha i forhold til andre større saker, slik som den nylig ratifiserte handelsavtalen med Norge, og hvordan

¹¹⁰ Se blant annet Dokument 38 i Holtsmark (red.) (1995), s. 60–61.

¹¹¹ Se blant annet Dokument 40 i Holtsmark (red.) (1995), s. 63

¹¹² I Holtsmark (red.) (1995), s 70–71.

¹¹³ Sakens forløp er utfyllende presentert i Danielsen (1964), s. 155 mv.

¹¹⁴ Lev Mikhajlovitsj Mikhajlov (1872–1928), sovjetisk diplomat, leder for den russiske handelsdelegasjonen fra 1921 til 1922.

den sovjetiske regjeringen som sådan blir mottatt i en videre norsk offentlighet og i det norske politiske miljøet. Saken er dermed også en illustrasjon på hvordan sovjetrepresentantene, her ved sendemann Mikhajlov, søker 'goodwill' i norsk avisoffentlighet. For å underbygge poenget, er det inntatt et utdrag fra noten fra Mikhajlov i Kristiania til Tsjitsjerin i Kreml:

Man kan ikke lenger vente med å treffe resolute tiltak for å sikre at interessene til «den lokale justis» i dette tilfellet ofres til fordel for interesser knyttet til Sovjetmaktens statlige politikk. Jeg vil be om at De, Georgij Vasilevitsj, gjennom Sentralkomiteen får eksekutivkomiteen i Arkhangelsk guvernement til straks å oppfylle våre krav om å løslate de norske skipene og ettergi bøtene.¹¹⁵

Innstillingen i Arkhangelsk er forholdsmessig mindre ettergivende overfor norske interesser der disse står i motstrid til lokal ressursutnyttelse, enn hva tilnærmingen til Kristiania-representasjonen er. I disse situasjonene kan NKID tilsynelatende fungere som en slags 'appell-instans', billedlig sett, for disse to miljøene. Dette perspektivet er behandlet mer utfyllende i kapittel 5 i oppgaven her, i gjennomgangen av Kollontajs memoarer.¹¹⁶ Situasjonen er også prinsipielt interessant, ved at den har materielle virkninger for norske subjekter i samtida (langvarig eller kortvarig arrest for tre norske skuter).

Sondringa Komintern – NKID og forholdet til Norge

I instruksnote datert 18. november 1921, fra Utenrikskommissær Tsjitsjerin til lederen for den russiske representasjonen i Kristiania, Mikhajlov, illustreres i praksis den sondringa som må trekkes mellom Komintern og den sovjetiske regjeringens utenriksapparat. Problematikken er kjent fra litteraturen ellers.¹¹⁷ Det var Komintern som skulle føre den ideologiske kampen for verdensrevolusjon, og dermed støtte de utenlandske kommunistene i deres politiske arbeid. Denne oppgaven var *prinsipielt* Kominterns domene, og Russlands utenrikspolitiske apparat skulle ikke blande seg inn i 'partispørsmål'. Med Tsjitsjerins egne ord, i instruksnoten til Mikhajlov:

Komintern og den sovjetiske stat er helt ulike institusjoner. Dette gjentar vi til det kjedsommelige, og dette må også gjennomføres i praksis.¹¹⁸

Tidligere i noten peker Tsjitsjerin på at 'enkelte episoder' har gjort det nødvendig å understreke dette prinsippet, og at det ikke alltid blir etterlevd i praksis. Mikhajlov får beskjed om at representasjonen ikke må vikle seg inn i det lokale kommunistiske partiarbeidet, heller ikke med rådgivning etc. Kun når det dreier seg om *utenrikspolitiske saker* med direkte relevans for Sovjet kan de russiske representantene tillate seg å komme med uttalelser. Representasjonen skal likevel ikke gi avkall på de stedlige kommunister som informasjonskilder, spesielt i utenrikspolitikken.

¹¹⁵ Dokument 45 i Holtmark (red.) (1995), s. 71.

¹¹⁶ Under overskriften *Representasjonen som deltaker i to maktriangler*.

¹¹⁷ Se blant annet Holtmark (red.) (1995), s. 13–14 og A.V. Repnevskij (1998), s. 112–116.

¹¹⁸ Dokument 47 i Holtmark (red.), s. 73.

Den holdningen som Tsjitsjerin her presenterer; at representantene skal avholde seg fra å drive med partiarbeid, propaganda og agitasjon, kan virke grei, og harmonerer med de holdninger og forsikringer som Litvinov tidligere har gitt uttrykk for i korrespondansen.¹¹⁹ Men i praksis kan denne sondringa, og dermed denne holdningen, om å ikke skulle blande seg inn i det lokale partiliv, vise seg vanskelig å gjennomføre. Problematikken er derfor et tilbakevendende tema i den diplomatiske korrespondansen i denne tidlige fasen. Det at det i det hele tatt oppfattes som nødvendig til stadighet å gjenta denne advarselen overfor de stedlige representantene, viser nettopp de praktiske vanskene med den mer konkrete grenseoppgangen mellom: A) ikke å blande seg inn i det lokale partiliv, men B) bruke de lokale kommunistene som 'informanter', og også B) å gi uttrykk for den sovjetrussiske holdningen i de aktuelle utenrikspolitiske spørsmålene som konkret angår RSFSR, seinere USSR. Problemet, som særlig er framtrødende i perioden for Sovjetstatens dannelse, er åpenbart ikke begrenset til norske forhold.

Integritetstraktaten. Svalbard.

I juli 1922 bringes spørsmålet om avviklingen av Integritetstraktaten av 2. november 1907 på banen etter norsk initiativ.¹²⁰ I sin respons, synes Tsjitsjerin å gå inn for en revisjon av traktaten heller enn et opphør.¹²¹ Dette er ikke unaturlig, så lenge eksistensen av en slik traktat, hvor én stat sammen med en gruppe andre 'betydningsfulle andre' stater, står inne for integriteten til en tredjestat (her: Norge), sier en del om maktforholdene disse to statene imellom. I tillegg var det nok også en vurdering på sovjethold, om at enhver traktat og folkerettslig avtale, som implisitt anerkjente RSFSR / USSR i denne perioden var ønskelig i seg selv, uavhengig av avtalens materielle innhold. Mellom linjene ser det ut til at Tsjitsjerin går inn for å berede grunnen for norsk *de jure* anerkjennelse av Sovjet ved hjelp av forhandlinger om Integritetstraktatens opphør. Tsjitsjerin uttaler seg om Integritetstraktaten av 1907 i instruks til Ja. Z. Surits¹²², 31. oktober 1922:

Jeg sa at vi ikke kunne la Folkeforbundet diktere våre handlinger, og at skritt som Folkeforbundet måtte ta overfor Norge ikke fører til noen forandringer i forholdet mellom Norge og oss. Men dette er kun den formelle siden av saken. I virkeligheten er jeg interessert i følgende. Avtalen av 1907 var ikke rettet utelukkende mot Sverige. Den betydde samtidig at Russland gav avkall på sine ærekjære planer når det gjaldt Nord-Norge. (...) Nettopp dette innholdet av avtalen bør stå ved lag og få en ny ytre form.¹²³

De tilliggende spørsmål Tsjitsjerin peker på i denne sammenhengen, i alle fall som et utgangspunkt for forhandlinger om å gi 'det materielle innholdet i Integritetsavtalen en ny ytre form', er de russiske interessene på Svalbard (som han erklærer at er av reell betydning for Russland), det å få

¹¹⁹ Se for eksempel Dokument 33 og 37 i Holtsmark (red.) (1995), s. 56–58 og s. 60.

¹²⁰ Se Dokument 56 i Holtsmark (red.) (1995), s. 80–81.

¹²¹ Se Dokument 58 i Holtsmark (red.) (1995), s. 83–84.

¹²² Jákov Zakhárovitsj Súrits (1882–1952), sovjetisk diplomat, leder for den russiske representasjonen i Kristiania 1922–1923.

¹²³ Dokument 58 i Holtsmark (red.) (1995), s. 83.

erklært en norsk forbindtligheit til Sovjet, det å få istand en løsnning på spørsmålet om den norske fangsten i Østisen og det norske fisket i russisk farvann.

Et annet poeng som framgår av sitatet, ligger i Tsjitsjerins utsagn om at Russland «oppgav sine ærekjære planer for Nord-Norge» med Integritetstraktaten, og at dette innholdet bør stadfestes også av den nye sovjetmakta. Med Russlands «ærekjære planer» tenker Tsjitsjerin sannsynligvis på *ideen* om at Russland ønsket tilgang på en isfri havn i Nord-Norge. Nyere forskning har vist at dette neppe var tilfellet¹²⁴. Likevel har denne i utgangspunktet norske formodningen eller frykten for en russisk pretensjon om å skaffe seg isfri havn i Nord-Norge tydeligvis blitt opptatt av Tsjitsjerin. Når Tsjitsjerin sier at Russlands 'avkall på sine tidligere ærekjære planer for Nord-Norge bør stå ved lag', signaliserer dette tanken om et brudd med et imperialistisk tsaristisk Russland, at sovjetmakten oppgir den angivelige 'pretensjonen' om en isfri havn i Nord-Norge. Nå kan det sies at dette 'bruddet', konkret i forhold til de 'ærekjære planene i Nord-Norge' allerede var 'etablert' med Integritetstraktaten, slik at å gjenta denne delen av innholdet nå, snarere representerer kontinuitet med et 'sein-tsaristisk' Russland. Men på 'ide-planet', hos Tsjitsjerin, er nok en traktat med et slikt innhold tenkt å skulle stå som noe 'nytt' fra russisk side; altså som et 'brudd' på tsaristisk tradisjon. Kollontaj var nok av samme oppfatning. Før hun vendte hjem til Russland fra sitt eksil i Kristiania under Februarrevolusjonen i 1917, hadde hun holdt en tale til mer enn ett tusen fremmøtte i LOs lokaler på Youngstorget. Her advarte hun mot Den provisoriske regjeringen, som nylig hadde overtatt makta i Russland etter Tsarens fall, og framholdt at den borgerlige revolusjonen i Russland ikke var noen garantist for 'norsk sikkerhet'. Dersom ikke de russiske arbeiderne klarte å føre utviklingen i en annen retning, ville det være risiko for en russisk imperialisme. Hvis de som hadde makta i Russland ikke klarte å få kontroll over Konstantinopel, risikerte en at oppmerksomheten ble vendt mot Nord, mot Narvik og Finnmark.¹²⁵

Det var naturlig at bolsjevikene så noe annerledes på saken etter at de selv hadde overtatt makta i Russland. Tsjitsjerins utsagn ovenfor representerer også kontinuitet mellom Sovjet-Russland og et tsaristisk Russland helt konkret, ved at ideen om 'de ærekjære planene', skriver seg fra forholdet mellom Norge og Russland i tsartida. Tsjitsjerin oppfatter det som Sovjet-Russlands prerogativ, så og si, å endre, og dermed i en viss forstand å 'forvalte', eldre, tsaristiske traktater. Heri ligger det en formodning om Sovjet-Russland som arvtager til Tsar-Russland, og altså kontinuitet på det formelle planet.

¹²⁴ Konferer bakgrunnsdelen i kapittel 1.

¹²⁵ Nielsen 1995, s. 32.

Tsjitsjerin kommer også med en annen holdning som blir uttalt flere ganger i kildene fra perioden. Holdningen gjentas blant annet av Litvinov og Kollontaj. Det dreier seg om 'ideen om et historisk sett godt eller særlig godt forhold til Norge' og 'ideen om Norge som den mest vennligsinnede av de skandinaviske landene' :

Russland har i sin politikk fra gammelt av strebet etter et spesielt vennskap med Norge. Sovjet-Russland har et bedre forhold til Norge enn til de andre skandinaviske statene.¹²⁶

I de to sistnevnte sitatene, og av dokumentet ellers, springer det en i øynene med hvilken letthet Tsjitsjerin setter den samtidige utenrikspolitikken i sammenheng med før-revolusjonære tradisjoner, på samme tid som han forsøker å erklære et 'brudd'. Et annet konkret utslag av Sovjet som 'arvtager' til det tsaristiske Russland i utenrikspolitikken, vises forøvrig i at NKID overtok arkivene til MID.

Spørsmålet om opphevelse av Integritetstraktaten, og hvordan det kan utnyttes i forholdet til Norge, er også emnet i Litvinovs brev til Surits, datert 3. november 1922.¹²⁷ Litvinov virker å være på linje med Tsjitsjerin i denne saken. Litvinov utdyper saksforholdet overfor Surits:

Etter avtalens første artikkel forplikter den norske regjering seg til ikke å overlate noe område til en tredjemakt. Den russiske regjering insisterte i sin tid på å få med dette punktet ut fra frykten for at Storbritannia skulle overlates havnebyen Larvik¹²⁸ eller en annen havn til flåtebase.¹²⁹

Som kjent er det Storbritannia som er 'arvefienden' i sovjetisk utenrikspolitisk tenkning til langt ut i mellomkrigstida. Ikke minst peker Storbritannia seg ut som en imperialistisk makt i forholdet til Norge. I tillegg til det som er sagt ovenfor om Sovjetmaktens ønske om traktater for sin egen skyld, er det nok også et konkret ønske fra Sovjet om å unngå at tredjemakter, og da særlig Storbritannia, får adgang til norsk jord. Når det gjelder koplingen mellom *de jure* anerkjennelse og Integritetstraktaten, uttaler Litvinov rett ut at de har til hensikt å betrakte den norske henvendelsen til dem som en *de jure* anerkjennelse.

Mer om sondringa mellom Komintern – NKID og forholdet til Norge

I brev datert 4. november 1922, fra Tsjitsjerin til Kollontaj, som da er nestleder for handelsrepresentasjonen i Kristiania, vektlegges nok en gang sondringa mellom 'partiarbeid' (Kominterns domene) og 'statsarbeid' (NKID's domene). I tilknytning til det som er sagt tidligere, viser dette at, 1) problematikken stadig er reell, 2) at grenseoppgangen i praksis er vanskelig, 3) at det er et tema som opptar Tsjitsjerin særlig mye, 4) at Sovjetstaten, herunder utenrikstjenesten,

¹²⁶ Dokument 58 i Holtsmark (red.) (1995), s. 84.

¹²⁷ Dokument 59 i Holtsmark (red.) (1995), s. 85.

¹²⁸ Slik står det faktisk. Skal være Narvik, jfr Holtsmark (red.) (1995), s. 86, note 3.

¹²⁹ Dokument 59 i Holtsmark (red.) (1995).

fortsatt er i dannelsesfasen, og, 5) at det er en ganske stor ydmykhet og forsiktighet i måten Sovjet forholder seg til utenomverdenen på i denne perioden; NKID er åpenbart redd for å 'trå folk på tærne'. Tsjitsjerin viser til denne 'forsiktighetsdyden' overfor Kollontaj. Han sier at det å for eksempel skrive en artikkel i partipressen i Moskva om norske forhold vil være å gå over streken. Derimot vil det å ta Den sovjetiske regjering i forsvar i den norske pressen være greit. Etter lesningen av *Pravda* fra 1920-tallet virker denne forsiktighetsdyden å ha blitt vel ivaretatt i intervjuer og avisbidrag der. *Pravda* er generelt forsiktig med å framstille den norske stat, regjering og Konge i et dårlig lys. Dette vil bli behandlet nærmere i avisgjennomgangen i kapittel 4.

En ytterligere illustrasjon på Komintern / NKID – sondringa, men da ikke bare i forhold til måte, men også strategi, og kanskje også målsetninger, framkommer i Jakhellns¹³⁰ brev til Mowinckel¹³¹, datert 15. november 1922, etter førstnevntes samtale med Litvinov:

Hertil svarte Herr Litvinoff at også han håbet, der ikke vilde bli kommunisme i Tyskland; det vilde slett ikke være i Russlands interesse; en anden sak var det hvad herrerne i den kommunistiske internasjonale mente. «Men det vedkommer ikke oss», tilla han.¹³²

Jakhelln mente at Litvinovs utsagn var uttrykk for 'en voksende ansvarsfølelse' og en 'trang til å se sin stilling befestet'. Som Jakhelln ser det, behøver Russland støtte fra de kapitalistiske land, og er derfor ikke interessert i å se vestmaktene herjet av revolusjoner og borgerkrig. Jakhellns betraktninger synes å passe inn i det bildet utenrikskorrespondansen ellers gir. Men det er viktig å ta med tidsdimensjonen; NKID ønsker ikke kommunisme og revolusjoner i verken Tyskland eller Norge *nå*, før Sovjetstaten hadde fått konsolidert sin stilling. Litvinovs utsagn overfor Jakhelln kan således ikke tas til inntekt for at Verdensrevolusjonen allerede var permanent avlyst, heller ikke av Litvinov 'personlig'; men det kan se ut til at både han og NKID i alle fall så for seg en midlertidig 'suspensjon'.

Tilbake til Integritetstraktaten

I saken om Integritetstraktaten og en del andre saker (blant annet Svalbardsaken) viser korrespondansen at det var forskjeller i holdningene mellom representasjonen i Kristiania ved Surits og NKID ved Litvinov.¹³³ Dette viser for det første til en situasjon hvor det på begynnelsen av 1920-tallet eksisterer en kultur for diskusjon og meningsutveksling mellom de stedlige

¹³⁰ Johan Fredrik Winter Jakhelln (1876–1973), norsk diplomat, legasjonssekretær i St. Petersburg 1909–1917. Leder for den norske handelsdelegasjonen i Russland, september 1921–februar 1924.

¹³¹ Johan Ludwig Mowinckel (1870–1943), norsk Venstre-politiker og skipsreder. Mowinckel var handelsminister 1921–1922. Fra mai 1922 var Mowinckel samtidig utenriksminister, fram til mars 1923. Stats- og utenriksminister 1924–1926, 1928–1931, 1933–1935.

¹³² Dokument 61 i Holtsmark (red.) (1995), s. 87.

¹³³ Se Dokument 65 og 66 i Holtsmark (red.) (1995), s. 90–94.

representanter og det hjemlige utenrikspolitiske senter ved NKID på den andre siden.¹³⁴ I denne 'samtalet' har Representasjonen en tendens til å være klart mer lydhøre for norske interesser og posisjoner enn hva NKID sentralt er.

Når det gjelder Integritetstraktaten, deler ikke Surits Litvinovs frykt for at England vil skaffe seg en permanent base ved Ishavet på norsk jord:

Men det er mulig det er noe annet De frykter, nemlig at Norge, etter å ha fridd seg fra forpliktelsene landet har overfor Russland i følge avtalen av 1907, vil inngå en avtale med England om å overlate landet en permanent havn ved Nordishavet. Dette er en mulighet jeg regner som helt utelukket. Norge er mye mer engstelig for naboskapet med England enn for naboskapet med oss. (...)

Ved å være for steile vil vi altså ikke oppnå positive resultater, mens de negative følgene er åpenbare. Økende misnøye i svært brede lag av den norske befolkningen og en svekket posisjon for våre venner, i første rekke de norske kommunistene.¹³⁵

Ikke bare informerer Surits sin overordnede om sitt personlige syn i spørsmålene. Han velger også på egen risiko å utsette overleveringen av en russisk protestnote knyttet til Svalbardsaken, adressert norsk UD, fordi han vurderer saken annerledes enn sin overordnede i Kreml.

To andre interessante momenter kan trekkes ut fra sitatet ovenfor. Det ene er Surits tilsynelatende avvikende forståelse av forholdet Norge har til England. I kildene ellers er tendensen mer i retning av å forstå Norge som en 'villig vasall' for England. Det andre er behovet for 'goodwill' i norsk opinion, og da også for 'våre venner', altså de norske kommunistene. Samtidig med at Litvinov og Tsjitsjerin vektlegger sondringa mellom NKID og Komintern, og i alle fall Litvinov kan leses som at han ikke ønsker noen revolusjon i Norge på begynnelsen av 1920-tallet, er Surits opptatt av både Sovjets 'goodwill' i Norge og av de stedlige kommunistenes stilling.

Denne 'samtalet' mellom Representasjonen i Kristiania og NKID i Kreml ved Litvinov og Tsjitsjerin, som altså er preget av gjensidig meningsutveksling, fortsetter en god stund ut på 1920-tallet, også etter at Kollontaj overtar ledelsen for Den norske representasjonen, fra mai 1923. Tsjitsjerin kan ofte innta en slags mellomposisjon, men synes mer og mer å komme i bakgrunnen i debatten.¹³⁶ Representasjonen i Kristiania virker gjennomgående å ta mer hensyn til Sovjetregjeringens og de norske kommunistenes stilling i den norske opinionen enn hva NKID sentralt gjør, og går dermed inn for en mer ettergivende linje i folkerettslige spørsmål og i

¹³⁴ Fenomenet med en relativ fri diskurs mellom Representasjonen i Kristiania på den ene side, og NKID sentralt på den andre siden, på begynnelsen av 1920-tallet, som så strammes inn og forringes parallelt med Stalins vei til makta, er kommentert i litteraturen om emnet, se Holtmark (red) (1995), s. 17.

¹³⁵ Dokument 65 i Holtmark (red) (1995), s. 90–92.

¹³⁶ Litvinov fungerte i lange perioder under Tsjitsjerins sykdomsfravær i realiteten som utenriksminister også før han ble utnevnt til utenriksminister i 1930, jfr Holtmark (red.) (1995), note 1, s. 159 og s. 567.

handelsspørsmål. Litvinov, derimot, synes å resonnerer i mer forhandlings-strategiske baner knyttet opp til de konkrete saksforholdene. En innrømmelse må følges av et motkrav, om ikke annet, så for å vise motparten og andre potensielle observatører styrke.

Kollontaj til Litvinov om sild, Svalbardspørsmålet, de jure anerkjennelse og holdningene til Sovjet

Den diplomatiske korrespondansen tyder i det store og hele på en ganske avslappet holdning til norsk suverenitet over Svalbard i det russiske utenriksmiljøet. Spitsbergenspørsmålet stod i det hele tatt ikke høyt på den russiske utenrikspolitiske agendaen på begynnelsen av 1920-tallet.¹³⁷ Dette skiller seg fra bildet i den nordrussiske pressen på begynnelsen av 1920-tallet, der en kan finne flere artikler som understreker betydningen av russisk ressursutnyttelse på Svalbard, ikke minst i forbindelse med kullforekomstene.¹³⁸ Det som gjerne problematiseres i den interne korrespondansen (mellom Representasjonen og NKID sentralt), er Svalbardtraktatens tilblivelse, uten Russlands deltagelse, og hvordan en nå skal stille seg for å få noe ut av å anerkjenne det norske kravet. Diskusjonen på utenrikspolitisk nivå dreier seg altså mer om måte enn om et 'for eller imot' anerkjennelse av norsk suverenitet.¹³⁹ Kollontaj kommer inn på spørsmålet i brev til Litvinov, datert 12. februar 1923.¹⁴⁰ Hun går inn for at de norske kommunistene fører en 'oppholdende taktikk' i ratifikasjons-saken i Stortinget, i påvente av en separatavtale med Norge.

Videre i dokumentet rapporterer Kollontaj om stillingen til Sovjetregjeringen og de norske kommunistene i den norske offentligheten. Hun viser til at Sovjetregjeringen blir godt mottatt blant fiskere og folk i fiskerinæringa. Dette skyldes ifølge Kollontaj russiske oppkjøp av sild. Når forhandlingene om nye silde-oppkjøp trekker i langdrag, er dette noe som er egnet til å svekke USSRs stilling i opinionen. Kollontaj peker også på at det er sterke nasjonalistiske strømninger i Norge, noe borgerskapet veit å gjøre seg nytte av.¹⁴¹ Som Kollontaj ser det, er det imidlertid mulig å underminere dette 'nasjonalistiske' potensialet:

Disse herrenes argumentasjon mot Moskva ville falle til jorden dersom vi kunne sette den opp mot de materielle fordelene som følger av samkvemmet med Russland. Fiskerne og de utallige arbeiderne i fiskeindustrien står fortsatt stødig bak oss og KOMINTERN. (...)

Dette er grunnen til at spørsmålet om kjøp av sild og fisk i Norge, klarere enn i andre land, er et politisk spørsmål. Det er dessuten ikke bare knyttet til styrking av vår stiling her, men også, noe som ikke er mindre viktig, til

¹³⁷ Celius (2012), s. 138.

¹³⁸ Konferer Repnevskij, I. A. *Sovetsko-norvezjskie odnosjenija v Severnoj Presse*, (Arkhangelsk 1995).

¹³⁹ Se blant annet Surits i Dokument 64, Litvinov i Dokument 66, Kollontaj i Dokument 67, Tsjitsjerin i Dokument 78, i Holtmark (red.) (1995).

¹⁴⁰ Dokument 67 i Holtmark (red.) (1995), s. 94–96.

¹⁴¹ Spørsmålet om Kollontajs syn på Norge, nordmenn og nasjonalisme er nærmere behandlet i kapittel 5 nedenfor, i gjennomgangen av Kollontajs memoarer.

arbeidet til det stedlige kommunistpartiet.¹⁴²

Kollontaj går inn for mer ekspansive oppkjøp av norsk sild. Dette for å styrke stillingen *både* til de norske kommunistene og Sovjetregjeringens omdømme i Norge. Kollontajs posisjon er interessant ettersom det bildet som danner seg av Litvinovs og Tsjitsjerins instruksjoner ellers i denne fasen, samt uttalelser Litvinov kommer med overfor norske representanter¹⁴³, vektlegger at Representasjonen skal jobbe for Sovjets utenrikspolitiske stilling, ikke for de stedlige kommunister. Motsigelsen mellom holdningen i NKID sentralt, om å 'holde seg til statssaker' og Kristiania-representasjonens hensynstaken til de stedlige kommunistenes stilling behøver ikke å overdrives, men en kan anta at språkbruken representerer reelle nyanseforskjeller også i forståelsen av hva som er Representasjonens oppgave. Kollontajs holdning kan være bestemt av at hun ønsker en gunstig stilling for de norske kommunister for å lette Representasjonens folkerettslige og utenrikspolitiske arbeid i Norge, uten at hun nødvendigvis ønsker en kommunistisk revolusjon i Norge *nå*. Kollontajs lydhørhet eller hensynstagen til de norske kommunistenes og den norske arbeiderbevegelsens stilling, virker imidlertid å forbli intakt gjennom 1920-tallet, også lenge etter at det er klart for henne at hun er i Norge i et diplomatisk oppdrag for den sovjetiske *regjeringen*, og ikke i et ideologisk parti-opdrag.¹⁴⁴

Redskapet for å fremelske en gunstig opinion, slik Kollontaj ser det, er sild. Det virker som Litvinov følger henne et stykke på vei i den vurderingen, selv om han er noe mer påholden:

Et syn som går ut på at Russland skal være Norges velgjører, i den forstand at vi skal være forpliktet til å kjøpe norsk fisk i et bestemt kvantum eller til en bestemt pris, ser jeg som fullstendig feilaktig. Ved like forhold, eller til og med når det foreligger en ubetydelig forskjell til fordel for andre land, kunne vi muligens anbefale NKVT¹⁴⁵ å foretrekke Norge. Men her går grensen.¹⁴⁶

Den 'kollontajske' holdning

I telegram fra Kollontaj til Litvinov, datert 23. mai 1923, framkommer en 'kollontajsk' holdning overfor Norge, som reint generelt må kunne sies å være velvillig. Saken dreier seg om oppbringelsen av det norske oppsynsskipet Heimdal og 12-mils sonen¹⁴⁷:

¹⁴² Dokument 67 i Holtsmark (red.) (1995), s. 96.

¹⁴³ Se for eksempel Dokument 33 og 61 i Holtsmark (red.) (1995).

¹⁴⁴ Nærmere behandlet i kapittel 5 nedenfor.

¹⁴⁵ Нарóдный комиссариат внéсней торгóвли (Folkekommissariatet for utenrikshandel).

¹⁴⁶ Litvinov i brev til Kollontaj, datert 3. mars, 1923. Dokument 69 i Holtsmark (red.) (1995), s. 98–99.

¹⁴⁷ Med 12-mils sonen siktes det til det havområdet som ble erklært forbeholdt russiske borgere med *Sovjetregjeringens dekret om retten til å drive fiske og fangst i Nordishavet og Kvitsjøen av 24. mai 1921*, inntatt som Dokument 41 i Holtsmark (red.), (1995), s. 63–64. Etter dekretet skulle retten til fangst og fiske innenfor 12 nautiske mil av de russiske fastlands- og øy-kystene i Nordishavet samt hele Kvitsjøen være forbeholdt russiske fiskere og fangstfolk. Norske fiskere og fangstfolk fulgte ikke dekretet, men fortsatte å fiske og fangste i de farvann som russerne nå hadde erklært som russiske. Den norske regjering støttet de norske fiskerne og fangstfolka med å sende nordover og østover oppsynsskipet «Heimdal» i mai 1922, etter at flere norske skuter var blitt oppbragt, jfr Holtsmark (red.) (1995), note 1 s. 78. «Heimdal» patruljerte i de omstridte farvannene også året etter, på våren 1923,

Til tross for den engelsk-russiske konflikten og presset fra den britiske regjering, vil Norge unngå konflikt med Russland. Jeg understreker at mens England truer Russland med å løse sjøgrensespørsmålet med våpenmakt, foreslår Norge, som fremfor alle andre har interesser i de nordlige farvann, å komme overens på fredelig vis.¹⁴⁸

Når en ser flere saksforhold under ett, og måten handelsrepresentantene og representanter for det hjemlige utenrikspolitiske miljøet forholder seg til disse på, får en øye på ulikheter på person-nivå i tilnæringsmåter, tolkninger og formidling av 'den norske situasjonen'. Noe av dette henger naturlig sammen med de ulike rollene representantene har; de utstasjonerte i utenriktjenesten vil ofte ha en tendens til å identifisere seg med det landet de er utplassert i, jfr begrepet 'ambassadørsyke'. Tidligere i oppgaven er det hevdet at Litvinov framstår som lite ettergivende i forhandlingssituasjoner. Dette gjelder ikke minst relativt sett til Kollontaj. Kollontaj synes over tid å innta klart 'pro-norske' standpunkter. Disse blir gjerne presentert og begrunnet i to ledd: 1) Norge har en velvilje overfor Sovjetregjeringen / Sovjet / Russland, og bør derfor 'behandles bra', og 2) ved å behandle Norge bra, bedres stillingen til både 'våre venner' og Sovjet i den norske opinionen, og begge deler har en egenverdi. I forlengelsen her, virker 'Norge' i seg selv å være en del av målet; altså stillingen til de norske kommunistene med tanke på en framtidig politisk utvikling, og de dagsaktuelle norsk-russiske (folkerettslige) relasjonene. I tråd med det som er sagt om Litvinov tidligere, synes han å tenke mer i forhandlingstermer opp mot de mer umiddelbare *folkerettslige* oppgavene i en større internasjonal sammenheng: det er NKID-representantenes oppgave å maksimere Den sovjetiske statens utbytte i det utenrikspolitiske spillet, og det vies forholdsmessig mindre oppmerksomhet til opinionsdannelse og 'våre venners stilling' (som uansett er et Komintern-anliggende). Bildet her er noe stilisert, men samsvarer med en tendens i materialet.

Forhandlingene opp mot de jure anerkjennelse og koplina til Svalbard

Forståelsen av hvor viktig norsk suverenitet over Svalbard fortøner seg på norsk parlamentarisk nivå, og dermed dens verdi som instrument i de sovjetrussiske bestrebelsene mot *de jure* anerkjennelse fra Norge, er voksende på russisk side i 1923.¹⁴⁹ Kollontaj uttaler seg om spørsmålet i brev til Litvinov sommeren 1923:

Gjennom samtalene med Michelet¹⁵⁰ fikk jeg inntrykk av at den norske Regjering er svært opptatt av å få avgjort Spitsbergen-spørsmålet. Dette må vi ha i tankene og utnytte på en hensiktsmessig måte under forhandlingene om de jure.

Man kan anta at Norge vil gå med på en rekke innrømmelser overfor Russland for å sikre at Russland anerkjenner norsk suverenitet.¹⁵¹

jfr Holtsmark (red.) (1995), note 1, s. 101.

¹⁴⁸ Dokument 72 i Holtsmark (red.) (1995), s. 102.

¹⁴⁹ Poenget med en *tiltagende* russisk forståelse av Svalbards verdi som 'byttmiddel' i spørsmålet om de jure anerkjennelse, og at denne forståelsen sprer seg fra Representasjonen i Kristiania til Kreml, er også påvist av Gyrid Celius, se Celius (2012), s. 147.

¹⁵⁰ Christian Fredrik Michelet (1863–1927), norsk Høyre-politiker og jurist, utenriksminister 1920–1921 og 1923–1924.

¹⁵¹ Dokument 74 i Holtsmark (red.) (1995), s. 104–106.

Svalbardspørsmålet blir nå forstått – i alle fall av Kollontaj - som den utløsende faktor i en framtidig norsk anerkjennelse *de jure*, hvor grunnen er beredt gjennom oppkjøp av sild. Tidligere i korrespondansen ser det ut som om Kollontaj har lagt mest vekt på silde-oppkjøpene som instrumentet for *de jure* anerkjennelse. Tsjitsjerin følger Kollontaj i hennes instrumentelle betraktninger i forhold til silda¹⁵², men har ikke den samme forståelsen av koplingen mellom Svalbard og *de jure* anerkjennelse. Han kan ikke se at en russisk tilslutning til Svalbardtraktaten kan oppfattes som noen russisk 'elskverdighet', snarere tvert om: «...et slikt skritt bedrer vår internasjonale stilling og er en håndsrekning til oss». ¹⁵³

Tsjitsjerin ser Svalbardspørsmålet i sammenheng med arbeidet med en gradvis legalisering av Sovjetregjeringen. Det er Norge som yter Sovjet en tjeneste, om Norge får de andre signatarmaktene med på en russisk tilslutning til traktatverket. Han forstår derfor ikke hvordan dette kan koples opp mot et krav om norsk anerkjennelse. Forskjellen mellom Kollontajs og Tsjitsjerins posisjon her, som den framgår av den utenrikspolitiske korrespondansen, ser ut til å avhenge av graden av kunnskap om Svalbards stilling i Norge i 1923, som igjen kan antas å bero på nærhet til saksforholdet. Tsjitsjerin ser ikke på Svalbard som en verdifull gjenstand i seg selv; det er blant annet kostnader forbundet med å administrere arkipelet.

Korrespondansen mellom Kollontaj og Tsjitsjerin fra 1923 om Svalbardspørsmålet bærer ofte preg av å være drøftinger. 'Prinsipalen', Tsjitsjerin, ber den utsendte, Kollontaj, om å oppklare saksforhold. Saksforholdene blir så oppklart, basert på Representasjonens egne vurderinger og tolkninger, som så synes å bli akseptert som 'den reelle tilstand' sentralt i NKID. Dette er ganske forskjellig fra situasjonen på 1930-tallet, hvor korrespondansen fra Representasjonen til NKID sentralt, mer synes å basere seg på informasjonsinnhenting og 'ubearbeidet' videreformidling. En skulle forvente at endringen allerede gjorde seg gjeldende fra annen halvdel av 1920-tallet, eller mot slutten av 1920-tallet, parallelt med Stalins vei til makten, men Kollontajs særegne posisjon og karakter, ser ut til å ha bidratt til at situasjonen med relativt fri diskusjon mellom Representasjonen og NKID varer ved også på slutten av 1920-tallet.

Med den russiske forståelsen av Svalbards verdi som et middel, går Kollontaj inn for en norsk anerkjennelse av Sovjet, hvor Norge skal kompenseres på tre områder. Fra Michelets notat datert

¹⁵² Tsjitsjerin i brev til folkekommissæren for utenrikshandel, Leoníd Borisovitsj Krásin, 25. juli 1923. Dokument 75 i Holtsmark (red.) (1995), s. 107.

¹⁵³ Tsjitsjerin i brev til Kollontaj, 21. september 1923, Dokument 78 i Holtsmark (red.) (1995).

17. desember 1923, etter samtale med Kollontaj:

... Hvad der fra russisk side kunde gives som vederlag var særlig følgende:

- 1) Ordning av Spitsbergen-spørsmålet.
- 2) Ordning av forskjellige forhold i det nordlige Norge; etablering av pomorhandelen og regulering av tollsatser.
- 3) Ordning av fangstspørsmålet i Hvitehavet og det østlige ishav.¹⁵⁴

I tillegg åpner Kollontaj for muligheten for at norske erstatningskrav i tilknytning til nasjonaliseringen av eiendom etter Oktoberrevolusjonen kan få nytte godt av mestbegunstigelsesprinsippet¹⁵⁵ i et tenkt framtidig erstatningsoppgjør, samt at det åpnes for muligheten for flere konsesjoner for norske forretningsfolk og fangstfolk. De tre kompensasjonene som er framhevet i Michelets notat, sier mye om *hvor* de norsk-russiske forbindelsene er reint geografisk på begynnelsen av 1920-tallet: alle disse tre kompensasjonene har en nordlig tilknytning. Også nå i mellomkrigstida, hvor Norge og Russland ikke har noen landgrense¹⁵⁶, fortsetter Norge og Russland å møtes i nord. Og av de tre kompensasjonene som er klarest artikulert i Michelets notat, kan en si at alle reint logisk må forventes å kunne være til en umiddelbar fordel for nordnorske interesser, mens bare ett av punktene (nr 2, om å legge forholdene til rette for pomorhandel), ville være til gunst også for lokale interesser i Nord-Russland. De to andre forholdene vil prinsipielt måtte antas å være til 'ugunst' for Arkhangelsk: en grad av 'avskjæring' fra Spitsbergen, som må antas å følge av norsk overherredømme over Spitsbergen, og 'ordning av fangstspørsmålene', som må innebære en grad av norsk tilgang på russiske fangst- og fiskefelt, hvor konsesjons-pengene ikke nødvendigvis ender i Arkhangelsk. Det standpunktet som Kollontaj gir uttrykk for her, viser at Russlands 'sentral-interesser' (her ved Representasjonen og Kollontaj, som utleder kompetansen sin fra NKID) på 1920-tallet er villig til å 'ofre' noe i sine nordlige provinser til fordel for større statsanliggender (særlig *de jure* anerkjennelse). Dette blir etterhvert også realiteten. Norge får sin suverenitet over Svalbard anerkjent av Russland og fangstkonsesjoner i Øst-isen. Den siste 'kompensasjonen', derimot, som Kollontaj tok opp med Michelet, og som presumptivt ville kunne ha direkte og umiddelbare fordeler for Arkhangelsk lokalt; regulering og videreutvikling av pomorhandel, ble det ikke noe av¹⁵⁷. I tråd med bolsjevikisk ideologi, skulle utenrikshandelen foregå i regi av et statsmonopol¹⁵⁸, og heller ikke under oppmykningene i NEP-tida, gav bolsjevikene avkall på dette prinsippet. En mer 'tradisjonell' pomorhandel små næringsdrivende i

¹⁵⁴ Dokument 84 i Holtsmark (red.) (1995), s. 117.

¹⁵⁵ Det vil si, ikke bli behandlet dårligere enn noen andre fordringshavere. Mestbegunstigelsesprinsippet anvendt på et hypotetisk framtidig erstatningsoppgjør, var det 'økonomisk sett' uproblematisk for bolsjevikene å love, ettersom bolsjevikene ikke så for seg at det noen gang ville bli noe slikt erstatningsoppgjør, hvilket det heller ikke ble.

¹⁵⁶ Petsjenga / Petsamo området på Kolahalvøya tilhørte Finland i perioden 1920-1944, noe som suspenderte den norsk-russiske landegrensa i denne perioden.

¹⁵⁷ A.V. Repnevskij (1998), s. 13.

¹⁵⁸ A. V. Repnevskij (1998), s. 12.

mellom, er vanskelig å se for seg under et statsmonopol. Til tross for dette, forholdt bolsjevikene seg positive til pomorhandelen som et 'historisk fenomen'.¹⁵⁹

Det er en utvungen atmosfære mellom NKID sentralt og Den russiske representasjonen i Kristiania under Kollontaj på begynnelsen av 1920-tallet. Denne situasjonen kan betegnes som en diskurs, i den forstand at det foregår en samtale mellom Representasjonen og Moskva. Denne tilstanden kan ha oppstått som resultat av personligheter (personlige tilbøyeligheter hos Kollontaj og tidligere Surits og Mikhailov på den ene siden, og aksept for stedlig initiativ hos Tsjitsjerin sentralt på den andre siden). Den kan ha vært styrt av den fortsatt relativt uetablerte tilstanden i det sovjetiske utenriksvesenet (rutiner er fortsatt ikke så institusjonalisert og internalisert, noe som dermed reint logisk framtvinger mer stedlig initiativ), den kan ha vært framtvunget av den løpende dagsordenen (det var forholdsmessig mange og viktige saker på Kristiania-representasjonens bord på begynnelsen av tjuetallet, noe som naturlig framprovoserer deltagelse og aktivitet hos de stedlige representantene). Hypotesene kan forfleres og spesialiseres. Med denne relativt sett frie samtaleformen mellom sentralaktørene (NKID) og Representasjonen, vil det også være forventet å støte på reflekser av egne initiativer fra Representasjonen i forholdet til de norske myndighetene.

Ett sånt tilfelle framgår av korrespondansen mellom Kollontaj og Litvinov like etter den norske *de jure* anerkjennelsen av Sovjetunionen 15. februar 1924. Allerede 2. februar 1924 hadde England anerkjent USSR, og den italienske anerkjennelsen fulgte 7. februar samme år. Norsk *de jure* anerkjennelse mistet dermed mye av sin instrumentelle verdi, ettersom den da ikke lenger ville komme først. Litvinov instruerer Kollontaj om stillingen etter den engelske anerkjennelsen i telegram, 8. februar 1924:

Kravene som den norske Regjering har lagt fram ville vi ikke ha sagt nei til å drøfte for en uke siden. Nå, derimot, sier vi ikke bare klart nei til å binde oss gjennom løfter, vi vil ikke engang diskutere noe slikt før anerkjennelsen. (...)

(...) Vi krever en anerkjennelse uten betingelser knyttet til gjeldsspørsmålet¹⁶⁰ og uten andre krav.¹⁶¹

Man kan knapt si at Kollontaj følger denne kompromissløse linjen på en lojal måte i forhandlingene med den norske regjeringen. Kollontaj informerer Litvinov om forhandlingene og en forestående anerkjennelsesnote i telegram, 11. februar 1924:

Noten vil inneholde et forbehold om gjeld og fordringer. (...). Det var ikke lenger mulig å fortsette å insistere på at disse forbeholdene skulle forties helt i noten. Dette ville ganske sikkert ha ført til ikke bare brudd i forhandlingene,

¹⁵⁹ A.V. Repnevskij (1998), s. 17.

¹⁶⁰ Fra Holtsmark (red.) (1995), s. 127, note 2: «Litvinov sikter til de norske kravene om erstatning for sovjetregjeringens nasjonalisering av utenlandsk eiendom, samt til spørsmålet om sovjetregjeringens anerkjennelse av Russlands statsgjeld fra før Revolusjonen.

¹⁶¹ Dokument 93 i Holtsmark (red.) (1995), s. 127.

men også ha avfødt mistillit og en avkjøling av forholdet.¹⁶²

Ut fra korrespondansen framkommer det i det hele tatt en ganske stor forskjell i tilnæringsmåten til Kollontaj og NKID sentralt ved Litvinov i denne siste tida før den norske anerkjennelsen. Kollontaj synes mer og mer å opptre som en 'megler' mellom NKID og den norske regjering, til tross for at Litvinov gjentar instruksene om ikke å opptre ettergivende, her i telegram til Kollontaj, 11. februar 1924:

Vi ber Dem holde Dem strengt til tidligere gitte direktiver, og erklære med all mulig tydelighet at vi nå ikke vil kjøpe noen anerkjennelse.¹⁶³

Den norske anerkjennelsesnoten av 15. februar 1924 var da også 'rein' i betydningen betingelsesløs i formen.¹⁶⁴ Samme dag gikk det imidlertid ut en felleserklæring fra Kollontaj og Michelet, om «ordningen av fordringer og mellomværender mellom Norge og USSR». I denne erklæringa var det inntatt en henvisning til mestbegunstigelsesprinsippet:

(...) På den annen side vil de to Regjeringer øyeblikkelig forhandle om en handels- og sjøfartstraktat bygget på mestbegunstigelsesprinsippet¹⁶⁵, som skal tre i kraft i stedet for den foreløpige norsk-russiske traktat av september 1921.¹⁶⁶

Litvinov gir Kollontaj skriftlig reprimande i et telegram datert samme dag som den norske anerkjennelsen og felleserklæringa. Det er punktet om mestbegunstigelse som framprovoserer Litvinovs telegram:

Vi foreslo den italienske formuleringen før den engelske anerkjennelsen, men senere skrev vi svart på hvitt at den norske anerkjennelsen ikke måtte være knyttet til noen som helst vilkår. (...) Jeg må advare Dem om at vi ikke regner oss som bundet av løftene De har avgitt i direkte strid med våre direktiver, og at vi blir nødt til å desavuere Dem.¹⁶⁷

Den 16. februar 1924 anerkjente USSR Svalbardtraktaten. Den endelige handelsavtalen ble vedtatt 15. desember 1925. 'Mestbegunstigelsesprinsippet' i forhold til handel og sjøfart ble inntatt i traktatverket, men hulet ut iform av forbehold og unntak.

Litvinovs vurderinger av Norge i mai 1926

A.M. Makar¹⁶⁸ overtok som USSRs befullmektigede representant i Norge i mars 1926. De 'store spørsmålene' knyttet til Svalbardtraktaten, anerkjennelse *de jure*, endelig handelsavtale og norsk

¹⁶² Dokument 94 i Holtsmark (red.) (1995), s. 128.

¹⁶³ Dokument 95 i Holtsmark (red.) (1995), s. 128.

¹⁶⁴ Se Dokument 96 i Holtsmark (red.) (1995), s. 129.

¹⁶⁵ Her vises det til et mestbegunstigelsesprinsipp i forhold til handel og sjøfart, til forskjell fra prinsippet anvendt på et tenkt framtidig erstatningsoppgjør for nasjonalisert eiendom.

¹⁶⁶ Dokument 97 i Holtsmark (red.) (1995), s. 130.

¹⁶⁷ Dokument 98 i Holtsmark (red.) (1995), s. 130.

¹⁶⁸ Aleksánder Mikhájlovitsj Makár (1877–1961), sovjetisk politiker og diplomat, befullmektiget representant i Norge fra mars 1926 til oktober 1927.

konsesjonsfangst i Østisen var nå avgjort. Litvinovs brev til Makar, datert 18. mai 1926¹⁶⁹, om USSRs politiske målsetninger i Norge og Norges materielle, politiske og historiske forutsetninger, inneholder flere forhold av interesse, både på et ide-plan, og i konkrete vurderinger. Som Litvinov så det, var Norges 'økonomiske krav' nå innfridd, og grunnen var lagt for at 'den politiske samtale' kunne begynne. Hva den 'politiske samtalen' mer konkret skulle bestå i, er ikke klart angitt.

Litvinov framsetter flere ideer om Norge. Noen gjenfinnes i kildene ellers, andre virker mer særegne. Når det gjelder Norges stilling internasjonalt, peker Litvinov på Norges ubetydelige posisjon og manglende selvstendighet. For det første er Norge avhengig av England, både politisk og økonomisk. Norge er også underlegent det relativt sett sterkere Sverige. Tiltross for Norges ubetydelige rolle i utenrikspolitikken, bør landet likevel ikke ignoreres. For det første er avhengigheten av stormaktene, og da særlig England, noe som er blitt pådyttet Norge, og sånn sett antakelig noe Norge gjerne vil slippe unna. For det andre vil Norge, som de andre småstatene, kunne få en betydelig posisjon i en kommende krig, og da vil det være fordelaktig å ha gode relasjoner til Norge:

Ikke minst vår Union, som før eller siden vil bli gjenstand for et kollektivt angrep, må allerede nå tenke på å sørge for at land som Norge vil velge en mer eller mindre velvillig nøytralitet.¹⁷⁰

I forlengelsen av et slikt perspektiv, er det at Folkeforbundet, som blir identifisert med Frankrike, Storbritannia og USA, framstår som en 'uheldig' faktor i spillet om småstatene, ettersom Sovjet ser for seg at Folkeforbundet i realiteten vil underminere småstatenes selvstendighet.¹⁷¹ Folkeforbundet blir oppfattet som en organisasjon av og for seierherrene fra 1. Verdenskrig. Denne vurderingen ble naturlig nok justert med Sovjets tilslutning til Folkeforbundet i 1934, men på 1920-tallet forble den sovjetiske forståelsen av Folkeforbundet negativ.

Litvinov uttaler seg til Makar om Sovjets holdning til 'småstater' som Norge og 'bruddet' med tsartidas 'imperialistiske' tankegang:

Tsar-Russland skapte frykt ikke bare i Sverige, men i hele Skandinavia. Vi må på en lettfattelig måte forklare forskjellen mellom det imperialistiske Russland, som strebet etter erobringer og derfor kjempet mot at de skandinaviske statene skulle bli sterkere, og Sovjetunionen, som har tatt dets plass. Sovjetunionen er nettopp interessert i en styrkelse av de små landene, i at de skal utbygge sin uavhengighet og forøke sin motstandskraft mot stormaktens begjær.

Litvinovs tanker her, er ikke ulike synspunktene Tsjitsjerin kom med i 1922, i tilknytning til spørsmålet om opphevelsen av Integritetstraktaten og om forholdet til Folkeforbundet, jfr. ovenfor i

¹⁶⁹ Dokument 105 i Holtsmark (red.) (1995), s. 146–148.

¹⁷⁰ Dokument 105 i Holtsmark (red.) (1995), s. 146–147.

¹⁷¹ Det samme perspektivet illustreres av Danielsen (1964) s. 175 mv., med flere referanser til negative uttalelser om Folkeforbundet fra Tsjitsjerin.

kapittelet her under overskriften *Integritetstraktaten. Svalbard*. Ett av poengene til Tsjitsjerin, var at Sovjet skulle vise at de oppgav «de ærekjære planene» i forhold til Nord-Norge. Med dette ville Sovjet framstå som en stat som vil bryte med de utenrikspolitiske tradisjonene fra tsartida. Denne tankegangen om 'brudd med en imperialistisk tradisjon' må det sies at Litvinov viderefører i 'instruksen' til Makar i 1926.

Den posisjonen som Litvinov her erklærer som Sovjets holdning til småstater, og som altså tidligere også er erklært av Tsjitsjerin, ser ut til å passe inn med den trenden som den norske historikeren Sven G. Holtsmark har kalt en mer positiv, «realpolitisk» innstilling i det sovjetiske utenrikspolitiske miljøet i mellomkrigstida, til forskjell fra en mer idiosynkratisk bolsjevikisk tilnærming.¹⁷² Holtsmarks begrepspar refererer seg riktignok konkret til sovjetiske holdninger til ideen om et nordisk militært samarbeid i mellomkrigstida, mens sitatet til Litvinov ovenfor, gjelder Sovjets holdninger til uavhengige småstater. I den «realpolitiske» tradisjonen, ble småstatene forstått som en mulig «buffer» i den 'kommende krigen', mot et ellers fiendtlig Vesten.

Av de skandinaviske statene, betrakter Litvinov Norge som den mest vennligsinne. Norge har ikke ambisjoner som står i noe særlig konkurranseforhold til Sovjetiske interesser, og heller ikke en historie som tilsier framtidige uoverensstemmelser med Sovjet. Det er dermed ikke sannsynlig at Norge utfra egeninteresser skal delta i en framtidig kamp mot USSR. Det blir også vist til at Norge så langt har opptrådt velvillig og vennligsinnet overfor Sovjet. Når det gjelder Norge og dets nordiske naboer, oppfatter Litvinov det som at Norge ikke ønsker en finsk tilnærming til Sverige, ettersom dette er egnet til å styrke Sveriges relative maktstilling i Norden. Denne holdningen, at Norge 'historisk sett' er vennligsinnet overfor Russland, gjenfinnes i ulike varianter i kildene ellers.

I brevet framstilles Norges økonomi som uavhengig og svak:

Landet er uten råstoffer, dets velstand avhenger av at dets handelsflåte nyter godt av fri skipsfart. (...).
(...). Det økonomisk svake Norge vet å verdsette selv de begrensede godene som landet har av fiske, fangst, våre fiskeoppkjøp osv.¹⁷³

Tanken om Norge som en fiske- og sjøfartsnasjon er kjent fra de andre russiske kildene fra perioden. Det samme er perspektivet om et «økonomisk svakt» og også «fattig» Norge, som vil ønske handel med Russland velkommen. Ideen om et 'fattig' og 'karrig' Norge framkommer flere ganger både i *Pravda*¹⁷⁴ og i Kollontajs memoarer¹⁷⁵, noen ganger direkte uttalt, andre ganger som

¹⁷² Holtsmark (1992)

¹⁷³ Holtsmark (red.) (1995), s. 147.

¹⁷⁴ Se nærmere nedenfor i kapittel 4 i avisgjennomgangen.

¹⁷⁵ Se nærmere nedenfor i kapittel 5.

et underliggende premiss. Det er likevel særlig en *Pravda*-artikkel som trekker i motsatt retning, hvor det er ideen om et rikt og velfødd Norge som dominerer.¹⁷⁶ Synspunktet om at Norge er «uten råstoffer», kan derimot virke overraskende, både i forhold til de andre russiske kildene, og fordi den norske økonomien i mellomkrigstida langt på vei var en råvareøkonomi. Det kan tenkes at Litvinov uttrykker seg litt omtrentlig der det passer inn i sammenhengen, det kan tenkes at Litvinov har litt vaklende kunnskaper akkurat om Norges råvaresituasjon, eller det kan tenkes at Litvinov med «råstoffer» særlig tenker på korn, hvor Norge var avhengig av import.

Litvinov peker på at den revolusjonære bevegelsen er sterkere i Norge «enn i nabolandene» og at den demokratiske tradisjonen står sterkt. Dette er også et bilde som stadig gjentas i de russiske kildene fra perioden ellers, både i *Pravda* og i Kollontajs memoarer, og da særlig på første halvdel av 1920-tallet.

I tillegg til viktigheten av å drive «kulturelt arbeid», anbefaler Litvinov aktiv politisk påvirkning:

Jeg ønsker på ingen måte å si at Deres [Makars – min tilføyelse] virksomhet kun skal bestå i å arbeide overfor det såkalte samfunnet. Jeg har kun pekt på den store betydningen slikt arbeid har i Norge, men på samme tid må De selvfølgelig forsøke å ha direkte innvirkning på de politiske partiene, på politikerne og på selve regjeringen. Det er nødvendig å bygge opp under den allerede eksisterende misnøye med presset utenfra, og å støtte anstrengelsene for å vise en større grad av selvstendighet.

Denne aktive politiske påvirkningen som Litvinov her anbefaler, gjelder tilsynelatende både den innenrikspolitiske situasjonen i Norge og Norges tilknytning til og atferd i Folkeforbundet. Sitatet ovenfor viser en ny tone i forhold til den instruksjonen Kollontaj i sin tid fikk av Tsjitsjerin, og som foreskrev en særlig aktsomhet med å *ikke* blande seg inn i innenrikspolitiske spørsmål og 'partiarbeid', da med henvisning til sontringa mellom kompetanseområdet til Komintern og NKID¹⁷⁷. I forlengelsen av sitatet ovenfor peker Litvinov riktignok på at arbeidet med å påvirke Norges innstilling til Folkeforbundet er av «usedvanlig delikat natur, ettersom vi for enhver pris vil unngå å bli anklaget for å drive åpen propaganda».

I sum gis det her likevel inntrykk av en økt 'risikotoleranse' i det utenrikspolitiske miljøet i Kreml, og da i form av større vilje til 'politisk' arbeid i sendestaten, utført av deres representanter. Noe av bakgrunnen her kan være at Sovjetstaten nå etterhvert har fått «satt seg»; både innenrikspolitisk og utenrikspolitisk kan USSR nå tillate seg å opptre med en større selvsikkerhet. De er folkerettslig anerkjent. De umiddelbare og praktiske oppgavene overfor Norge er i det store og hele løst, slik at en nå kan ta sjansen på det Litvinov kaller 'den politiske samtalen'. Der instruksjonen fra Tsjitsjerin til

¹⁷⁶ Se nedenfor i kapittel 4, i avisgjennomgangen, under overskriften *DNA og Komintern i 1923-årgangen*.

¹⁷⁷ Se ovenfor under overskriften *Mer om sontringa mellom Komintern og NKID og forholdet til Norge* i kapittelet her.

Kollontaj i 1922 var: 'ikke forsøk å påvirke, slik at vi unngår å tape velvilje', er budskapet fra Litvinov til Makar nå i 1926: 'påvirk, men prøv å ikke bli anklaget for å drive politisk propaganda'.

Avslutningsvis i instruks- og 'innføringsnoten' fra Litvinov til Makar, tar Litvinov opp muligheten for en framtidig bilateral ikke-angreps og nøytralitetspakt med Norge. Litvinov tviler på om Norge vil våge å inngå en slik pakt, med tanke på bindingene til England, men går inn for at Makar begynner å sondere terrenget. Spørsmålet om ikkeangrepspakten blir ett av de viktigste saksforholdene på det mellomstatlige planet mellom Norge og Sovjet i annen halvdel av 1920-tallet, ved siden av spørsmålet om statlige norske kredittgarantier for sovjetiske bestillinger av industrivarer.

Korrespondansen fra Kollontajs andre periode

Etter Makars relativt korte intermesso som leder for Representasjonen i Oslo, fra mars 1926, er Kollontaj tilbake som representasjonens leder fra oktober 1927 og fram til juli 1930. Den sovjetrussiske korrespondansen tørker inn på andre halvdel av 1920-tallet.¹⁷⁸ Dette henger sammen med at flere av de store spørsmålene er løst, samtidig som 'den politiske samtalen' med Norge ikke ser ut til å utbre seg i noen særlig grad, i alle fall ikke på det mellomstatlige planet. En ny stil i korrespondansen ser også ut til å avtegne seg, i alle fall under Makar. Korrespondansen bærer da preg av utgående handlingsinstrukser fra Kreml (fra Stomonjakov¹⁷⁹ og Litvinov), etterfulgt av mer nødtørftige rapporter hjem fra Makar. Denne nye formen i den diplomatiske korrespondansen synes å være i dannelsesfasen i andre halvdel av 1920-tallet, men blir særlig gjennomført utover tredvetallet, etter Kollontajs overgang til Representasjonen i Stockholm i 1930. Kollontaj, derimot, bevarer både ekspressivitet og personlighet i korrespondansen.

Ovenfor ble det hevdet at silda ble oppfattet som et instrument for *de jure* anerkjennelse på sovjetisk hold. Særlig Kollontaj oppfattet silda som et viktig middel, både for en gunstig opinion og for anerkjennelse. På liknende vis virker det som hun nå, på slutten av tjuetallet, blir en anfører for politiske oppkjøp av norsk torsk for å oppnå en gunstig opinion.¹⁸⁰ Koplingen mellom fisk og en 'folkerettslig gjenstand' (nå er det særlig ikke-angrepspakten Representasjonen er opptatt av), er nok ikke like uttalt som den var mellom silda og *de jure* anerkjennelse på begynnelsen av tjuetallet. Mye av den instrumentelle tenkningen virker imidlertid intakt. Kollontaj legger særlig vekt på det

¹⁷⁸ Holtsmark (red.) (1995), s. 16.

¹⁷⁹ Borís Spiridónovitsj Stomonjakóv (1882–1941), sovjetisk diplomat, medlem av NKIDs kollegium 1926–1934, viseutenriksminister 1934–1938. Ansvar for de skandinaviske landene fra 1930.

¹⁸⁰ Se blant annet Dokument 111 i Holtsmark (red) (1995), s. 154–155.

gunstige inntrykket kjøp av torsk vil ha på befolkningen i Finnmark, som hun oppfatter som å ha et større 'revolusjonært potensiale' enn industriarbeiderne sørpå¹⁸¹. Det er tilsynelatende de samme instrumentelle vurderingene som motiverer vektleggingen hennes av gjenopprettet pomorhandel, med de positive sider den ville kunne ha for USSR sin stilling i norsk opinion generelt, og i nordnorsk opinion spesielt.

I brev til Litvinov om forhandlingene med Norge om ikke-angrepspakt og handelsspørsmål, datert 13 april 1928¹⁸², kommer Kollontaj igjen inn på torsken. Etter samtaler med Mowinckel, ser Kollontaj det slik at den norske regjering er mer villig til å risikere Ålesund-konsesjonen¹⁸³, enn adgangen til å selge torsk til Russland. Når det gjelder forhandlingene om ikkeangrepspakten, hevder Kollontaj, både her og andre steder i kildene, at Mowinckel personlig går sterkt inn for en slik pakt.

Som et malapropos her, framstår Mowinckel gjennom perioden i et gunstig lys i det materialet som skriver seg fra Kollontaj; både i memoarene og i korrespondansen. Hvis det er en person som for Kollontaj må ha framstått som en 'betydningsfull andre' fra hennes diplomatiske gjerning i Norge, i begge hennes perioder, må det være Mowinckel. Denne til tider tilbakeholdte sympatien, slipper gjennom både i korrespondansen og memoarene. Selv når hun beklager og morer seg over Mowinckel, er det ikke gjort uten en viss varme. Den tydelig sympatiske innstillingen overfor Mowinckel, som tross alt også er en ikke ubetydelig kapitalist i samtidas Norge, er paradoksal når den innehas av en av representantene for den bolsjevikiske avantgarden. Mowinckel og Kollontajs gode forhold er forøvrig kommentert i litteraturen ellers.¹⁸⁴ Et lignende paradoks framkommer i den sympatiske vurderingen av Kong Haakon.¹⁸⁵

Et annet malapropos som tas inn her, og denne gangen fritt for paradokser, er omtalen av Bondepartiet som 'kulakkpartiet'¹⁸⁶. Dette er konsistent med de sovjetrussiske holdningene til Bondepartiet gjennom perioden, også i kildene ellers. Den negative vurderinga av Bondepartiet er

¹⁸¹ Se nærmere om dette i gjennomgangen av Kollontajs memoarer i kapittel 5 nedenfor, under overskriften *Oppfatninga av Nord-Norge*.

¹⁸² Dokument 113 i Holtsmark (red.) (1995), s. 156–158.

¹⁸³ Fra note 5 i Holtsmark (red.) (1995), s. 159: «Den 19. februar 1923 undertegnet representanter for norske fangstinteresser og sovjetiske myndigheter en avtale som på visse vilkår ga norske fangstfolk konsesjon til å drive fangst innenfor den sovjetiske 12-milsgrensen i Nord-Russland, og i den ytre delen av Kvitsjøen, (...). (...) Etter forhandlinger mellom sovjetiske myndigheter og representanter for en gruppe norske selfangere organisert i «Ålesunds Rederiforenings Selfangergruppe», ble en ny konsesjonskontrakt undertegnet den 26. april 1926.» Denne siste konsesjonsavtalen ble gjerne omtalt som «Ålesund-konsesjonen».

¹⁸⁴ Se blant annet Danielsen (1964), Egge (2008), A.V. Repnevskij (1998).

¹⁸⁵ Se nærmere under i kapittel 5 i gjennomgangen av memoarene.

¹⁸⁶ 'Kulakk' kan oversettes med 'Storbonde'.

nærmere behandlet i gjennomgangen av Kollontajs memoarer.

Under behandlingen ovenfor om norsk *de jure* anerkjennelse og handelsavtalene, ble det hevdet at Norge gjerne ble oppfattet som et middel mer enn et mål, særlig i NKID sentralt, og ikke minst av Litvinov. Det samme perspektivet kan gjentas i forhold til forhandlingene om en ikke-angrepspakt. Her er det ikke behovet for en konkret avtale med Norge i seg selv som er motiverende, slik Kreml ved Litvinov ser det, men den 'presedensverdien' en slik avtale vil ha i vestverdenen ellers. Det var en generell sovjetisk politikk å få inngått slike bilaterale pakter fra slutten av 1920-tallet.¹⁸⁷

Synspunktet framkommer i brev datert 18. desember, fra Litvinov til Kollontaj, om forhandlingene om ikke-angrepspakt:

Vi har forsøkt å få Norge til å godta en forlikskommisjon av en spesiell type, dvs basert på paritet og uten en obligatorisk oppmann eller endog en formann. Med dette vil vi få skapt presedens i forhold til andre stater. Mowinkel, derimot, foreslår en avtale om en forlikskommisjon, noe som ethvert land nå vil være rede til å inngå med oss. Med andre ord ser vi at hverken det ene eller andre målet med forhandlingene er oppnådd. Mellom oss og Norge eksisterer det imidlertid ingen konflikter som kunne gjøre det nødvendig å forhandle frem en forlikskommisjon og en ordning for voldgift. Det er heller ingen slike konflikter i utsikt. Heller ikke De har tydeligvis helt forstått tanken bak våre forslag, ettersom De telegrafisk foreslo å godta de to første punktene i det norske utkastet.¹⁸⁸

Når Litvinov avslutningsvis kommenterer at Kollontaj tydeligvis ikke helt ut har forstått konsekvensene av Norge som et instrument for å skape presedens i dette spørsmålet, kan det nettopp ses som en refleks av ulikhet i premisene til de to representantene, analogt til situasjonen som ble beskrevet under behandlingen av spørsmålet om *de jure* anerkjennelse ovenfor: For Kollontaj forblir en ikke-angrepspakt verdifull i seg selv, i sin norske konsekvens. For Litvinov er paktens verdi langt på vei begrenset til de følgerkningene den vil ha *utover* Norge. Når pakten ikke lenger tjener en slik funksjon, som et middel, har den ikke lenger noen stor verdi.

Et annet moment som er verdt å trekke ut av sitatet, er det selvfølgelig som derfor lett forbigås. Litvinov sier rett ut at det ikke eksisterer noen konflikt som avkrever noen form for pakt. Han kan heller ikke se for seg at det vil oppstå noen slik konflikt. Denne oppfatningen av fredelige relasjoner gjenfinnes flere ganger i kildene fra 1920-tallet, men da med henvisningen til 'det historiske gode forholdet' de to landene imellom, og stilistisk sett, gjerne som om det skulle være en del av et preambel. Noen ganger trekkes den historiske linjen tilbake til før-revolusjonær tid, slik at Sovjetunionen i denne relasjonen framstår som arvtageren til det tsaristiske Russlands gode forhold til Norge. Andre ganger begrenses linjen til etter-revolusjonær tid. Sjeldnere gis det eksplisitt uttrykk for den fredelige *nåtiden* eller forventninger om fortsatt fredelighet. Mellom linjene, så og si, ligger likevel denne forventningen innbakt i henvisningen til historien, og framstår nok som så

¹⁸⁷ Danielsen (1964), s. 173.

¹⁸⁸ Dokument 121 i Holtmark (red.) (1995), s. 166–167.

selvsagt for aktørene at det ikke behøves å sies. Det er sannsynligvis først når påpekningen av forventningen om en 'videre fredelig sameksistens' unntaksvis har en funksjon, som i tilfellet i påpekningen til Litvinov ovenfor, at det 'selvsagte' dermed blir sagt.

Kollontajs endrede persepsjon av den generelle politiske stemningen i Norge på slutten av 1920-tallet

Fra slutten av 1920-tallet peker Kollontaj på et allment stemningsskifte mot høyre, som hun mener å observere i norsk opinion og i det norske politiske miljøet. Påstanden om en slik høyredreining gjentas flere ganger i memoarene hennes¹⁸⁹. Denne holdningen er også et tema i korrespondansen. I brev til Litvinov datert 29. mai 1929, etter samtaler med Mowinckel om nedrustningskonferansen¹⁹⁰, beskriver Kollontaj dette 'stemningsskifte':

(...). Slik situasjonen er i Norge for tiden, med voksende militaristisk-fascistiske stemninger, samtidig som høyre-partiene («Høyre» og «Bondepartiet») forholder seg avvisende til nedrustningsspørsmålene, kan vi ikke gjøre oss forhåpninger om at Mowinckel vil gå langt i sin støtte til de sovjetiske forslagene. (...) Norge er ikke det samme landet som det var bare for noen år siden. Voksende avhengighet av utenlandsk finanskapital har i betydelig grad svekket de pasifistiske tendensene i norsk politikk. Tonen til de innflytelsesrike borgerlige avisene har intet tilfelles lenger med det «liberal-pasifistiske» språket som Norge talte inntil for ganske kort tid siden.¹⁹¹

I sitatet her er den mer idylliske fortida lagt til «for ganske kort tid siden», altså kan en regne med at Kollontaj tenker tilbake på første halvdel av tjuetallet, under sitt første opphold ved Representasjonen, eller kanskje til og med seinere på tjuetallet. I memoarene kan den mer idylliske fortida av og til også ha et tidligere tidsreferansepunkt; til emigrasjonsårene hennes i Norge under 1. Verdenskrig.¹⁹²

Om forskjellen på den utenrikspolitiske korrespondansen på tjuetallet og tredvetallet. Avsluttende bemerkning.

Temaet for denne oppgaven er begrenset til russiske holdninger til Norge og nordmenn etter revolusjonen og fram til 1930. Den utenrikspolitiske korrespondansen på 1930-tallet er sånn sett ikke gjenstand for oppgaven. Helt avslutningsvis skal det likevel pekes på noen generelle trekk fra den utenrikspolitiske korrespondansen på 1930-tallet som er egnet til å opplyse den utenrikspolitiske korrespondansen på 1920-tallet.

Kommunikasjonen som går fra NKID i Kreml til Representasjonen i Oslo på 1930-tallet, er langt

¹⁸⁹ Kollontajs synspunkt om høyredreining i Norge på slutten av 1920-tallet er videre behandlet i gjennomgangen av memoarene nedenfor i kapittel 5 under overskriften *Norge før og nå*.

¹⁹⁰ Fra note 3 i Holtsmark (red.) (1995), s. 171: «Det siktes til den «forberedende nedrustningskommisjonen», nedsatt av Folkeforbundet i desember 1925. Kommisjonen la grunnlaget for den store nedrustningskonferansen som åpnet i Genève i 1932. USSR var representert i kommisjonen.»

¹⁹¹ Dokument 123 i Holtsmark (red.) (1995), s. 170.

¹⁹² Dette er nærmere behandla i kapittel 5, i gjennomgangen av memoarene, under overskriften *Norge før og nå*

mer instruerende enn hva tilfellet var på 1920-tallet. Det er ikke lenger bare målene som representantene får instruksjoner om; det angis gjerne også en ganske detaljert framgangsmåte for de utenrikspolitiske oppgavene lokalt. I det hele tatt endres den utenrikspolitiske samtaleformen på sovjetisk hold i mellomkrigstida. I den første fasen, fram til Kollontaj fratrådte stillingen som leder for Oslo-Representasjonen i mai 1926, framstår korrespondansen som en diskusjon, og delvis en dragkamp, mellom Representasjonen og Kreml, hvor Representasjonen har en tendens til å identifisere seg med de norske posisjonene. Denne situasjonen falmer litt i annen halvdel av 1920-tallet (særlig under Makar), og det kan dels henge sammen med at det rett og slett er færre 'store saker'. På 1930-tallet har representantene en større tendens til å rapportere hjem om Sovjetfiendtlige innstillinger i vertslandet, både på politisk hold og i pressen. Ett vilkår her kan være endring i det materielle sakstilfanget; 'avstanden' mellom Sovjetunionen og Norge blir større på det politiske planet og i norsk opinion. En annen og supplerende grunn, kan være en slags selv-sensur, hvor det blir et mål for den utstasjonerte å vise en USSR-lojalitet, og hvor en måte å oppfylle dette på kan være å bekrefte og underbygge hjemlige forventninger om USSR-fiendtlige holdninger i det kapitalistiske Norge. I tillegg er det hyppige personellutskiftninger ved Oslo-representasjonen på 1930-tallet, noe som i seg selv gir en forventning om en mindre livlig diskusjon.

Fenomenet med at den utenrikspolitiske samtalen mellom Kreml og Representasjonen i Kristiania / Oslo er avtagende fra annen halvdel av 1920-tallet og ut på 1930-tallet er kjent og kommentert i litteraturen:

Særlig i første halvpart av 1920-tallet hadde det vært en omfattende og ofte livlig korrespondanse mellom, på den ene side, utenrikskommisær G.V. Tsjitsjerin og viseutenrikskommisærene M.M. Litvinov og L.M. Karakhan og, på den andre side, de sovjetiske diplomatene i Kristiania. Den alminnelige tilstrømning som fulgte Stalins vei til makten fra midten av 1920-tallet rev grunnen vekk under denne formen for utenrikspolitisk diskurs.¹⁹³

Kapittel 4. Aviser: *Pravda* 1918–1928. *Izvestija* 1928–1929.

I gjennomgangen i kapittelet her, vises det ofte til 'søketidspunktet' eller 'utvalgstidspunktet', som brukes synonymt, og som er ulike punkter på tidslinja januar – oktober 2012. Poenget med denne henvisningen, er at det samme søket i det digitale arkivet *East View* kan gi flere treff over tid. Grunnen til dette, er sannsynligvis at det fortløpende kommer nye arkivstykker (avissider) med en bedre original-kvalitet eller fotokvalitet, slik at antall saker som fanges opp av søkemotoren øker over tid, eller det kan bero på forbedringer i søkemotoren. Med unntak for 1919, virker det som *East View* har et relativt komplett arkiv av *Pravda*-utgivelsene fra perioden. I avisgjennomgangen

¹⁹³ Holtsmark (red) (1995), s. 17.

brukes begrepet 'holdningsobjekt'. Med dette ordet tenkes det på den norske 'gjenstanden' som den gitte saken har en holdning til. 'Holdningsobjektet' og sakskategori kan av og til være sammenfallende.

Når det gjelder det kvantitative bildet, med antall treff år for år og periodetendenser, framkommer det at det er en økende mengde med avismateriale om Norge og nordmenn fra 1918 til 1923 (fra 21 treff i 1918 til 171 treff i 1923). Sakskategoriene som særlig utgjør denne oppadgående tendensen, er 'den norske arbeiderbevegelsen' og 'DnA og Komintern'. Deretter er det en viss nedadgående tendens til 1925, med 105 saker, før kurven igjen vender opp, og når en 'ny topp' med 242 saker i *Izvestijas* 1928-årgang. De sakskategoriene som særlig bidrar til den oppadgående tendensen på andre halvdel av 1920-tallet, er 'polare ekspedisjoner', som kommer i tillegg til materialet som handler om 'den norske arbeiderbevegelsen', 'den norske fagbevegelsen' og 'NKP'. Det skal ikke gjøres et stort poeng ut av de kvantitative endringene gjennom perioden. For det første vil enkelte år i *East View* være overrepresentert med arkivmateriale som har dårlig lesbarhet, ved at PDF-filene er så utydelige, at søkemotoren ikke har fanget dem opp. For det andre varierer størrelsen på *Pravda* en del gjennom perioden, slik at de nominelle tendensene som er antydnet ovenfor ikke står i ett 1:1-forhold med endringene i andelen av avisens sider som handler om norske forhold.

Pravda 1918

Søket gav 21 treff på utvalgstidspunktet. 19 saker kunne sies å ha en referanse til Norge og nordmenn, og var lesbare. De fleste sakene dreier seg om den norske arbeiderbevegelsen og den internasjonale arbeiderbevegelsen. Det 'holdningsobjektet' som er framtreddende på norsk hold, er 'Den norske arbeiderbevegelse'.

I løpet av året er det mye presse om norsk arbeiderbevegelse, og da særlig i november, i dagene før årsjubileet for Oktoberrevolusjonen. Som regel er det små notiser som samlet gir et bilde av at en internasjonal og en sosialistisk reisning eller omveltning er i kjømda. Sakene er ofte hentet fra andre aviser. Mer utarbeidede artikler med en norsk referanse er sjeldnere, men noen finnes. En interessant artikkel med norsk referanse, er signert Stalin: «Oktjaberskij perevorot i natsionalnyj vopros» («Oktoberrevolusjonen og det nasjonale spørsmål»).¹⁹⁴ I artikkelen kommer Stalin inn på Norge, og gjentar 'ideen om England som Norges prinsipal'. Som vist til både i korrespondansen og memoarene, er dette en varig ide gjennom perioden, selv om innholdet kan variere en del, avhengig av det konkrete tilfellet og den enkelte Sovjet-representant.

¹⁹⁴ Pravda 1918.11.06, s. 3. (ÅÅÅÅ.MM.DD)

Det inntrykket en samla lesning av *Pravda* om Norge i 1918 gir, er at 'det norske folk' og 'den norske regjering', som holdningsobjekter, er påfallende fraværende, mens Den norske arbeiderbevegelse er påfallende nærværende. *Pravda* vil etterlate sin lesar med et inntrykk av at Verdensrevolusjonen (snart) ruller fram – også i Norge.

Pravda 1919

Det finnes nesten ikkje noe materiale fra *Pravda* årgang 1919 i *East View*, og årgangen gav bare to treff med referanse til Norge på utvalgstidspunktet. Ingen av disse sakene er verdt å kommentere.

Pravda 1920

Pravda årgang 1920 gav 52 treff på utvalgstidspunktet. Av utvalget på de 40 høyst rangerte, var svært mange av sakene uleselige eller de ble ikkje funnet. Når enkeltsakene fordeles på saks kategorier, er det fortsatt stort sett 'Den norske arbeiderbevegelse' det handler om, og holdningsobjektene er som regel 'Den norske arbeiderbevegelse' og DnA. Den fortellingen som gjaldt i 1918 – at den norske arbeiderklassen radikaliseres – fortsetter. Av enkeltsaker er det særleg lønnskonflikten mellom jernbanefunksjonærene og staten som arbeidsgiver, som dominerer.¹⁹⁵

Som i 1918 er det stort sett notiser, enten i form av korte telegrammer fra russiske korrespondenter eller klipp fra utenlandsk sosialistisk presse, som utgjør stoff-tilfanget. I alt er det bare to mer 'forfattede' artikler som framkommer i 1920-utvalget, og disse er helt eller delvis oversatte artikler fra utenlandsk sosialistisk presse. Den ene artikkelen, «Kommunizm v Norvegii»¹⁹⁶ («Kommunismen i Norge»), er en adaptasjon eller oversettelse av en artikkel hentet fra *Hamburger Volkszeitung*, og handler om radikaliseringen av den norske arbeiderbevegelsen og DnA, det norske proletariatets forkastelse av sosialdemokratiet, og hvordan disse prosessene passer inn med underliggende sosio-økonomiske forhold i Norge. Norge beskrives som et agrarsamfunn. Den norske arbeiderbevegelsen har derfor tilpasset seg dette, og omfatter også fiskere, skogsarbeidere, småbrukere og småbønder med lite eller ingen egen jord. 'Norge som et agrarsamfunn' er i det hele tatt en ide som *Pravda* ellers ikkje formidler, og som vist i gjennomgangen av Kollontajs memoarer nedenfor i kapittel 5, er tendensen også hos henne å hevde at Norge *ikke* er et jordbrukssamfunn.

Den andre artikkelen, «Nakanune torgovykh otnosjenij s Rossiej»¹⁹⁷ («På terskelen av handelsforbindelser med Russland») er så langt i *Pravda*'s dekning av Norge uvanlig, ved at den har

¹⁹⁵ Konflikten toppet seg med «Jernbanestreiken» i desember 1920.

¹⁹⁶ *Pravda* 1920.12.16, s. 1.

¹⁹⁷ *Pravda* 1920.04.15, s. 4.

en 'folkerettslig' tematikk (spørsmålet om handelsavtale), og ved at den forholder seg til 'den norske regjering' som en aktør. Artikkelen er i stor grad basert på en oversettelse av en sak fra *Sosialdemokraten* i Kristiania. Artikkelen er overveiende positiv i forhold til muligheten for å få i stand en handelsavtale med Norge, og det refereres også til spørsmålet om anerkjennelse av Sovjet-Russland. I artikkelen sies det at det allerede eksisterer en faktisk handel mellom Nord-Norge og Russland, og artikkelforfatteren (i *Sosialdemokraten*) viser til at Norge kan bli et viktig ledd i Russlands utenrikshandel.

Disse to sakene illustrerer et metodisk spørsmål i forholdet til 'meningsopphav' og 'holdningsbærer'.¹⁹⁸ Som sagt er begge disse artiklene helt eller delvis forfattet av henholdsvis en tysker og en nordmann, slik at å påstå at det dreier seg om 'russiske holdninger til Norge og nordmenn på tjuetallet', kan problematiseres. Likevel er det snakk om artikler som *Pravda* har oversatt, adaptert, og valgt å publisere som et uttrykk for tingenes tilstand, slik at det i denne sammenhengen likevel er trygt å presentere dem som bærere av *Pravda*-holdninger.

Pravda 1921

Søket på 'norveg*' og 'norvezj*' i 1921-årgangen gav 80 treff på søketidspunktet, slik at økningen i antall treff fra året før fortsetter. De 50 høyest rangerte treffene som ble gjennomgått, gav 37 saker som i noen forstand kunne sies å handle om Norge og nordmenn, og som var lesbare. De to sakskategoriene som var mest framtrødende i 1921-årgangens utvalg, var 'Den norsk-russiske handelsavtalen av 1921' og 'Norsk nødhjelp til de hungersrammede i Russland'¹⁹⁹.

I 1921-utvalget er Den norske regjering i større grad enn tidligere tilstede som aktør. Dette henger naturlig sammen med dekningen av handelsavtalen og nødhjelpen, og i annen halvdel av 1921 er det kun positive eller nøytrale holdninger som kan utledes av *Pravda*'s omtale av Den norske regjering. Ved siden av dette fortsetter historien om et kampvillig og radikalisert norsk proletariat, men bildet er likevel tonet noe ned fra årene før.

Som tidligere er det en mengde nøkterne og refererende notiser om den norske arbeiderbevegelse og dens organisasjoner, at det er blitt holdt en konferanse, at det har vært en delegasjon på besøk i Moskva, at det sendes et hilsmingstelegram osv. I det hele tatt dreier det seg om ganske tørre,

¹⁹⁸ Se nærmere om denne problematikken i kapittel 2 om metode.

¹⁹⁹ Fra 1921–1923 organiserte Fridtjof Nansen med «Nansenmisjonen» en internasjonal matvarehjelp til de hungersrammede i Russland og Ukraina. Norge var blant de største bidragsyterne i denne hjelpen, sett i forhold til folketall. Både den norske fagbevegelsen og den norske regjeringen var store givere. Se nærmere om Nansenmisjonen, Danielsen (1964), s. 128 mv.

nødtørftige, repetitive små drypp, som likevel er med på å bidra til bildet av en pågående radikaliserings av Den norske arbeiderbevegelsen og dennes tilknytning til Russland. Streiker refereres gjerne både i sitt tilløp, sitt forløp og sin avslutning. Noen av notisene kan også være mer eksplisitt ladde, for eksempel som i notisen «V kipjasjtsjem kotle»²⁰⁰ («I den sydende gryte»), der den norske arbeiderbevegelsen presenteres som den samlende kraft som sørger for en viss orden i et ellers streikerammet og kaotisk Norge. Tilsvarende er det gjerne Den norske arbeiderbevegelsen, DnA og fagbevegelsens rolle som vektlegges når det handler om organiseringen av nødhjelpen til Russland. Men utover annen halvdel av 1921, er det som sagt en tendens til at slike mer ladede notiser blir mer fraværende, og det må nok ses som en refleks av den velviljen Den norske regjering er blitt til del etter handelsavtalen og nødhjelpen.

Pravda 1922

1922-årgangen gav 130 treff på søkeordene på søketidspunktet. De 60 sakene med høyest score utgjør utvalget. I alt var det 21 treff som falt bort på grunn av uleselighet og irrelevans. De sakskategoriene som var mest omfangsrike i 1922-årgangens utvalg, var Norsk fagbevegelse og DnA.

Igjen er det Den norske arbeiderbevegelsen som får mest oppmerksomhet i *Pravda*, der sakene kan dreie seg om arbeiderbevegelsen mer allment, om DnA, om fagbevegelsen, om streiker og annet. Når det i tidligere år var mest oppmerksomhet rundt *radikaliseringen* av Den norske arbeiderbevegelsen, får denne vinklingen nå forholdsmessig mindre oppmerksomhet. En del- forklaring på dette, kan være at *Pravda* ønsker å kommunisere radikaliserings i Norge svakere enn tidligere på grunn av hensynet til mellomstatlige forhold (fast handelsavtale med Norge og det å forberede grunnen for *de jure* anerkjennelse), i tråd med den hypotesen som ble foreslått ovenfor om *Pravdas* dekning av Norge fra annen halvdel av 1921. Dette er nok likevel ikke hovedforklaringen. Den viktigste grunnen må være at det er en annen sak som 'stjeler' oppmerksomhet, nemlig striden innad i DnA mellom en mer selvstendig linje og en mer Komintern-tro linje.²⁰¹ Her gjør *Pravda* seg ikke overraskende til et talerør for Komintern-linja. I denne debatten blir det nå også mange flere forfattede artikler og innlegg som handler om DnA, som hver for seg er mer eksplisitte i holdninger. Det er en lang rekke saker som forholder seg mildt sagt kritisk til Sentralstyret i DnA og flertallsposisjonen ('Selvstendighetslinja'), og som dermed implisitt

²⁰⁰ *Pravda* 1921.05.31, s. 2.

²⁰¹ Hva denne striden handlet om, vil til dels framgå av behandlingen av 1922- og 1923-årgangen av *Pravda* nedenfor. For en bredere presentasjon og analyse av forholdet mellom DnA og Komintern, henvises det til delen om historisk forskning i kapittel 1.

også forholder seg negativt til DnA.

I flere av disse sakene, som må sees som en større kampanje for troskap til Komintern, er artiklene forfattet av, eller basert på innlegg som er holdt av, flere av tungvektene i Partiet og Komintern, så som Bukharin²⁰² og Zinovjev²⁰³. Dermed kan en si at 'Det norske spørsmålet' og DnA får *særdeles* stor oppmerksomhet i Russland i 1922. Selv om det er DnA-spørsmålet som foranlediger disse sakene, så følger det også med mye annet materiale om Norge som er egnet til å virke opplysende under synsvinkelen russiske holdninger til Norge og nordmenn på tjuetallet.

Overstående til tross – det er likevel ikke tvil om at *Pravda* holder fast ved hovedfortellingen om en pågående radikaliserings av det norske *folket* anført av den norske arbeiderklassen; temaet får bare forholdsmessig mindre oppmerksomhet. Dette bildet (radikaliseringen) blir nå i tiltagende grad gitt gjennom en fortelling om framgangen til de kommunistiske *fraksjonene*, særlig i fagbevegelsen. Raden av telegrammer og notiser i denne retningen er både ensrettet og lang. For norske forhold er to temaer som framstår som 'over-kommuniserte' i 1922-årgangen, og som er beslektet: 1) nødvendigheten av DnA-troskap til Komintern, og, 2) påstanden om radikaliserings av den norske fagbevegelsen, herunder tendensen til orientering mot det røde Profintern og vekk fra den mer moderate Amsterdam-tilknytningen.

En av flere tendenser som er verdt å merke seg i sakene som handler om DnA og Komintern-tilknytningen, er hvordan disse artiklene bygger på et premiss om at det norske *proletariatet* ønsker et Komintern-tro og revolusjonært DnA. Det norske proletariatet framstilles dermed som å være på linje med Komintern, til forskjell fra Sentralstyret i DnA. Utover de hovedtendensene i 1922-materialet som er presentert her, skal det trekkes fram fire enkeltsaker som i seg selv er av særlig interesse.

Den første saken sier noe om Trotskijs holdning til Norge i internasjonal politikk og Norges relative velvilje til Russland. Saken er et innlegg Trotskij har holdt på et plenumsmøte for Moskva-sovjetet

²⁰² Nikoláj Ivánovitsj Bukhárin (1888–1938). Blant de mest framtreende bolsjevikene etter revolusjonen, *de facto* leder av Komintern i perioden 1926–1929. Bukhárin havnet i opposisjon til Stalin, og ble gradvis tilsidesatt i partiet fra slutten av 1920-tallet. Bukharin mistet plassen sin i både Komintern og Politbyrået i 1929. Dømt og henrettet i 'Den store terroren' i 1938.

²⁰³ Grigórij Jevséjevitsj Zinóvjev (1883–1936), ledende sovjetisk revolusjonær og politiker. Formann i Petrograd-sovjetet fra desember 1917 til 1926. Formann i Kominterns eksekutivkomité 1919–1926, medlem av politbyrået fra 1919. Havnet i opposisjon til Stalin, og ble ekskludert fra partiet, første gang i 1928. Seinere arrestert i forbindelse med mordet på Kirov i 1934, og henrettet i 1936.

på femårsdagen for Februarrevolusjonen²⁰⁴, og står på trykk på førstesiden i *Pravda* 14. mars 1922. Trotskij snakker om invitasjonen av sovjetdelegater til Genova-konferansen²⁰⁵ og stormaktspill – om hvordan England og Frankrike forsøker å spille de små statene, som Finland, ut mot Sovjetunionen. I relieff, så og si, til Finland, peker Trotskij på Sovjets forhold til Norge og Sverige, som han ser som langt bedre, noe som blant annet kommer til uttrykk i at Sovjet har en foreløpig handelsavtale med disse to skandinaviske landene. Trotskij sier også at han gjerne ser at Finland orienterer seg vekk fra Polen og Frankrike, og heller vender seg mer mot Skandinavia. Lest i sammenheng, og for Norges vedkommende, er en av holdningene som kan slutes ut fra artikkelen, at Norge har en relativt sett friere orientering mot Russland enn hva for eksempel Finland har. Dette perspektivet er interessant opp mot et annet perspektiv på Norges rolle i internasjonal politikk som relativt sett ufri og avhengig av England, som ofte er gitt i kildene ellers.²⁰⁶ Saken er også interessant i det at det er en såpass betydningsfull person som Trotskij som står bak innlegget.

Den andre enkeltsaken som skal trekkes fram, er notisen «Pisjma iz Arkhangelska. Ot nasjego korrespondenta. V ozjidanii navigatsii.»²⁰⁷(«Brev fra Arkhangelsk. Fra vår korrespondent. I påvente av at navigasjonen skal starte»). Saken handler om at Arkhangelsk guvernement skal åpne Arkhangelsk havn for eksport av varer. «Brevet», og dermed saken, skriver seg fra Arkhangelsk. Forfatteren viser til at stedlige myndigheter for utenrikshandel (Arkhangelskij vnesjtor) har hatt delegasjoner på besøk hos sine «naboer» England og Norge. Forfatteren sier at det raskt utviklet seg tette bånd og forbindelser med Norge i forhold til handel, men at lille Norge, som i tillegg har vært i en økonomisk krise de siste årene, rett og slett ikke har så mye å handle med – med Russland, sammenlignet med rike England. Saken gir en antydning om en samtidig nordrussisk oppfatning som går ut på at Norge er en svak og liten økonomi. Norge som handelspartner for Arkhangelsk er dermed ikke så interessant, selv om det foreligger gode relasjoner mellom landene. Dette perspektivet er interessant i forhold til det bildet som framkommer av kildene ellers, blant annet ved at det høsten 1921 og vinteren 1922 var en utålmodighet i Nord-Russland for å få kjøpt norsk fisk til en sultende befolkning.²⁰⁸ Bakgrunnen for de mer lunkne holdningene som framkommer i denne

²⁰⁴ Det siktes her til Februarrevolusjonen i Russland i 1917, som foregikk i slutten av februar etter den julianske kalender, men i begynnelsen av mars etter gregoriansk tidsregning, og som tvang tsar Nikolaj II til å gå av. Det ble innført en borgerlig-demokratisk statsordning, med en provisorisk regjering, som etterhvert kom under ledelse av Kérenskij. Den provisoriske regjeringa fikk imidlertid en kort varighet, ettersom bolsjevikene grep makta i Oktoberrevolusjonen i november 1917 (etter gregoriansk tidsregning).

²⁰⁵ Konferansen i Genova i april-mai 1922, var sammenkalt for å diskutere blant annet en gjenopprettelse av handelsforbindelsene med Russland. Holtmark (red.) (1995), s. 76, note 1.

²⁰⁶ Se blant annet i kapittel 3, i gjennomgangen av korrespondansen og i kapittel 5, i gjennomgangen av Kollontaj's memoarer.

²⁰⁷ *Pravda* 1922.04.12, s. 4.

²⁰⁸ Dette perspektivet framgår blant annet i Repnevskij (1998).

artikkelen, kan være at delegasjonen har vært særlig opptatt av avtakermarkeder for trevarer.

Den tredje enkeltsaken, «Kommunistitsjeskoe dvizjenie v Norvegii»²⁰⁹ («Den kommunistiske bevegelsen i Norge»), er i sin helhet viet Norge, og handler om Norges 'sosioøkonomiske situasjon', det generelle politiske landskapet i Norge, og arbeiderklassen og Arbeiderpartiets stilling i det norske samfunnet. Artikkelen er interessant av flere grunner: 1) fordi den er en av svært få artikler som i sin helhet handler om Norge, 2) fordi den er skrevet for *Pravda*, og altså ikke er en adaptasjon eller oversettelse, og, 3) fordi den så tydelig er normativ og formanende overfor DnA og fagbevegelsen. Synspunktene, holdningene og ideene som finnes i artikkelen er på linje med tidligere stoff om Norge i *Pravda*, da spredt på forskjellige små artikler og notiser med referanse til Norge, fra Oktoberrevolusjonen og fram til høsten 1922. Her presenteres holdningene og ideene imidlertid i et større sammenhengende hele, mer ferdig utformet og uttalte. Synspunktene er derfor listet opp som en ide-katalog over *Pravda*-holdninger til Norge høsten 1922. Det er: 1) Ideen om det lille Norge, 2) Ideen om proletariatets sterke stilling i Norge, 3) Ideen om dette proletariatets radikale politiske bevissthet, 4) Ideen om at Komintern og Profintern i større grad er på parti med grasrota i den norske arbeiderbevegelsen enn Sentralstyrene i DnA og LO, 5) Ideen om et rolig og fredsommelig Skandinavia, 6) Ideen om Norge som et langstrakt og kommunikasjonsmessig vanskelig land, 7) Ideen om at proletariatets organer *organisatorisk* sett er velfungerende (DnA og LO), 8) Ideen om at Den norske arbeiderbevegelsen har påvirket det generelle politiske landskapet i Norge i en mer humanistisk retning, 9) Ideen om en utstrakt norsk streikevilje, 10) Ideen om det fattige Norge.

Av denne ide-katalogen, må nummer 4), som henger sammen med striden om DnA sin tilknytning til Komintern, sies å være en ny ide i forhold til det bildet som er framkommet tidligere, både i *Pravda* og i kildene ellers. Heller ikke den mer 'spesialiserte' og konnotasjons-løse ide nummer seks; 'Norge som et kommunikativt sett vanskelig land' gjenfinnes konkret uttalt i kildene ellers, uten at det skal vies så stor interesse. Artikkelens form er først beskrivelse, så normering og formaning i politiske spørsmål, henvendt til DnA og LO. En måte å lese artikkelen på, er som en innføring i norske forhold og som et forarbeid for den ventende 'kampanjen' som kommer i *Pravda*, særlig fra høsten 1922, og som handler om DnA i Komintern.

Den fjerde og siste enkeltsaken som kommenteres fra 1922-årgangen handler om DnA's manglende etterlevelse av de kravene Komintern har stilt til partiet som et Komintern-medlem. Bukharin

²⁰⁹ Pravda 1922.09.06, s.2.

kommer inn på spørsmålet i to saker fra november og desember 1922, henholdsvis «Retsj Bukharina»²¹⁰ («Bukharins tale») og «Doklad Bukharina» («Bukharins innlegg»)²¹¹, i forbindelse med Kominterns 4. kongress høsten 1922. «Doklad Bukharina» er dessverre delvis uleselig på grunn av at teksten er så utydelig, men essensen i innlegget kommer likevel greit fram.

I den første artikkelen sier Bukharin at det særlig i det franske og norske kommunistpartiet (DnA) er 'sentristiske' tendenser. Med 'sentristiske' tendenser tenker Bukharin her på en politisk orientering mot 'sentrum' på en venstre-høyre akse i det politiske landskapet. I kritikken av det norske partiet kommer Bukharin inn på at partiorganet fortsatt heter «Sosialdemokraten», til tross for at Komintern har bedt om navneskifte, og at slike 'overlevninger' fra en sosialdemokratisk tradisjon ikke er ønskelig. Også avisas innhold kritiseres. Den andre artikkelen, «Doklad Bukharina», er en sammenfatning av Bukharins resolusjons-innlegg på Kominterns 4. kongress. I ingressen sies det at DnA kan deles i to tendenser: en som har syndikalistiske trekk, og en som er mer marxistisk. Syndikalistene sies å utgjøre flertallet i partiets ledelse. I dette ligger det implisitt en ideologisk kritikk av ledelsen i DnA. Med resolusjonen vedtas ei liste på 6 krav til endringer i DnA. De fire som ikke er personsaker, er: 1) innmelding i og tilknytning til DnA skal foregå individuelt, og ikke etter kollektiv innmelding som er den norske «tradisjonen», 2) partipressen skal følge Kominterns direktiver, 3) partiorganer skal ikke hete 'sosialdemokrat / -isk', 4) partiorganene skal være fullstendig underkastet partiets sentralstyre (prinsippet om «demokratisk sentralisme»).

Pravda 1923

1923-årgangen gav i alt 171 treff på søkeordene, med andre ord fortsetter trenden med nominelt sett flere treff år for år. De 60 høyest rangerte treffene ble gjennomgått, noe som gav 49 saker som i noen grad handler om Norge eller nordmenn, videst sett.

DnA og Komintern i 1923-årgangen

Den saken med norsk referanse som helt klart får mest presse i *Pravda* i 1923, er 'DnA i Komintern' og splittelsen i partiet høsten 1923. Saken gir mange enkelttreff, fra korte notiser, til gjennomarbeidede artikler og vide debatter som trekker over flere sider og flere nummer. Saken 'topper' seg, i *Pravda*-henseende, med den grundig gjengitte debatten rundt 'Det norske spørsmål' i juni 1923, på Kominterns eksekutivkomites utvidede plenumssamling i Moskva. De viktigste sovjetrussiske deltagerne i debatten rundt 'Det norske spørsmålet' er Zinovjev, Bukharin og Karl

²¹⁰ Pravda 1922.11.14, s. 2.

²¹¹ Pravda 1922.12.06, s. 2.

Radek²¹². Kjernen i debatten dreier seg om DnA sin manglende gjennomføring av 'demokratisk sentralisme'-prinsippet. Å gå inn på alle treffene og alle sjatteringene i debatten vil trekke for vidt, så et utvalg av enkeltsaker danner disposisjonen for gjennomgangen her.

Pravda har en stor førsteside-sak 23. mars 1923, forfattet av Karl Radek, om det nylig avholdte landsmøtet i DnA, hvor hovedsaken var spørsmålet om 'demokratisk sentralisme', internt i det norske partiet, og mellom Sentralstyret i DnA og Komintern. Bukharin har vært tilstede og argumentert for Komintern-linja. Landsmøtet faller likevel ned på Tranmæls kompromiss: DnA vil forbli et demokratisk parti, uavhengig av Komintern, men skal forholde seg lojalt til Komintern-vedtak i internasjonale spørsmål. Om enn ikke overraskende, må dette oppfattes som både dramatisk og rebelsk i Moskva. På dette tidspunktet unngås likevel en splittelse i partiet, ved at Bukharins subsidiære innstilling, om inntil videre å la begge DnA-fraksjonene representeres i Kominterns eksekutivkomite, blir vedtatt.

I artikkelen forsøker Radek å balansere det at Tranmæl-resolusjonen er vedtatt, opp mot en formodning eller antydning om at Komintern-resolusjoner likevel må anses førende for DnAs egne vedtak, mer allment, om DnA fortsatt skal tilhøre Komintern. *Pravdas* valg av perspektiv på dette stadiet av debatten, kan illustreres ganske godt med den overskriften som er valgt i den første *Pravda*-notisen som refererer til at landsmøtet i DnA har gått i mot å underkaste seg Komintern: «Norge – brudd i Kommunistpartiet unngått» («Norvegija – Raskol v Kompartii izbegnut»). Sett ut fra faktagrunnlaget, kunne saken like gjerne vært presentert under overskriften: «DnA nekter å underkaste seg Komintern», eller lignende mer negative innfallsvinkler. En slik vinkling er valgt bort, noe som gir grunnlag for to påstander. For det første, at Komintern og *Pravda* ser seg tjent med å under-kommunisere det norske opprøret på dette stadiet av debatten, og for det andre, at Komintern er svært interessert i å beholde DnA samlet som et stort, vitalt parti, og som Komintern-medlem.

Den neste vendinga i *Pravdas* dekning av 'Det norske spørsmål' kommer i en serie artikler i perioden 14–21. juni 1923. 'Det norske spørsmål' er ett av hovedtemaene i det pågående, utvidede plenumsmøtet for Kominterns eksekutivkomite i Moskva, og diskusjonen er fyldig gjengitt i avisa. Det første innlegget i avisa skriver seg fra Zinovjev, og er gjengitt over to nummer av *Pravda*²¹³.

²¹² Karl Rádek (1855–1939), russisk revolusjonær politiker og journalist. Radek var en framtreddende skikkelse i Sovjets tidlige fase, blant annet som en av lederne i Komintern. Ekskludert fra partiet i 1927, seinere gjenopptatt, før han ble arrestert i 1936. Døde i fangenskap.

²¹³ *Pravda* 1923.06.14, s. 2 og 1923.06.15, s. 3 og 4.

Her kommer Zinovjev med en oppsummerende rapport om situasjonen i de europeiske kommunistpartiene, seks måneder etter Kominterns fjerde kongress. Zinovjevs tone i dette innlegget virker i begynnelsen å være mer forsonlig enn hva Bukharin var på denne fjerde kongressen²¹⁴. I spørsmålet om DnA og 'demokratisk sentralisme', virker Kominterns holdning nå å være noe mildere: det antydes nå muligheter for stedlig tilpasning til kravet om 'demokratisk sentralisme'. Demokratisk sentralisme skal være et førende ideal, men tempoet i gjennomføringen av prinsippet, innad i de nasjonale partiene, kan tilpasses stedlige forhold. Kravet om å disiplinere partiorganet *Sosialdemokraten* gjentas, og kritikken av *Mot Dag* grupperingen²¹⁵ er artikulert.

Formen i Zinovjev-innlegget er gjenkjennelig fra artikler både før og etter. Først 'ros' til DnA for i sannhet å være et *arbeiderparti* og for tidlig Komintern-tilknytning. Så følger en rad med henstillinger til partiet om å gå den rette veien (her: demokratisk sentralisme) presentert som 'vennskapelige forklaringer til de norske kameratene' (parafrase). Likevel er Zinovjev åpen om at DnA-Komintern forholdet er problematisk, og at DnA-vedtaket på sentralstyremøtet i januar 1923, om en avvisning av Komintern-kravene, reelt sett er å betrakte som et brudd med en Komintern-resolusjon, til forskjell fra Karl Radeks forsøk på en mer 'harmoniserende' omtale av situasjonen tidligere på året²¹⁶. I forhold til holdninger til DnA, som Zinovjev nå uttrykker, framkommer en hel del 'ideer' som gjentas flere ganger forut for og under plenumsdebatten i junidagene 1923. De er: 1) ideen om DnA som ett av de beste proletar- / arbeiderpartier av og for de arbeidende masser, 2) ideen om DnA som en Komintern-pioner, 3) ideen om at de norske kameratene trenger 'vennskapelig rettleiding'. De neste dagene ruller debatten videre i *Pravda*, med utgangspunkt i Zinovjevs innlegg, og kritikken av plenumsfraksjonen (Tranmæl-fraksjonen) i DnA er tiltagende.

Men det er først med Bukharins innlegg i debatten rundt 'Det norske spørsmålet' i *Pravda* 19. juni 1923²¹⁷, at det blir tilført noe substansielt nytt på ide-planet. Bukharin understreker igjen at Komintern ser på DnA som et viktig og sterkt masseparti. Videre sier han at 'sentralismedebatten' i DnA har en lang tradisjon, og skriver seg tilbake til etableringen av Komintern i 1919, men at tendensen blant de ledende skandinaviske kommunister den gang var i favør av sentralisme. Bukharin forteller at han bodde i Skandinavia på den tida da Komintern ble dannet, slik at han har

²¹⁴ Se ovenfor under overskriften *Pravda 1922*.

²¹⁵ *Mot Dag* var en politisk gruppering av revolusjonære arbeidere og intellektuelle stiftet i 1921 av Erling Falk. Grupperinga var først knyttet til DnA, men ble ekskludert fra partiet i 1925. Fra 1926–1928 en del av NKP, seinere uavhengig. Grupperinga hadde en betydelig rolle i diskusjonen om DnA's tilknytning til Komintern, hvor de la seg på Martin Tranmæls linje.

²¹⁶ Se ovenfor i tilknytning til *Pravda 1923.03.03*, s. 1.

²¹⁷ *Pravda 1923.06.19*, s. 4–5.

en førstehånds kjennskap til debattens historie i Skandinavia.

Fra dette utgangspunktet utformer Bukharin noen ganske interessante analyser og ideer om Skandinavia og de norske kommunistene, som tjener som forklaring på de norske kameratenes manglende oppslutning om Komintern-resolusjoner. Bukharin sier at de norske kommunistene lever i velstand i et småborgerlig og beskyttet samfunn, og at dette er retningsgivende for deres verdensanskuelse. 'Norge som et småborgerlig og velstående land' blir dermed det første premisset i Bukharins tre-leddede forklaring på de norske kameratenes mangel på en forpliktende holdning til Komintern. Det andre premisset er det vanskeligere å få tak i, men det går på 'vanen og systemets treghet' i forhold til endring.

Det tredje premisset Bukharin anfører er det mest interessante under denne oppgavens synsvinkel, samtidig som det er det minst allmenne av de tre. Bukharin peker på at nordmennene og skandinavene ikke har gjennomlevd den brutale Verdenskrigen. De har heller ikke kjent revolusjonen på kroppen, eller vært utsatt for borgerskapets brutale behandling. Bukharin kommer med en metafor, hvor det gis et bilde av at skandinavene bor på en småborgerlig øy, isolert fra den store verdens voldsomme bevegelser, og nettopp dette gjør at de vanskeligere vil fatte nødvendigheten av den forpliktelsen som sentralisme-prinsippet innebærer. Med Bukharin i juni 1923, er det norske samfunnet en førkrigsidyll, og heri ligger den norske arbeiderklassens tragedie, ettersom det derfor tilsynelatende ikke er så mye som står på spill, slik at mer forpliktende steg, innrettet på et verdensproletariat, glipper unna.

Dette tredje premisset til Bukharin er mest interessant av flere grunner. For det første er det klarere artikulert enn de to premissene 'økonomiske forhold' og 'systemtreghet'. For det andre virker denne hypotesen å være personlig utarbeidet og forutsetter at Bukharin må ha tenkt en del omkring 'det norske spørsmålet' og norske forhold i et 'historiefilosofisk' perspektiv.

I Bukharins vurdering ligger, i forlengelsen av det som allerede er sagt, en del forutsetninger og ideer som må antas å ha en viss varighet og å være typiske. Disse er 1) ideen om et rolig og fredelig Norge (Skandinavia), 2) ideen om et avsondret og selvtilstrekkelig Norge, og 3) ideen om et småborgerlig og velstående Norge (og Skandinavia). Denne siste ideen er interessant, ettersom den strider mot det bildet som ellers gis av Norge, særlig i *Pravda*, hvor Norge riktignok gjerne framstilles som et rolig samfunn, men også som et fattig og karrig land med en radikalisert befolkning. Dette er også tendensen i Kollontajs memoarer og i den diplomatiske korrespondansen.

I en oppgave som denne, skal ikke riktigheten av det ene eller andre syn etterprøves, men motsetningen i holdningene er interessant i seg selv.

Bukharins holdninger og ideer om Norge og de norske kommunistene er betydningsfulle, ettersom han er en såvidt viktig representant for partiet og Komintern i denne tida, og ettersom han har 'førstehånds erfaringer' med Skandinavia. Det er ikke bare innholdet i Bukharins innlegg som skiller seg ut fra debatten ellers, men også formen. Formen på innleggene til de russiske Kominternmennene har tidligere vært 1) skryt, 2) peke på misforståelser / kritikk, og 3) 'oppmuntre' og gi rettleiding på veien videre. Rett nok begynner også Bukharin sitt innlegg med programmatisk skryt av det norske partiet, men går så raskt over til en mer både beklagende og anklagende stil, og ender nærmest opp i defaitisme på vegne av de norske kommunistene. De norske kommunistenes manglende forpliktelse overfor revolusjonen virker å være et resultat av naturgitte og historiske premisser som de nå ikke kan unnsnippe. Innlegget er også en 'advarsel' til andre kamerater mot å gjenta de norske kommunistenes feil (som samtidig underlig nok er presentert nærmest som et resultat av en historisk determinisme).

I 24. juni-utgaven av *Pravda* er det inntatt et utdrag av Zinovjevs avsluttende innlegg på Plenumets siste dag.²¹⁸ Ett av hovedtemaene i innlegget er 'Det norske spørsmålet'. Igjen er tonen mer forsonlig i forhold til DnA. DnA blir sagt å være et masseparti á la Labour Party i Storbritannia, men 'kommunistisk i ånden'. Zinovjev sier det er Kominterns oppgave å beholde DnA som et bredt masseparti i Komintern, samtidig som en får fjernet de 'føderalistiske restene' i partiet.

På det ekstraordinære landsmøtet til DnA i begynnelsen av november 1923 ble det stilt et ultimatum av representanten for Kominterns eksekutivkomite. Ultimatumet dreide seg om at landsmøtet ikke skulle treffe vedtak på tvers av Komintern-resolusjoner, i tillegg til at landsmøtet skulle gjennomføre allerede vedtatte Komintern-resolusjoner. Dette medførte en eksklusjonen av flertallet i DnA fra Komintern, samt den snarlige opprettelsen av NKP. *Pravdas* 6. november-utgave²¹⁹, har en kort notis om splittelsen i DnA og nydannelsen NKP. I denne omgang kan det se ut som *Pravda* ønsker å forbigå splittelsen i DnA og DnA sitt brudd med Komintern i stillhet.

I *Pravda*-utvalget framkommer to seinere artikler fra november 1923 som tar for seg splittelsen i

²¹⁸ *Pravda* 1923.06.24, s. 4.

²¹⁹ *Pravda* 1923.11.06, s. 2.

DnA. Den første, som er signert O.V. Kuusinen²²⁰, bringer lite nytt.²²¹ Kun stilen er ny: klarere propagandistisk og mer spottende i omtalen av Tranmæl-fraksjonen. Zinovjev kommer også med en artikkel i anledning bruddet og splittelsen i november 1923.²²² Stilen er langt på vei lik Kuusiners, og heller ikke her gir innholdet så mye nytt, men ideen om en revolusjonær grasrot i DnA som ikke blir gjenspeilt i ledelsen, blir gjentatt. En annen ide, eller en annen påstand, som virker mer original, er at Komintern har vært kjent med DnA sine svakheter, og derfor har forholdt seg taktisk til ledelsen i DnA.

Mellomstatlige saker i 1923-årgangen

De to klart viktigste folkerettslige sakene mellom Norge og Russland i 1923, var spørsmålet om norsk *de jure* anerkjennelse av Sovjet og norsk suverenitet over Svalbard. Disse spørsmålene ble vevd sammen.²²³ I 16. januar-utgaven av *Pravda* er det inntatt et brev fra Litvinov til Mowinckel om Svalbardspørsmålet.²²⁴ Den holdningen som Litvinov signaliserer gjennom brevet, innebærer tilsynelatende en avventende og taus aksept av et slags norsk overherredømme over arkipelet, men da på noen premisser; at Sovjet er med på traktatverket og at Sovjet må tilkjennes rettigheter. Erklæringen inneholder ikke negativt ladde holdninger overfor norske myndigheter – det er selve traktatverket, som et 'fait accompli', uten Russlands deltakelse, som problematiseres. Ellers vektlegger Litvinov det særlig gode naboskapet Norge og Russland historisk sett har hatt i nord.

Også Aleksandra Kollontaj kommer inn på Svalbardspørsmålet og forventninger om norsk *de jure* anerkjennelse i intervjuer i *Pravda* i 1923²²⁵. Det første intervjuet dreier seg mest om det gode forholdet mellom Norge og Russland allment sett. Kollontaj er svært optimistisk på vegne av det norsk-russiske forholdet. Hun peker på den gode mottagelsen av Russland i Norge videst sett, og særlig i næringslivet, blant fiskebåtredere og i sjøfartsnæringen. Flere av de vante ideene om Norge blir presentert. Blant dem er ideen om Norge som et demokratisk land og ideen om det varige gode forholdet til Russland.

Kollontaj trekker fram de historiske handelsmønstrene til støtte for de gode relasjonene.

Som poengtert tidligere i oppgaven, i kapittel 3, er det påfallende hvordan 'tradisjonen' og 'historien'

²²⁰ Otto Vilhelm Kuusinen (1881–1964), finsk / sovjetisk revolusjonær, politiker, litteraturhistoriker og poet. Etter de rødes nederlag i den finske borgerkrigen, levde Kuusinen i Sovjetunionen. En sentral person i Komintern, hvor han i perioder hadde ansvaret for forholdet til de nordiske kommunistpartiene.

²²¹ *Pravda* 1923.11.13, s. 2.

²²² *Pravda* 1923.11.17, s. 2.

²²³ Se nærmere ovenfor i kapittel 3.

²²⁴ *Pravda* 1923.01.16, s. 2.

²²⁵ *Pravda* 1923.07.29, s. 4 og 1923.11.27, s. 2.

tas inn som begrunnelse for fortsatt gode forhold når det passer ut fra sammenheng. Sovjet skulle være et brudd. Der pragmatikken tilsier det, blir det likevel argumentert med historiske, varige mønstre fra en tsaristisk fortid. Når dagsordenen er handel og *de jure* anerkjennelse, tjener det saken å snakke om *tradisjon* og *folk* (forstått som nasjon) som positive begreper. Mens i samtidig sovjetisk 'avantgardistisk' og kommunistisk tankegang tidlig på 1920-tallet, skulle både 'nasjonaltanken' og 'tradisjonen' heller under- enn overkommuniseres.

Et annet moment som er iøynefallende i Kollontajs samtale med *Pravda*, er at de norske grupperingene som særlig trekkes fram som positive i sitt forhold til Russland, er skipsrederne, fiskebåtredere og næringslivskretser; altså representanter for kapital og 'establishment'. Dette synspunktet til Kollontaj framkommer også i memoarene og i korrespondansen, og dette 'paradokset' er kommentert nærmere i kapittel 3 og 5.

Både tonen og mange av temaene fra Kollontajs første samtale med *Pravda* gjenfinnes i den andre. Noe nytt i den andre samtalen, er at Kollontaj eksplisitt kopler Svalbard sammen med spørsmålet om *de jure* anerkjennelse. I tillegg presenterer artikkelen en rekke ideer om Norge og nordmenn, som for så vidt gjenfinnes i de andre kildene, og som er karakteristiske for Kollontaj: 1) ideen om at Russland er et viktig marked for Norge, 2) ideen om nordmenn som et sunt, viljesterkt folk, 3) ideen om at Norge gjennomlever ei økonomisk krise, og, 4) ideen om at Norge ikke er et jordbruksland.

Pravda 1924

Søket på *norveg** og *norvezj** i 1924-årgangen gav 149 treff på søketidspunktet. Dette er 22 færre treff enn hva 1923-årgangen gav. Forholdsmessig er nedgangen større, ettersom 1924-årgangen har et høyere sideantall i snitt per nummer (opp mot 8 sider per nummer, mens 1923-årgangen har 6,5–7,0 sider). Nedgangen i antall treff, skyldes nok særlig at den 'viktigste' saken i 1923-årgangen, 'DnA i Komintern' ikke er like aktuell, ettersom DnA nå har gått ut av Komintern, og at *de jure* anerkjennelse oppnås allerede tidlig i 1924. Sortert etter sakskategorier, er det likevel kategoriene 'DnA og Komintern' ('arvtageren' til kategorien 'DnA i Komintern') og 'Norsk *de jure* anerkjennelse' som fortsatt teller høyest i utvalget av de 41 sakene, med henholdsvis 8 og 7 treff. De viktigste holdnings-objektene på norsk side, kvantitativt sett, er nå NKP, Den norske regjering og DnA.

En av de store sakene i 1924-årgangen er den norske anerkjennelsen av Sovjetunionen *de jure* som oppnås 16. februar 1924.²²⁶ Da har allerede England anerkjent Sovjetunionen, noe som legger en

²²⁶ Se blant annet *Pravda* 1924.01.16, s. 2, 1924.01.25, s.5, 1924.02.05, s 1, 1924.02.16, s1.

viss demper på 'triumfen', også sett fra Representasjonen i Kristiania sitt ståsted²²⁷. En konsekvens av at Norge ikke er først ute med anerkjennelsen, er at Norge mister noen fordeler og velvilje på det mellomstatlige planet i forholdet til Russland²²⁸. Etter at denne saken er «på plass», kan en si at *Pravda*, i dekningen av Norge, ruller opp særlig to historier som er innbyrdes forbundet. Den ene saken er 'DnA sitt svik' eller 'DnA-ledelsens svik'. Sviket er da rettet mot Det norske proletariatet og Den internasjonale arbeiderbevegelsen ved Komintern²²⁹. I etterrasjonaliseringen til Komintern framstår DnAs brudd og splittelsen i DnA nå som heldig²³⁰. Det gjøres klart at flere av DnA-mennene, som for eksempel Tranmæl, Bull²³¹, Falk²³² og Lian²³³, aldri var ekte kommunister, men sosialdemokratiske opportuniste²³⁴. Dette temaet er for såvidt ikke nytt av året, men sementeres og videreutvikles. Omtalen av 'opportunistene', og da særlig Tranmæl, er tidvis sterkt spottende²³⁵. Den andre 'hovedfortellingen' i *Pravda*s dekning av Norge i 1924-årgangen, bedømt ut fra utvalget i oppgaven her, er hvordan NKP opptrer som det kompetente norske kommunistpartiet, beredt og villig til å lede proletariatet²³⁶. Dels inne i denne siste fortellingen, presenteres bildet av en kampvillig og radikaliseret norsk arbeiderklasse i streik. Dette er ikke et nytt tema i *Pravda*. Som vist i gjennomgangen over, er dette en historie som med vekslende intensitet presenteres i *Pravda* år for år. I forlengelsen av bildet av en radikaliseret norsk arbeiderklasse, presenterer *Pravda* også en fortelling om at frontene mellom borgerskapet og proletariatet blir hardere i Norge. Begrepene som brukes når *Pravda* beskriver den norske klassekampen kan ha en russisk revolusjonær referanseramme. Blant annet snakker *Pravda* om 'de norske hvitegardistene'.²³⁷

Pravda 1925

Søkeordene gav 105 treff i 1925-årgangen på utvalgstidspunktet. Med andre ord fortsetter den forsiktige nedgangen i antall treff, både nominelt og forholdsmessig (utgavene i 1925-årgangen ser ut til i gjennomsnitt å være en halv side kortere enn 1924-årgangen, men nedgangen er altså større enn hva dette forholdstallet alene skulle tilsi). De 40 høyest rangerte treffene gav et utvalg på 32 saker. Den sakskategorien som peker seg ut med flest treff i 1925-årgangen, er 'Norsk fagbevegelse', med 11 treff.

²²⁷ Dette framgår av Kollontaj's memoarer.

²²⁸ Jfr Kollontaj i memoarene og *Arbeiderbladet*-artikkel referert i *Pravda* 1924.02.16, s. 2.

²²⁹ Se blant annet Bukharin i *Pravda* 1924.05.29, s. 6.

²³⁰ Se blant annet *Pravda* 1924.06.26, s. 5.

²³¹ Edward Bull d.e. (1881–1932). Norsk historiker og arbeiderpartimann. Tilhørte Arbeiderpartiets venstreside.

²³² Erling Falk (1887–1940), norsk politiker og redaktør. Grunnlegger og leder av *Mot Dag*-gruppen.

²³³ Ole Olsen Lian (1868–1925), arbeiderpartipolitiker og fagforeningsmann.

²³⁴ I denne retninga; se blant annet *Pravda* 1924.06.27, s. 3 og 1924.06.29, s. 3.

²³⁵ Se blant annet Zinovjev i *Pravda* 1924.07.17, s. 4.

²³⁶ Se for eksempel *Pravda* 1924.06.20, s. 3, 1924.06.24, s. 3, 1924.06.27, s. 3.

²³⁷ Se blant annet *Pravda* 1924.06.21, s. 2.

Generelt om 1925-utvalget, kan det sies at det ikke er like klare tendenser som framkommer som for de forutgående årene. Det er forholdsmessig mindre fokus på NKP og DnA, og forholdsmessig mer fokus på fagbevegelsen og kampanjen for 'felles front'²³⁸. I denne fagforeningskonteksten står også en serie notiser og artikler fra høsten 1925, som handler om en gjestende norsk fagforenings- og arbeiderdelegasjon under ledelse av den norske fagforeningsmannen Alfred Martin Madsen^{239, 240}. Madsen var DnA-politiker, men under deknningen av 'den gjestende norske fagforenings og arbeiderdelegasjonen' høsten 1925, er DnA-elementet tonet ned; Madsen omtales konsekvent som fagforeningsmann. Besøket virker i det hele tatt sterkt 'over-formidlet'. Ett av de ærendene *Pravda* synes å gå i deknningen av besøket, er å gi et inntrykk av at den norske arbeiderbevegelsen og fagforeninga slutter opp om 'felles front'-linja. Ett annet ærend synes å være å la nordmennene 'bekrefte' at den sovjetiske politiske utviklingen og samfunnsdannelsen er vellykket, sannsynligvis både overfor et innenlandsk og utenlandsk 'publikum'. Et tredje mål med denne kampanjen, for Komintern og VKP(b), kan ha vært å vise at norske arbeidere og Sovjetunionen er forbundet, tiltross for de nylige stridighetene med DnA. En 'større' sak enn en gjestende norsk fagforenings- og arbeiderdelegasjon, nemlig undertegnelsen av den norsk-russiske handelsavtalen av 1925, får forholdsmessig lite oppmerksomhet i utvalget, og er mer nødtørftig referert et par steder. Også i 1925-utvalget gis det et bilde av at det norske proletariatet er radikalisert og at NKP er proletariatets rette anfører, men dette bildet blir ikke presentert like hyppig og tydelig som før, og i oppgavens utvalg, avtar det også gjennom året.

Den siste saken som skal trekkes fram fra 1925-utvalget, er artikkelen «Borba za severnyj poljus»²⁴¹ («Kampen om nordpolen»), i anledning Roald Amundsens og Lincoln Ellsworths²⁴² forsøk på å fly til Nordpolen med sjøflyene N-24 og N-25. Artikkelen er en ganske bred historisk innføring i polare ekspedisjoner, med særlig vekt på ekspedisjonene til Amundsen og Nansen, og er signert Rudolf L. Samojlovitsj²⁴³. Begge nordmennene er framstilt i et gunstig lys. Amundsen og Ellsworths N-24 N-25 ekspedisjon framstilles rett nok som vitenskapelig sett uinteressant, men likefull heltemodig. Nansens ekspedisjoner, særlig Fram I, beskrives som viktige gjennombrudd i de polare vitenskapene.

²³⁸ På denne tida var det Komintern-politikk at sosialister, kommunister og fagbevegelse skulle gjøre 'felles front' i streiker.

²³⁹ Alfred Martin Madsen (1888–1962), arbeiderparti- og fagforeningsmann. Satt på Stortinget for Arbeiderpartiet i perioden 1922–1945.

²⁴⁰ *Pravda* 1925.10.04, s. 3, 1925.10.16, s. 4, 1925.10.18, s. 4, 1925.10.20, s. 4, 1925.10.22, s. 3, 1925.11.01, s. 4, 1925.11.06, s. 4, 1925.11.10, s. 3.

²⁴¹ *Pravda* 1926.06.21, s. 3.

²⁴² Lincoln Ellsworth (1880–1951), amerikansk polarforsker og Amundsen-sponsor.

²⁴³ Rudolf L. Samojlovitsj (1881–1940), russisk polarforsker, leder for VAI (Vsesojusnyj Arkhtitsjeskyj Institut) (Det All-Unionelle Arktiske Institutt) på 1920- og 1930-tallet. Skutt på Stalins ordre.

Pravda 1926

Søkeordene gav 190 treff i 1926-årgangen på tidspunktet for utvalget. Ned-tendensen i antall treff fra de to forutgående årene er med andre ord brutt, samtidig som antallet sider per nummer er noe lavere enn for 1925-utgaven (fra ca 7,5 til ca 7,0 sider som et grovt anslått gjennomsnitt). Det er altså en økning i antall treff i både nominelle tall og forholdstall. Én av grunnene til det kvantitative oppsvinget i antall treff i 1926-årgangen, kan være den brede dekningen av «Norge»-ekspedisjonen, jfr. nedenfor. Ekspedisjonen er reflektert i hele 18 av utvalgets 39 saker. Noe av grunnen til den høye representasjonen disse sakene har fått i utvalget, er nok at 'Norvegia' gjerne inngår i overskriften i disse sakene, og at ordet er nevnt flere ganger i teksten, slik at disse sakene blir 'uforholdsmessig' høyt representert i utvalget.

Amundsen og Ellsworths «Norge»-ekspedisjon²⁴⁴ var selvfølgelig en stor sak i samtida, og ekspedisjonen får ikke mindre oppmerksomhet i *Pravda* ved at luftseilasen fra Roma til Ny-Ålesund går som en 'turne' gjennom Europa via Leningrad. Holdningene som kan leses ut av *Pravda* er positive; både til selve ekspedisjonen, og til Amundsen. Ellers er det ikke så mange nye tendenser som kommer til uttrykk i 1926-utvalget. Det er fortsatt mye oppmerksomhet knyttet til den norske fagbevegelsen og dens internasjonale tilknytning; *Pravda* går hardt inn for en Profintern-tilknytning for LO, og understreker stadig «felles-front»-linja.

Når DnA kritiseres i *Pravda* i 1926, er kritikken gjerne konsentrert omkring partiets 'venstre-avvik' eller 'ultra-venstrisme'. Dette kan isolert sett være egnet til å overraske, utfra en konvensjonell forståelse av plasseringa av de politiske partiene på venstre-høyre akse, hvor det må være 'alminnelig akseptert' at brorparten av medlemspartiene i Komintern i 1926 befant seg til venstre for DnA. Tidligere i *Pravda*-diskursen rundt DnA og partiets forhold til den internasjonale kommunistiske bevegelsen, ble DnA kritisert under merkelapper som 'reformistisk', 'sosialdemokratisk' og lignende, altså noe som i forhold til Komintern, må ha vært å forstå som høyre-avvik. Når *Pravda* likevel kritiserer DnA og 'tranmællene' for nettopp 'venstre-avvik' i 1926, må det leses på bakgrunn av at VSK(b) hadde gående en intern maktkamp, med skiftende koalisjoner. Fraksjonene ble knyttet til holdninger til den økonomiske politikken. På denne tida samarbeidet Stalin med Bukharin og høyrefløyen i partiet, mens Trotskij og Zinovjev sluttet seg sammen i en forent opposisjon og ble venstreopposisjonen (perioden 1925–1927). I forlengelsen her, kan en anta at det er 'språklig eller begrepsmessig latskap' som inspirerer til å slå DnA i

²⁴⁴ Luftseilasen med luftskipet Norge, som gikk fra Ny-Ålesund til Teller i Alaska, 11–13. mai 1925, var den første navigeringen gjennom luftrommet over Nordpolen. Ekspedisjonen ble ledet av Ellsworth og Amundsen. Kaptein på luftskipet var italieneren Umberto Nobile.

hartkorn med en påstått 'ultra-venstrisme'-posisjon. På denne måten blir bildet mer ryddig for Pravdas leser: fienden nå, både hjemme og ute, er venstreavvikerne. Om realitetene konkret ikke passer inn i denne språklige konstruksjonen får komme i andre rekke. På samme tid framsettes det imidlertid advarsler om «høyre-avvik» innad i NKP.²⁴⁵

Etter DnA sin uttreden av Komintern, framkommer en tendens i Pravdas måte å forholde seg til den norske arbeiderbevegelsen på, fra midten av 1920-tallet. Tendensen kan dels ses som en parallell til, eller en refleks av, systemet med Sovjets to stemmer i utenrikspolitikken på tjuetallet; på den ene side en streng ideologisk tone basert på bolsjevisme, og på den andre side en mer pragmatisk og realpolitisk innstilling²⁴⁶. "Ideelt sett" skulle den bolsjevikiske stemmen komme fra Komintern, og den mer pragmatiske fra Sovjetregjeringen og NKID. I denne situasjonen må en ha en forventning om at det er den bolsjevikiske stemmen en gjenfinner i *Pravda*, som er et partiorgan; og dermed et Komintern-organ. Det bildet som nå avtegner seg, er heller at det er to stemmer som slipper til i *Pravda*, og da avhengig av saksområde eller sakens foranledning, eller sagt på en annen måte: avhengig av sakens funksjon. Hovedstrømmen av nyheter blir selvfølgelig filtrert gjennom en Komintern-forståelse, men det finnes funksjonelle unntak. Så selv om *Pravda* blir ved å stort sett være Kominterns talerør i sakene om Norge, finnes det tilfeller hvor den andre stemmen slipper til, fordi saksforholdet krever det.

Ut fra denne måten å lese *Pravda* på, kan det argumenteres for at *Pravda* har en uforsonlig holdning når det dreier seg om DnA sin tilknytning til Komintern, og seinere, om DnA som en politisk organisasjon. Det samme gjelder etterhvert NKP som politisk organisasjon og partiets Komintern-tilknytning. Også streiker og arbeidskonflikter i Norge presenteres under denne bolsjevikiske synsvinkelen. Når derimot Kollontaj intervjues om Norge, er det Sovpra-representanten²⁴⁷ som kommer til orde, og da uten å bli filtrert gjennom et Komintern- eller parti-filter. Dette er i og for seg ikke så overraskende. Noe mer overraskende er måten de ulike arbeiderdelegasjonene som gjester Sovjet etter DnA sitt brudd blir framstilt på. Når temaet er 'DnA i norsk arbeiderpolitikk og innenrikspolitikk', er tonen fra *Pravda* stort sett negativ etter bruddet. Når derimot DnA-mennene gjester Sovjet, som medlemmer i en arbeiderdelegasjon, eller fagforeningsdelegasjon, er tonen en annen. Da er det 'den norske arbeiderdelegasjonen' eller 'den norske fagforeningsdelegasjonen' som er på besøk, og det virker som det i disse tilfellene er den mer forsonlige tonen som ellers gjelder i

²⁴⁵ *Pravda* 1926.03.20, s. 3.

²⁴⁶ Jfr. forøvrig begrepsparet som inntatt ovenfor i kapittel 3, med henvisning til sontringa mellom en realpolitisk og en bolsjevik-idiosynkratisk tradisjon, i Holtmark (1992).

²⁴⁷ Sóvpra – forkortelse for Sovjétskoje pravítelstvo (den sovjetiske regjering).

de folkerettslige forholdene, som da preger stilen. I denne 'mellomfolkelige' konteksten blir også DnA-mennene liksom allierte igjen i den internasjonale klassekampen.

Pravda 1927

1927-årgangen gav 198 treff på søkeordene på utvalgstidspunktet. Antallet treff er på linje med året før, både nominelt og i forholdstall, ettersom gjennomsnittslengden på avisa er uendret. Utvalget av de 43 høyest rangerte treffene gav 40 saker som var lesbare og som handlet om Norge og nordmenn. Likt med tendensen fra året før, er det også i 1927 saks-kategorien 'Den norske fagbevegelsen' som har flest saker.

Både kvantitativt og materielt er det uten tvil Den norske fagbevegelsens internasjonale tilknytning som er hovedsaken i Pravdas dekning av Norge i 1927, slik som det framstår av utvalget. Det dreier seg om hvorvidt den norske fagbevegelsen skal søke en Amsterdam-tilknytning eller Profintern-tilknytning, herunder dannelsen av en finsk-norsk-sovjetisk 'enhetskomite'. Av og til er det ideer om fagspesifikke enhetskomiteer som tas opp (for eksempel enhetskomiteer for de nasjonale fagforeningene for gruvearbeidere, skogsarbeidere og gårdsarbeidere), andre ganger kan det være snakk om komiteer som skal spenne over enkeltdisipliner.

En poengtering *Pravda* kommer med i denne tematikken, er at de norske fagorganiserte arbeiderne er langt mer radikaliserede enn sine ledere.²⁴⁸ Synspunktet ligner det som kom fram i debatten rundt DnA og bruddet med Komintern, og hvor Komintern-representantene (særlig Bukharin og Zinovjev) tegnet et bilde av de norske arbeiderne som langt mer radikale enn sine ledere og Sentralstyret i DnA. Også i 1927 har *Pravda* en overdrevent grundig dekning av gjestende norske arbeider- og fagforeningsdelegasjoner.

Izvestija 1928

På grunn av en gjennomgående dårlig lesbarhet og til tider uleselighet av *Pravdas* 1928- og 1929 årganger, som de foreligger i *East View*, er *Izvestija* brukt som kilde i avisgjennomgangen for disse to årene. På søketidspunktet gav søkeordene 242 treff i 1928-årgangen av *Izvestija*. Dette er noe mer enn antall treff i *Izvestija* for de to forutgående årene (201 og 213). Totalt gjennom perioden 1918 - 1929 gir *Izvestija* noe flere treff på søkeordene enn *Pravda* (1904 mot 1250). Mye av grunnen til det, er nok at *Izvestija*-filene gjennomgående er tydeligere (bedre originaler og / eller de er bedre avfotografert), slik at søkemotoren sannsynligvis finner en høyere andel av sakene som handler om

²⁴⁸ Pravda 1927.02.24, s. 2.

Norge som i *Izvestija* enn i *Pravda*. I tillegg kan det spille en rolle at den kvantitative stoffmengden er noe større i *Izvestija* enn i *Pravda*, uten at det er gjort en mer nøyaktig undersøkelse av det. For eksempel synes *Izvestijas* 1919-årgang å være komplett arkivert, mens *Pravdas* 1919-årgang bare gir en håndfull utgaver. Gjennomgangen her, av *Izvestijas* 1928-årgang, er basert på de 40 høyest rangerte treffene.

Latham-ulykken²⁴⁹ og det etterfølgende søket etter Amundsen er en sak som får mye presse i *Izvestija* i 1928. Dekningen uttrykker likevel ikke så mye på holdningsplanet, bortsett fra at det blir uttrykt ærbødighet og respekt for Amundsen. Den vide dekningen av denne saken, på samme måte som *Pravdas* dekning av «Norge-ekspedisjonen» i 1926 og «N-24 N-25 ekspedisjonen» i 1925, viser imidlertid hvilken status det polare og ekspedisjoner har i populærkulturen, også i Sovjet, fra midten av 1920-tallet, i kjølda av Stalins polare storsatsninger fra og med den andre femårsplanen fra 1932²⁵⁰. I dette bildet, på midten og slutten av tjuetallet, er det altså også gitt plass til de norske polarheltene.

En annen artikkel fra *Izvestija*, som kommer inn på forbindelsene mellom Russland og Norge i nord, er artikkelen «Nezamerzajusjtsjim morem»²⁵¹ («På det isfrie hav»). Artikkelen framstår som en reiseskildring fra Nordvest-Russland, og på tre punkter knyttes forbindelsen mellom Nordvest-Russland og Norge: 1) etymologien til ordet 'Murman'²⁵², 2) at pomorenes klesdrakt hyppig har norske innslag, som et resultat av kulturutveksling, og, 3) at naturen på Kolahalvøya er særegen i russisk sammenheng, og minner mye om norsk natur.

I forlengelsen av de to foregående avsnittene om Norge og Russland i nord i *Izvestijas* 1928-årgang, om den nordlige tematikken, finnes også en interessant artikkel av professor Vize²⁵³, om Svalbards historie²⁵⁴. Det bildet som gis på sentralt sovjetisk hold, sett i lys av utvalget henta fra 1928-årgangen av *Izvestija*, er en stor grad av harmoni og gjensidig respekt mellom Norge og Sovjet i nord. Viktige bidragsytere på sentral-russisk hold, er Kollontaj, Samojlovitsj og Vize. I Vize sin

²⁴⁹ Etter Norge-ekspedisjonen kom det til en konflikt og et brudd mellom Amundsen og Nobile. I 1928 la Umberto Nobile ut på en ny luftfartsekspedisjon over nordpolen, denne gang med luftskipet «Italia». Luftrommet over polen ble nådd, men på vei tilbake til Svalbard havarerte luftskipet, og et internasjonalt søk etter Nobile ble satt igang. Blant de som deltok i søket, var Roald Amundsen med flyet «Latham». 18. juni 1928 forlot Latham Tromsø. Latham havarerte, sannsynligvis rett nord for Bjørnøya, kun få timer etter avreise fra Tromsø. Alle de seks ombord omkom.

²⁵⁰ Konferer *Red Arctic. Polar exploration and the Myth of the North in the Soviet Union* (Mc Canon: 1998).

²⁵¹ *Izvestija* 1928.07.27, s. 4. Tentativ oversettelse: «En reise på det isfrie hav».

²⁵² Artikkelforfatteren viser til teorien om at "Murman" er en forvanskning av 'Nordmann'.

²⁵³ Vladimir Juljevitsj Vize (1886–1954), sovjetisk polarforsker. Medlem av det All-Unionelle Arktiske Institutt (VAI), hvor han på 1920-tallet var en slags 'nestkommanderende' under Rudolf Samajlovitsj.

²⁵⁴ *Izvestija* 1928.08.26, s. 2.

Svalbardartikkel, gis det inntrykk av at det er en avslappet russisk holdning til den norske suvereniteten over Svalbard-arkipelet på polar-vitenskapelig hold. Dette skiller seg dermed fra diskusjonen i de lokale nordrussiske avisene, særlig fra første halvdel av 1920-tallet, jfr. presentasjonen ovenfor i kapittel 1 om historisk forskning, med henvisning til I.A. Repnevskijs oppgave.

En kan anta at det er ulike grunner for at det skrives såpass mye om polare forhold i deknningen av Norge. For det første har det å gjøre med materielle forhold; det er en tid hvor det skjer mye i Arktis (nasjonalisering av hav og territorier, ekspedisjoner, spørsmål om fangst-tilgang), for det andre er det særlig i 'nord' og 'det høye nord' at Norge og Russland møtes, nå som før. For det tredje framgår det av memoarene og den utenrikspolitiske korrespondansen at Kollontaj har en holdning som går ut på at 'nordmenn er særlig opptatt av Arktis og polare ekspedisjoner', slik at dette naturlig blir et felt som det russiske utenriksmiljøet vil prøve å 'utnytte' for å knytte Norge nærmere med Russland. Dette er ikke mindre aktuelt nå, i annen halvdel av tjuetallet, da det er en uttalt målsetning at Sovjet skal oppfattes positivt i en videre krets i Norge.²⁵⁵ Denne 'videre kretsen' omfatter også borgerskapet, og å forbinde Norge og Russland i polare spørsmål, kan være et virkemiddel for å gjøre Sovjet til en mer 'normal' og 'forståelig' partner. Mot dette perspektivet kan en innvende at det norske borgerskapet ikke leser *Izvestija*, så en kampanje *direkte* rettet mot det norske borgerskapet, er det selvfølgelig ikke snakk om. Men disse sakene, og også hvordan de er formidlet i egne aviser, henger nok likevel sammen med en ide om at 'det polare' må utnyttes for å knytte Norge (i vid forstand) til Sovjet. Ettersom USSR nå utover på 1920-tallet øker sitt 'nærvær' og sin utnyttelse av egne ressurser i nord, blir det da på utenrikspolitisk hold et mål i seg selv at dette ikke gjøres på en måte som skader forholdet til Norge. Representasjonen i Oslo, ved Kollontaj, er særlig opptatt av dette siste momentet²⁵⁶.

Hornsrudregjeringa²⁵⁷ møtes med liten entusiasme i *Izvestija*.²⁵⁸ I artiklene vises det til at Hornsrud får en laber mottagelse både i den norske arbeider- og kommunistpressen. *Samtidig* pekes det med lett beklagelse på at det norske borgerskapet motarbeider regjeringsprosjektet. I Kollontajs memoarer framkommer en mer positiv respons på Hornsrudregjeringa; Kollontaj går inn for å

²⁵⁵ Målsetningen om at Sovjet skal forbindes positivt i en 'videre krets' framgår både av den utenrikspolitiske korrespondansen og Kollontajs memoarer.

²⁵⁶ Se nærmere nedenfor under gjennomgangen av Kollontajs memoarer.

²⁵⁷ Christopher Hornsrud tiltrådte som Statsminister i Norges første Arbeiderpartiregjering 28. januar 1928. Hornsrudregjeringa ble tvunget til å gå av allerede etter knappe tre uker.

²⁵⁸ Se blant annet *Izvestija* 1928.02.01, s. 1, 1928.02.02, s. 1, 1928.02.12, s. 1, 1928.03.14, s. 2.

'støtte' Arbeiderpartiregjeringa ved hjelp av oppkjøp av fisk.²⁵⁹ Hos Kollontaj virker fisk å være løsningen på de fleste spørsmålene i forholdet til Norge.

Arbeidet med en norsk-finsk-sovjetisk samarbeidskomite for en enhetlig internasjonal fagbevegelse fikk mye presse i *Pravda* i 1927. I 1928 avholdes det såkalte Københavnmøtet for denne komiteen.²⁶⁰ Mot slutten av 1928 er den sovjetiske dekningen av denne saken ikke lenger så entusiastisk. På sovjetisk fagforeningshold uttrykker Tomskij²⁶¹ sin skuffelse i to artikler i *Izvestija* over at Tranmæl og norske fagforeninger sentralt mangler evne og vilje til å gjennomføre de såkalte København-deklarasjonene og forplikte seg overfor Profintern²⁶². I den sammenheng kommer Tomskij med en uvanlig og artig uttalelse: «kakie vy nepostojannye ljudy, norvezjtsy» («dere er da noen vankelmodige folk, dere nordmenn»). Debatten fra tidligere, omkring norsk fagbevegelse og Profintern-tilknytning, såvel som fra DnA og forholdet til Komintern, er lett gjenkjennelig. Det samme er bildet av den radikalisererte norske arbeiderklassen som lider under sine sosialdemokratiske ledere.

Izvestija 1929

Izvestija 1929 gir langt færre treff på søkeordene enn forutgående år, med bare 67 treff på søketidspunktet. Riktignok går gjennomsnittslengden på avisa ned fra ca 6,5-7,0 sider til ca 5,5 sider, men nedgangen i treff er langt større enn denne forholdsmessige nedgangen alene skulle tilsi. Et søk i *Pravda* viser at den samme tendensen gjør seg gjeldende der. Gjennomgangen er basert på de 40 høyest rangerte treffene, som gav 33 relevante saker.

Fortellingen om norske arbeidere som slutter opp om og støtter Sovjetunionen gjenfinnes også i *Izvestija* årgang 1929, gjennom små notiser og artikler, men er ikke like framtrødende som den har vært tidligere. Blant enkeltsakene som trekkes fram, er det to saker som dreier seg om norsk tilstedeværelse i Arktis. For det første er det en liten notis som refererer til at Norge har hevdet suverenitet over Jan Mayen²⁶³. Saken er nøkternt referert og den norske handlingen problematiseres ikke. Den andre enkeltsaken som ligger inne i feltet suverenitet / råderett i Arktis, er en artikkel som

²⁵⁹ Se nærmere om dette i kapittel 5.

²⁶⁰ *Izvestija* 1928.04.06, s. 2.

²⁶¹ Mikhail Pávlovitsj Tómskij (1880–1936), framtrødende bolsjevik og sovjetisk politiker. Blant annet leder for Profintern fra 1920–1928. Ble utmanøvrert fra sin maktstilling av Stalin i 1928, som ledd i Stalins oppgjør med sine tidligere allierte i 'høyrefraksjonen', hvor blant annet også Bukharin og Alekséj Rýkov inngikk. Selvmord i 1936, i forbindelse med anklager om terroristiske forbindelser.

²⁶² *Izvestija* 1928.12.18, s. 4, 1928.12.23, s. 2.

²⁶³ *Izvestija* 1929.05.11, s. 1.

handler om selfangsten i Østisen, herunder den norske deltakelsen.²⁶⁴ Den norske selfangsten i Østisen blir framstilt som harmløs og ubetydelig. Poenget med å trekke fram disse to hver for seg udramatiske sakene, er å vise til at den tendensen som ble observert i *Izvestija* i 1928-årgangen, i retning av å vise til harmoni og 'slektskap' mellom Norge og Russland i nord, fortsetter i 1929-årgangen.

En interessant enkeltsak fra 1929-utvalget, er Kollontajs artikkel «Pevets molodogo zadora»²⁶⁵ («Den ungdommelige friskhetens sanger»). Artikkelen er forfattet i anledning Knut Hamsuns 70-års dag, og framstår dels som en hyllest til forfatteren som kunstner, dels som en hyllest til det norske folk. I hyllesten til dikteren, legger Kollontaj vekt på at mange av Hamsuns karakterer i sitt innerste vesen er gjenkjennelige sovjetiske eller russiske ideal-typer, blant annet på grunn av deres sterke viljekraft; at de sier 'ja til livet' på tross av alt. Kollontaj mener at Hamsuns suksess i Russland og det at Hamsun også nå, på 1920-tallet, fortsatt leses i Russland, langt på vei beror på dette premisset: at Hamsun-karakterene er lett gjenkjennelige for russerne. I hyllesten av den norske nasjon, framsetter Kollontaj ideer som er på linje med ideer som hun uttrykker i memoarene. Kollontaj presenterer ideen om at Norge er karrig fra naturens side, men rikt på 'menneskelig talent' og kultur. Det norske folks viljesterke, standhaftige og kreative karakter, blir langt på vei sett som en konsekvens av karrigheten og de generelt sett harde naturbetingelsene. Kollontaj kaller det norske folk et fiskerfolk, som i mange århundrers løp, gjennom de harde naturbetingelsene, har fått oppøvd et anlegg for kreativitet, at det er blitt 'herda', 'standhaftig' og 'selvbehersket i arbeidet'. Denne kausalitetsforbindelsen, fra natur til folk, er også gjort til et tema i Kollontajs memoarer, jfr. nedenfor i kapittel 5.

Kapittel 5. Memoarlitteratur: Kollontajs memoarer.

Denne delen av oppgaven er skrevet med utgangspunkt i den russiske utgaven av Kollontajs opptegnelser, men med støtte i et foreløpig manuskript til den norske utgaven. Det er de delene av memoarene hennes som refererer seg til hennes to perioder ved Representasjonen i Kristiania / Oslo, fra oktober 1922 til mars 1926, og fra oktober 1927 og til juli 1930, som er utgangspunktet for gjennomgangen her.

Om oppdraget

I memoarene framstiller Kollontaj det som om hun hadde fått klare instruksjoner av Stalin om hva

²⁶⁴ *Izvestija* 1929.01.29, s. 4.

²⁶⁵ *Izvestija* 1929.08.04, s. 4.

hennes oppgaver ved Representasjonen i Kristiania gikk ut på før avreisen til Norge. Dette kommer særlig til syne i dagboksnotatene datert 15 oktober 1922, hvor hun forteller at hun ser over notater fra en samtale med Stalin før avreisen til Oslo:

Her er hva vårt partis generalsekretær sa til meg: «Slik verdenssituasjonen ser ut i dag vil Deres oppgave bestå i å hjelpe vår regjering til så raskt som mulig å oppnå anerkjennelse for at den sovjetiske regjeringen er den eneste lovlige og kompetente regjering for hele Russland. Det må oppnås *de jure* anerkjennelse, det må altså oppnås ordinære diplomatiske forbindelser mellom oss og Norge. (...), og vi må overbevise Norge om vår økonomiske fremgang, vise dem at de vil ha fordeler av å anerkjenne oss (...). (...)

Norge er interessert i å gjenoppta handelen med Russland og i å styrke de økonomiske båndene til vårt land. For en hvilken som helst nordmann, det være seg en fisker, en arbeider en skipsreder eller industriherre, er det klart at Norge bare vil vinne på en anerkjennelse av Sovjetrepublikken.»

Historikeren Åsmund Egge har vist at samtalen med Stalin sannsynligvis ikke hadde det forløpet som Kollontaj har gjengitt, og at hun før avreise til Kristiania selv trodde at hun skulle drive mer politisk informasjonsarbeid og rapportere til Moskva om skandinavisk politikk og arbeiderbevegelse.²⁶⁶ Det som i sitatet over oppgis som Stalins a priori instruks til henne, passer derimot godt inn med det inntrykket en får etter å ha lest korrespondansen, at var den reelle hovedoppgaven og strategien til Representasjonen i Kristiania høsten 1922 og fram til *de jure* anerkjennelse, og da også slik den ble oppfattet av Representasjonen selv (ved Surits) og i NKID. Denne oppgaven blir etterhvert klar også for Kollontaj, men i memoarene sies det ikke eksplisitt at hun på et tidligere tidspunkt har hatt en annen og 'avvikende' oppfatning²⁶⁷. Utfra kildene sett under ett (memoarene lest 'mellom linjene' og det som er kommentert ovenfor i kapittel 3 om Kollontajs forståelse av målsetningene i Norge) kan det foreslås at Kollontaj likevel beholder en større lydhørhet for stillingen til de norske kommunistene og den norske arbeiderbevegelsen enn hva som var tilfellet ellers i NKID. Kollontaj bevarer en større 'nærhet' til interne norske politiske forhold, enn hva en kunne forvente av en streng eller snever tolkning av instruksene til henne, om å begrense arbeidet, nærværet og hensynstagene til Sovjetregjeringens folkerettslige stilling, i disse første årene fram mot *de jure* anerkjennelse og handelsavtalen av 1925. I hennes andre periode ved representasjonen, fra høsten 1927 til sommeren 1930, var som vist ovenfor under gjennomgangen av den utenrikspolitiske korrespondansen, NKIDs forståelse av oppgavene i Norge noe annerledes. Da skulle nettopp den 'politiske samtalen' tas, slik at et nærere forhold til norske kommunister og det å informere om Sovjets ideologi, sånn sett ikke burde by på de samme spenningene.

Silda, de jure anerkjennelse, Surits og avhengigheten av England

Ovenfor under gjennomgangen av korrespondansen, ble det gitt et bilde av silda som et redskap først for midlertidig handelsavtale, så for *de jure* anerkjennelse. Poenget med Kollontajs

²⁶⁶ Egge (2008), s. 66–67.

²⁶⁷ Likevel er det støttepunkter også i memoarene selv for en slik 'læringskurve', når memoarene leses 'i sammenheng', jfr. nedenfor i kapitlet her under overskriften *Kollontaj og DnA*.

instrumentelle forståelse av silda, er kommentert av Holtsmark:

Satt på spissen representerte Kollontaj en politikk som gikk ut på at Sovjetunionen var villig til å kjøpe norsk sild og fisk (...) i bytte mot norske politiske innrømmelser.²⁶⁸

Det ble også påstått at Kollontaj hadde en tendens til å inkludere 'goodwill' for Sovjetregjeringen og de norske kommunistene som en verdi i seg selv i denne instrumentelle tankegangen. En annen tendens som ble presentert ovenfor, var at det gikk litt tregt å få forståelse for at Svalbard var det viktigste forhandlingskortet på russisk hold; det ser ut til at silda lenge ble oppfattet som relativt sett viktigere. Aksept for at Svalbard var det viktigste instrumentet for å oppnå anerkjennelsen, ser ut til å spre seg fra Representasjonen, først ved Surits, så ved Kollontaj, til NKID sentralt. En annen ulikhet mellom Representasjonen og NKID sin tenkning rundt anerkjennelsen, synes å være at Representasjonen, og da særlig Surits, var mer optimistisk med hensyn til norsk selvstendighet i utenrikspolitikken, ved å ikke forutsette at Norge ville vente på en britisk anerkjennelse. Det andre ytterpunktet her, slik det framgår av den diplomatiske korrespondansen, var Litvinov, som ser ut til i større grad å betone norsk avhengighet av Storbritannia, og som dermed heller ikke er like sikker på at en norsk anerkjennelse ville komme først.

Surits *relativt* sett mer positive forståelse av norsk 'uavhengighet' enn gjeldende tenkning i NKID²⁶⁹, kommer ikke klart til uttrykk i Kollontajs memoarer. I memoarene framstilles Surits som generelt negativt innstilt til mulighetene for norsk handel, selv om det er grunnlag for å hevde det motsatte ut fra den utenrikspolitiske korrespondansen, i alle fall etter at han hadde vært i Norge en stund²⁷⁰. I det hele tatt framstår Surits i memoarene nærmest som fiendtlig innstilt til Norge.²⁷¹ På bakgrunn av den oppgittheten og passiviteten som ifølge Kollontaj råder på Representasjonen, er det så at Kollontaj forteller en historie om at hun kommer inn i tjenesten, med et klart mandat fra Stalin, og griper til handelen for å bygge opp et godt forhold til Norge, og etterhvert oppnår *de jure* anerkjennelse. Nedgraderingen av Surits i memoarene er klart angitt, også i et tilføyde håndskriftsnotat, plassert mellom dagboksdateringene for 15. og 17. oktober 1922:

Surits var ikke en av oss, hvilket betyr at han ikke var Lenin-tilhenger eller bolsjevik. Derfor mislikte jeg ham og holdt alltid avstand til ham.

I memoarene rundt saken om *de jure* anerkjennelse, plasserer Kollontaj seg som en talskvinne for en mer positiv vurdering av norsk selvstendighet overfor Storbritannia enn Litvinov. Fra

²⁶⁸ Holtsmark (2008), s. 123.

²⁶⁹ Dokument 65 i Holtsmark (red.) (1995), s. 90.

²⁷⁰ V. A. Repnevskij viser i sin doktoravhandling at Surits i utgangspunktet hadde en noe 'nedvurderende' forståelse av Norges betydning for Russland, men at dette raskt endret seg, se V.A. Repnevskij (1998), kapittel 3.

²⁷¹ Se datering 17. oktober 1922.

memoarenes datering «Fra slutten av juni 1923»:

Jeg svarte ham [Litvinov – min tilføyelse] med det samme i et polemisk brev: Norges innflytelse i stormaktenes spill er selvsagt minimal. Ja, Norge er et lite land, men det er et ungt land og dermed modig. Norge kan tillate seg det de store frykter. (...)

Akkurat nå er det spesielt viktig for oss å vinne de små landenes sympati og trekke dem inn i Sovjet-Russlands økonomiske kretsløp. (...)

Vi må kunne vise nordmennene nytten ved et godt naboskap med det nye Russland, først da vil vi bli anerkjent. (...) Men Litvinov ønsker ikke å erkjenne dette. Han mener det hele dreier seg om Englands innflytelse, at det er England som avgjør.

Også korrespondansen etterlater det inntrykk at Kollontaj har en *relativt* sett større tiltro til norsk selvstendighet overfor England på begynnelsen av 1920-tallet, enn hva for eksempel Litvinov har. Kollontajs positive vurdering av Norges selvstendighet i internasjonale forhold gjenspeiles særlig i memoarene fra Kollontajs første periode. Et eksempel her er Kollontajs dagboksnotat fra 22. september 1923, etter en samtale med Esmarch²⁷² om muligheten for å få Sovjetunionen inkludert som signaturstat i Svalbardtraktaten av 1920²⁷³:

Jeg forklarte ham at Norges suverenitet over Svalbard var noe Norge hadde interesse av, ikke vi. Derfor måtte det legges til rette for at den sovjetiske regjeringen fikk undertegne fellestraktaten.

Esmarch innvendte at Norge er et lite land, at stormaktene tok lite hensyn til hva Norge måtte mene, og så videre. Men jeg svarte at deres forbindelser til England og Nansens innflytelse i Folkeforbundet tilsa at de faktisk ikke var så maktesløse.

Sitatet blir likevel problematisk utfra synspunktet «norsk relativ selvstendighet i forholdet til England», fordi her blir Norges relative selvstendighet delvis utledet nettopp fra forholdet til England.

Under dateringen 21. september 1923, (som i memoarene er plassert etter dateringen 22. september), fortsatt om 'Spitsbergen og Paristraktaten', kommer Kollontaj med følgende utsagn, hvor synspunktet er en norsk *uselvstendighet* som et resultat av forholdet til England:

Den norske regjering burde hatt frie hender og ikke vært avhengig av England i denne saken.

Et forslag til å løse opp i dette, basert på det samlede inntrykket som blir skapt av Kollontajs memoarer og lesningen av dokumentsamlinga, er at Representasjonen i Kristiania, ved Surits, og så ved Kollontaj, synes å ha en større positiv forventning til at Norge konkret kan opptre fritt i enkeltsaker (som i spørsmålet om *de jure* anerkjennelse), til tross for bindingene til England, når det de har å vinne på det (handel og Svalbard) blir oppfattet som viktig nok. Men premisset om en engelsk avhengighet som *utgangspunktet* for Norge i utenrikspolitikken, er også akseptert av

²⁷² August Wilhelm Stiernstedt Esmarch (1881–1956), norsk diplomat. Utenriksråd 1922–1935.

²⁷³ Svalbardtraktaten, også kalt Paristraktaten, var en traktat hvor seiersmaktene etter Første Verdenskrig tilkjente Norge suvereniteten over Svalbard, langt på vei som belønning for Norges handelsflåtes bidrag til Ententen under krigen. Traktaten var et resultat av Versailleskonferansen, hvor Russland ikke deltok. Russland var således ikke en av de rettsskapende signatarstatene i denne traktaten, til tross for historiske bånd til og nærvær på Spitsbergen.

Representasjonen.

I Kollontajs memoarer fra hennes andre periode, er det også flere referanser til bindingene til England. Utsagnene kan gå litt i begge retninger. Fra dateringa 18. oktober 1928 framkommer en optimisme med hensyn til norsk selvstendighet i utenrikspolitikken. Det dreier seg om forhandlingene og spørsmålet om ikke-angrepspakt:

Maksim Maksimovitsj [Litvinov – min tilføyelse] tror at Norge nøler av frykt for hva England vil si. Men det er ikke helt slik. Norge ser bare ikke egennytten av pakten og har derfor ikke hastverk med å inngå den.

I dagboksnotatet fra 24. november 1927, er det den engelske avhengigheten som vektlegges.

Kollontaj presenterer notatet som et utdrag fra et privat brev til Litvinov:

Vårt støttepunkt her er utvikling av de økonomiske forbindelsene. Torsk og sel. I Mexico tok jeg ikke øynene fra «naboen» (USA), her må jeg ha «ørene på stilk» overfor det svikefulle Albion (England).

Og så, igjen om ikke-angrepspakten, fra dateringen 4 juli 1929, er det England som Norges 'prinsipal' som er forutsatt:

Kanskje London ikke lenger vil legge press på Norge nå når Mac Donald²⁷⁴ har dannet regjering.

Den siste henvisningen her, under perspektivet 'Norges avhengighetsforhold til England', skriver seg fra dateringen 16 juli 1929. Nå synes Kollontaj å være mer på linje med en vurdering av England som Norges prinsipal, samtidig som det er Sverige Norge søker å skaffe seg avstand til. Synspunktet om at Norge gjerne vil ha avstand til Sverige, gjenfinnes også tidligere i Kollontajs memoarer, og begrunnes da blant annet i den nyvunnede norske suvereniteten fra Sverige. Denne situasjonen med England som en prinsipal og Sverige som en rival, inngår i det hele tatt flere ganger i memoarene til Kollontaj fram mot 1930-tallet. Avhengigheten til England er nå klart uttrykt både økonomisk og politisk:

Østersjøblokken, det er det som står på dagsordenen om dagen. Denne blokken er selvfølgelig antisovjetisk og dermed ytterst uønsket for oss. Men finnes det noe som tyder på at det vil være mulig å trekke Norge med i en slik blokk, særlig dersom blokken er tenkt å være ledet av Sverige?

Foreløpig ser jeg ingen tegn som tyder på det. Er forutsetningene til stede? Norsk politikk er ikke å bruke Sverige som målestokk. Tvert imot lever den eldgamle antagonismen i beste velgående (kampen mot Sverige i 1905 er ikke glemt). Norge og Sverige har i liten grad sammenfallende økonomiske interesser. Finansielt sett lyder Norge City i London.

Hat mot Unionen?

Nei, Norge er tvert imot ikke interessert i å ødelegge forholdet til oss, de ser verdien av vårt marked og våre fraktoppdrag (statsgarantiene er forestående). Svensk politikk dikterer ikke Norge. Her er det England som økonomisk og politisk sett har avgjørende innflytelse.

Som i korrespondansen fra Kollontaj, er silda gitt en dominerende posisjon i forholdet mellom Norge og Sovjet, også i memoarene. Fra dateringen 13. april 1923, til illustrasjon:

²⁷⁴ Ramsay MacDonald (1866–1937), Labour-politiker, statsminister 1924, (1929–1931), (1931–1935).

Vi må få fart på sildesaken. Uten sild – ingen *de jure*. Det er klart. Hvorfor svarer ikke Krasin²⁷⁵ meg? Dette er et utsagn som er talende for Kollontaj fra denne perioden, hvor det gis inntrykk av en situasjon hvor NKVT²⁷⁶ ikke har den samme utålmodigheten som Representasjonen og Kollontaj i forhold til 'politiske fiskeoppkjøp'.

Under dateringen 11. april 1923, framkommer et synspunkt som viser at Kollontaj var mer utålmodig når det gjaldt handel med Norge, enn folk i NKID sentralt:

I Moskva har de ennå ikke forstått at fiskehandlerne her er så innflytelsesrike. Nå må de snart svare på om vi vil ha et godt forhold til Norge og anerkjennelse, eller ikke.

Selv om Kollontaj var mere utålmodighet med å få igang handel mellom landene, er det ingen tvil om at også NKID sentralt deler det synspunktet at handelen bør koples til spørsmålet om en anerkjennelse *de jure*. Det framgår tydelig av andre kilder²⁷⁷.

Avvisningen av erstatning som et instrument for de jure anerkjennelse

I gjennomgangen av den diplomatiske korrespondansen ovenfor, ble det vist til at en på norsk hold var opptatt av å få erstatning for eiendom som hadde vært i norsk eie før Revolusjonen, men som nå var nasjonalisert. Som anført av den russiske historikeren Andrej Repnevskij, var den russiske strategien å møte disse erstatningskravene med konsesjoner, som dels ville bilegge stridigheten, dels ville bidra med utenlandsk kapital, og også kunnskap og utbygging av infrastruktur²⁷⁸. Denne russiske motviljen mot å yte erstatning, kan også begrunnes negativt. For det første ville erstatninger kunne skape presedens for kravene til andre forsmådde vestlige kapitalinteresser. For det andre ligger det en innrømmelse av skyld og klanderverdighet innbakt i erstatningsinstituttet. Det er derfor gode grunner for at bolsjevikene ikke ville utbetale direkte erstatninger, og på den måten 'beklage' maktovertagelsen og nasjonaliseringen.

De tre instrumentene som derimot blir foreslått på sovjetisk hold i prosessen mot anerkjennelse, både innad i den utenrikspolitiske diskursen og overfor Den norske regjering ved utenriksminister Michelet²⁷⁹, er Svalbard, pomorhandel og fangstkonsesjoner i Øst-isen. Som vist ovenfor er i realiteten også silda til stede som et instrument. Denne avvisningen av erstatning som middel, i

²⁷⁵ Leonid Borisovitsj Krásin (1870–1926), sovjetisk politiker og diplomat. Leder for Folkekommissariatet for utenrikshandel fra 1920 til 1926.

²⁷⁶ Narodnyj komissariat vnesnej torgóvli. Folkekommissariatet for utenrikshandel.

²⁷⁷ Se blant annet Dokument 75 i Holtmark (red.) (1995), s. 107, Tsjitsjerin til Krasin om nytten av politiske innkjøp i Norge.

²⁷⁸ Konferer *Trade as the Best Form of Russian-Norwegian Relations in the Soviet and Post-Soviet Periods* i Jackson and Nielsen (red.) (2005), s. 197–204.

²⁷⁹ Se Dokument 84 i Holtmark (red.) (1995), s. 117–118.

forhold til *de jure* anerkjennelse og også seinere i forhold til ikke-angrepspakt²⁸⁰, framgår også av memoarene, her fra dateringen 12. januar 1924:

Michelet kommer stadig tilbake til erstatning for norske borgeres tap (særlig Dubrovka), men dette vil vi ikke diskutere i forbindelse med anerkjennelsen, skjønt Tsjitsjerin har åpnet for at enkelte individuelle krav kan bli imøtekommet ved særlige omstendigheter.

Kollontajs holdning til erstatning som lite ønskelig, virker konstant gjennom perioden i de kildene som er undersøkt, og er sånn sett på linje med en grunnsetning i i sovjetisk utenrikspolitisk tenkning.

Også grunnlag for at handelen hadde egenverdi i den russiske forståelsen

I oppgaven her om silda spesielt og handelen generelt, er hovedfortellingen at sild og handelen ellers blir sett på som redskaper ut over sin egennytte av både Representasjonen og NKID. NKID er en del av Sovpravo, som i andre departementer kan ha andre oppgaver og til tider 'konkurrerende' målsetninger. Ett av de departementene (folkekommissariatene) som ofte kommer inn i det utenrikspolitiske forholdet til Norge, var NKVT. Oppgaven deres var annerledes, og utfra en 'sektortankegang', må en reint logisk forvente at de vil forstå handelen mer 'snevert', altså utfra den økonomiske nytten den har isolert sett. Dette er selvfølgelig noe av premisset når Kollontaj beklager seg over Krasins treghet i handelsspørsmål. Det er likevel verdt å påpeke at silda i seg selv som varegjenstand er ønsket i Sovjet på begynnelsen av 1920-tallet. Fra Kollontajs memoarer, 20. mai, 1923:

Men begge sider er interessert i handel, og det finnes et marked. (...).

Vi trenger norsk sild, vi klarer oss ennå ikke med det vi selv fisker.

At handelen og konsesjonene som ble gitt nordmennene i denne tidlige fasen også hadde egenverdi, og ble forstått på den måten i Russland, selv om det ikke er denne *siden* av handelen som gjerne vektlegges i memoarene etter Kollontaj eller i den utenrikspolitiske korrespondansen som ligger til grunn for oppgaven her, er klart. A.V. Repnevskij kommenterer handelen mellom Norge og den unge Sovjetstaten og vektlegger handelens materielle nytte:

At that time, Norway took a great interest in restoring the tradition of selling fish from its northern regions to Russia. And Soviet Russia took a keen interest in purchasing Norwegian fish in order to feed its starving citizens (at least some of them). The fishing trade became the subject of a common interest between our two countries, on a level that proved higher than political antagonisms.²⁸¹

Repnevskij viser også til tankegangen til Sovpravo om nytten av konsesjonene:

The Soviet Russian Government considered that concessions could help to solve two important problems:

a) to stop property and financial claims from foreign owners of goods, property owners and landlords of Tsarist

²⁸⁰ Se for eksempel Dokument 110 i Holtsmark (red.) (1995), s. 153–154.

²⁸¹ Jackson and Nielsen (2005), s. 197.

- Russia;
b) to provide for capital formation in the industrial development of Soviet Russia.²⁸²

A. V. Repnevskijs doktorgradsavhandling viser at i forbindelse med prosessen rundt den norske ratifisering av handelsavtalen av 1921, var det en stor utålmodighet på russisk side for ratifisering, ettersom en da ville kunne gå til innkjøp av større kvanta med norsk fisk, mens Russland fortsatt var rammet av sult. Det var i seg selv et poeng å få istand ratifisering før Kvitsjøen frøs til for vinter-sesongen 1921/1922. På dette stadiet var den norske fisken ønsket, også i Nord-Russland. En faktisk og 'stille handel' var allerede i gang sommeren 1921, mellom Nord-Norge og Arkhangelske sovjetmyndigheter.²⁸³ Her hadde Arkhangelsk Vnesjtorg (Arkhangelsk-avdelingen av NKVT) en strategi som avvek fra NKID sin strategi. I Arkhangelsk tenkte de som så, at dersom vi får igang en faktisk handel, vil nordmennene se den umiddelbare nytten av handelen, slik at handelsavtalen raskere blir ratifisert²⁸⁴. NKID, derimot, hadde en strategi som gikk ut på å ikke handle før handelsavtalen var ratifisert, slik at dette i seg selv ville legge et 'press' på norske myndigheter for ratifisering, slik at Norge kunne nyttiggjøre seg handelen med Russland.²⁸⁵ Seinere på 1920-tallet finner en flere eksempler på en holdning om at importen av norsk sild ikke trengs, og snarere er skadelig for de nordrussiske fiskeriene.²⁸⁶ Dette er en holdning som hyppigere uttales i Arkhangelsk og dels i NKVT enn ved Oslo-representasjonen og NKID, hvor viljen til 'politiske innkjøp' synes større, sannsynligvis ut fra forskjell i roller.

I denne sammenheng er det verdt å peke på at Representasjonen i Oslo i prinsippet hadde to overordnede instanser, avhengig av saksområde – NKID og NKVT.²⁸⁷ Når viljen til 'politiske innkjøp' var større i NKID enn i NKVT, finnes det eksempler på at Kollontaj prøver å påvirke behandlingen av handelsspørsmål, hvor beslutningsmyndigheten ligger hos NKVT, via NKID. NKID var altså ikke suverene i handelsspørsmål, noe som flere ganger kunne vanskeliggjøre det utenrikspolitiske arbeidet.²⁸⁸

Oppfatningen av Nord-Norge

Flere steder i memoarene legger Kollontaj vekt på at innstillingen til russere og Russland er bedre i Nord-Norge enn i resten av Norge, både historisk og i samtida. Dette er et synspunkt som Kollontaj også ytrer i den utenrikspolitiske korrespondansen. Kollontaj kommer blant annet med dette

²⁸² Jackson and Nielsen (2005), s. 197.

²⁸³ A.V. Repnevskij (1998), s.63.

²⁸⁴ A. V. Repnevskij (1998), s. 76.

²⁸⁵ A.V. Repnevskij (1998), s. 76.

²⁸⁶ A.V. Repnevskij (1998), s. 147.

²⁸⁷ A. V. Repnevskij (1998), s. 89.

²⁸⁸ A. V. Repnevskij (1998), s. 133–134.

synspunktet i memoarene under dateringen 11. november 1922:

Kommunistene mener at nettopp våre oppkjøp av sild er en hovedsak i forholdet til Norge. Befolkningen i Nord-Norge venter spent på at Sovjetstaten skal utvide handelen. Fiskerne erklærer at de ønsker å selge sin fangst til oss og ikke til Tyskland. De er fulle av sympati overfor det nye, sosialistiske Russland. Fiskerne er en av de viktigste gruppene blant de norske kommunister.

Av og til er det den historiske handelsforbindelsen, pomorhandelen, mellom Nord-Norge og Nord-Russland som angis som årsak til den vennligsinnede nordnorske holdningen til russere og Russland, og dermed også til Sovjetmakta. Andre ganger er det begrunnet i næringsgrunnlaget i Nord-Norge; *fiskerne* sies å være mer vennlig innstilt til Sovjet enn den norske opinionen ellers. Dette begrenser seg ikke nødvendigvis til nordnorske fiskere, men omtalen av fiskerne som en særlig vennlig innstilt gruppe finnes gjerne på de stedene i teksten som tar for seg pomorhandelen som et premiss for en særlig gunstig stilling for Sovjet i Nord-Norge, slik at det blir kunstig å ikke lese referansene til fiskerne som samtidig en geografisk referanse til Nord-Norge. Synspunktet gjenfinnes hos Kollontaj gjennom perioden.

Et annet sted hvor det samme synspunktet dukker opp i memoarene, om at Nord-Norge er nærmere Russland enn Norge ellers, og da også når det gjelder 'et revolusjonært sinnelag', er inntatt under dateringen 30. januar 1928:

Fiskerne i nord er mer revolusjonært innstilt enn arbeiderne i Sør-Norge. Stemmene til de nord-norske fiskerne har innflytelse på parlamentets politikk. Dersom vi kjøper torsk er det en «politisk handling».

Som vist under gjennomgangen av den utenrikspolitiske korrespondansen, var det i første halvdel av 1920-tallet særlig silda som ble trukket fram som et middel, dels for å bevirke en positiv opinion for Sovjet, dels for å bedre stillingen til de stedlige kommunistene. I denne sammenhengen, synes Kollontaj å være en av de ivrigste pådriverne i synspunktet om sild som et verktøy. På slutten av 1920-tallet, overtar torsken noe av denne instrumentelle verdien, slik den framstår i Kollontajs vurderinger. Kollontaj går inn for politiske oppkjøp av norsk torsk for å bedre stillingen til de norske kommunistene og Sovjets stilling i norsk opinion, og, mer konkret, for å muliggjøre norsk aksept av ikke-angrepspakt. Silda nevnes fortsatt, men nå først etter torsken. Et annet innskudd her, når det gjelder Kollontajs vurdering av fiskernes revolusjonære sinnelag, er hvor ulikt dette er fra det bildet som framkommer i *Pravda*, hvor det er industriarbeiderne som gis rollen som arbeiderklassens radikale anførere, også i Norge.

A.V. Repnevskij viser til ytterligere et interessant poeng i denne endringen hos Kollontaj, fra å gå inn for innkjøp av sild på begynnelsen av 1920-tallet, til på slutten av 1920-tallet å legge mer vekt

på torsken²⁸⁹: Kollontaj registrerer at innkjøpene av fisk fra Norge går i favør av import av sild fra Vestlandet, på bekostning av torsk fra Finnmark. Dette er uheldig, slik Kollontaj ser det, i to henseende. For det første er sildeindustrien kontrollert av større kapitalistiske foretak, som ikke er avhengig av Russland som importmarked, til forskjell fra torskefiskerne langs Finnmarkskysten. For det andre er befolkningen i Nord-Norge og Finnmark mer velvillig innstilt til Sovjetunionen, slik Kollontaj ser det, slik at dels for å belønne og dels for å bevare denne godviljen, bør importen vris fra sild mot torsk.

Utfra resten av de kildene som er undersøkt, virker ikke de andre utenriksaktørene på russisk hold å være *like* opptatt av ideen om en særskilt nordnorsk vennlig innstilling, men referanser til pomorhandelen med mer gjenfinnes også hos dem. Ideen om en 'særskilt vennlig nordnorsk innstilling' virker i det hele tatt akseptert i den russiske utenrikspolitiske samtalen på 1920-tallet. Noe av bakgrunnen for at Kollontaj særlig vektlegger Nord-Norge og fiskerne, er nok at hun står 'nærmere' de norske kommunistene enn NKID sentralt, og at det er i denne kontakten hun har blitt overbevist om koplingen mellom fiskeinnkjøp og norsk 'goodwill', og stillingen i Nord-Norge. En annen grunn kan være at hun rett og slett er nærmere Norge generelt, og har mer detaljert kunnskap om 'allmenne' norske forhold på tjuetallet enn utenriksmiljøet sentralt.

Andre gruppevurderinger

En gruppe som glimrer med sitt fravær i Kollontajs memoarer, er bøndene. Bondestanden blir viet lite oppmerksomhet, både i Kollontajs memoarer og i den utenrikspolitiske korrespondansen. Det er noen referanser til 'kulakkpartiet' i korrespondansen, men ikke om bondestanden som sådan. Det er også interessant at i den angivelige 'instruksen' fra Stalin, som sitert ovenfor, som berammer det mandatet Kollontaj presenterer oppdraget sitt i lys av, er det eksplisitt sagt at gjennom de økonomiske forbindelsene med Russland, vil nordmennene, som arbeidere, fiskere, skipsredere og industriherrer, se positivt på Sovjetunionen. For ordens skyld; denne 'instruksen' må tas som et uttrykk for Kollontajs holdninger, og ikke Stalins, ettersom det er godt gjort at Stalin selv ikke forfattet denne²⁹⁰. I 'instruksen' er det funnet plass til fiskere, skipsredere og industriherrer, men altså ikke de norske bøndene. Dette reflekterer realiteter: det var nettopp disse gruppene som først og fremst kunne forvente seg økonomiske fordeler av Sovjetunionen, som importmarked og som konsesjonsutsteder. I tillegg kunne arbeiderne forvente seg at Sovjet ville være en pådriver for sosiale forbedringer for arbeiderklassen mer allment. De norske bøndene, som stort sett var

²⁸⁹ A.V. Repnevskij (1998), s. 148.

²⁹⁰ Jfr ovenfor i kapittelet her, under overskriften *Om oppdraget*.

'selveiende' på tjuetallet, 'småkulakker', kunne en kanskje si, skulle ikke kunne ha en tilsvarende umiddelbar 'nytte' av Sovjetunionen. I *Pravda* er det rundt midten av tjuetallet noen notiser og små artikler med henvisning til gjestende norske bonde- og småbrukerdelegasjoner, men i det store og hele er bøndene som sosial gruppe ganske fraværende i kildene.

Et sitat fra memoarene, hvor Kollontaj kommenterer opprettelsen av Bondepartiet, egner seg godt til å sementere påstanden om at Kollontaj forholder seg som om norske bønder nesten er fraværende. Sitatet er samtidig en oppsummering av Kollontajs holdning til Bondepartiet; fra dateringen 1. desember 1922:

Jeg lurar på hva Norges nye parti står for. Det kaller seg Bondepartiet selv om det knapt finnes noen bondestand i Norge. Tilsynelatende er dette en gruppering av gode gamle reaksjonære (høyrefolk) men med et anstrøk av fascisme.

Da er det som sagt annerledes med fiskerne, men også norske kapitalinteresser blir av Kollontaj forstått som prinsipielt velvillige til Russland på 1920-tallet. Velviljen blir forklart utfra handelsmulighetene, og passer inn i strategien med å knytte Norge til seg gjennom handel.

Det er altså ikke bare fiskerne som på et gruppenivå identifiseres som positivt innstilt til Sovjet av Kollontaj (da dels utfra næringsinteresse, dels utfra identifisering med Sovjet på ideologisk grunnlag) og arbeiderne (utfra ideologisk identifisering), men også kapitalinteresser som rederstanden (utfra forventninger om fraktoppdrag), fiskegrossister (i forventningen om fiskeeksport til Russland), og industriherrer (i forventning om konsesjonstilsagn og importmarked). Disse gruppe-vurderingene kan påvirke Kollontaj også i vurderingen av enkeltpersoner.

Et eksempel på slik positiv vurdering fra gruppenivå til person, gjelder J.H. Rye-Holmboe²⁹¹, til tross for at han er Høyre-mann. Fra memoarenes datering 11 april 1923:

Jeg har vært hos den nye handelsministeren Rye Holmboe. Han er fra Nord-Norge, fra Finnmark, driver med fiskehandel og er interessert i oss. Han er liten av vekst, tett bygget og har nordboerens harde og strenge ansikt. Han tok meg strengt forretningsmessig imot, uten Michelets sluhet.

Alle kapitalgruppene tillegges ikke den samme antesiperte godviljen til Sovjetunionen som rederne, fiskehandlerne, og dels industriherrene (herunder trevare-industrien). En gruppe som 'mistenkeligjøres' av Kollontaj i hennes andre periode, er 'bankierene'. Disse blir forstått som avhengige av utenlandske kapitalinteresser, og på bakgrunn av dette kopler Kollontaj dem opp mot militaristiske og fascistiske strømninger, her fra dateringen juli 1929:

²⁹¹ Johan Henrik Rye Holmboe (1863–1933), norsk politiker og forretningsmann. Stortingsmann for Høyre fra 1919–1927. Provianteringsminister 1920–1921, handelsminister 1923–1924.

Her i Norge spiller militaristene i det hele tatt en ganske underordnet rolle. Det er klart at det også i Norge finnes miljøer, med forbindelser til bankene, som er på vakt overfor Sovjetunionen, men Norge er en sjøfartsnasjon (...).

Også i korrespondansen kommer Kollontaj med slike uttalelser, her i brev datert 29. mai 1929, etter samtale med Mowinckel, om blant annet nedrustningskonferansen:

Norge er ikke det samme landet som det var bare for noen år siden. Voksende avhengighet av utenlandsk finanskapital har i betydelig grad svekket de pasifistiske tendensene i norsk politikk.²⁹²

Kollontaj og norsk presse

Når Kollontaj viser til norsk presse sin omtale av Sovjet, er det stort sett i forbindelse med at norsk presse er sjikanerende, at de har en negativ innstilling til Sovjetregjeringen osv. Denne negative vurderingen av de norske avisene står seg gjennom perioden, og er kanskje enda mer uttalt i hennes andre periode, i tråd med den generelle endringen i Kollontajs persepsjon av norske holdninger til Sovjet, som er nærmere behandlet nedenfor under overskriften *Norge før og nå*. Stort sett omtaler Kollontaj pressen som et samlet fenomen, men noen ganger er kritikken begrenset til enkeltaviser eller den borgerlige pressen. En samlet lesning av Kollontajs memoarer om forholdet til norsk presse viser at det gjerne er i 'presseoffentligheten' at hun plasserer den negative innstillingen til Sovjetunionen. Det er *sjeldnere* at Kollontaj peker på det politiske miljøet (som de skiftende regjeringene og Stortinget) eller andre representanter for 'Det offentlige Norge' (som Kongen, militæret eller domstolen). Et fåtall av enkeltpersoner som representerer Det offentlige Norge, er likevel eksplisitt angitt som 'negative' overfor Sovjetunionen: dronning Maud – i memoarene, Konow²⁹³ – i memoarene og korrespondansen, og Hambro²⁹⁴ – i memoarene og korrespondansen. Disse tre personene stikker seg ut i denne sammenhengen. Tendensen til å plassere den negative holdningen til USSR hos avisene, og ikke i Det offentlige Norge ellers, framgår klart av sitatet nedenfor, under dateringen 'Slutten av februar' 1929, som refererer seg til en mottakelse avholdt ved representasjonen 23 februar 1929:

Også fra sjøfartsmyndighetene kom det representanter fra høyt oppe i systemet, de som var med på å hylle isbryteren Krasin i 1928. Dette gleder meg, det viser at avisenes utfall mot oss, om vår såkalt voksende interesse for Arktis ennå ikke har forsuret forholdet til oss innen de høyere militære kretser, (...).

På samme måte som negative holdninger til 'Unionen' sjelden plasseres hos Det offentlige Norge, plasseres de også sjeldent hos det norske folk eller arbeiderbevegelsen som sådan. Kollontaj kan imidlertid referere til negative endringer i 'opinionen'. 'Opinionen' må da forstås som den norske folkemening slik den kommer til uttrykk, blant annet i avisene. Slike endringer forklares gjerne

²⁹² Dokument 123 i Holtsmark (red.) (1995), s. 170.

²⁹³ Fredrik Ludwig Konow (1864–1954), norsk politiker og forretningsmann. Stortingsrepresentant for Frisindede Venstre. Finansminister 1912–1913, 1926–1928.

²⁹⁴ Carl Joachim Hambro (1885–1964), norsk politiker. Stortingsrepresentant for Høyre 1922–1957. Medlem av Stortingets presidentskap de fleste åra fra 1926 fram til 1940, i lange perioder som Stortingspresident.

utfra norsk presse sin dekning av sovjetrussiske forhold, om ikke direkte, så implisitt, utfra den konteksten de står i. Det bildet som framkommer i *Pravda*, i synet på norsk presse, er noe annerledes, særlig ved at *Pravda* i større grad omtaler enten «den borgerlige pressen», eller konkrete aviser (særlig refereres det til *Social-Demokraten* og *Arbeiderbladet*), slik at *Pravdas* dekning av 'norsk presse' ikke forholder seg til norsk presse som et samlet fenomen, på samme måte som Kollontaj gjør.

Kollontajs relativt hyppige referanser til pressen og forandringer i opinionen harmonerer bra med påstanden om at Kollontaj var særlig opptatt av Sovjets 'goodwill' i en videre norsk offentlighet gjennom hele tjuetallet, som det er blitt argumentert for i oppgaven her. I tillegg kan nok krav til forteller-strukturen bidra. Når Kollontaj skal presentere leseren for en 'fortelling', forutsettes det at historien har en framdrift og utvikling. Å peke på endringer i folkestemningen blir et nyttig verktøy i denne sammenheng. Det er 'enkelt' å peke på 'pressen' som agenter i slike endringer, som gir dynamikk og framdrift til fortellingen. Utfra slike krav til struktur, kan en anta at angivelige forandringer i opinionen og pressen har en tendens til å bli overdrevet i memoarene.

Norge før og nå

Kollontaj mener Norge dreier mot høyre på slutten av 1920-tallet, og at fascismen og militarismen er på frammarsj. Synspunktet framkommer både i korrespondansen²⁹⁵, og flere ganger i memoarene. Noen ganger kan referanseperioden for den mer idylliske fortida være krigsårene, da Kollontaj var emigrant i Norge, andre ganger er ikke perioden eksplisitt angitt. Hovedklagemålet er økt militarisme, fascistiske strømninger, en generell høyredreining i det politiske landskapet, samt at DnA ikke lenger er en alliert. Tidligere var det derimot pasifisme og liberalisme som kjennetegnet det norske politiske miljøet. Samtidig er det andre opptegnelser i memoarene fra 1928 og 1929, som bagatelliserer og relativiserer de militaristiske og fascistiske strømningene i Norge og understreker et vedvarende 'godt forhold' til Norge, som for eksempel fra dateringen 'Juli 1929':

Vårt forhold til Sverige er blitt mye dårligere. Sverige har tette forbindelser til Tyskland, og svenske militarister er påvirket av nazismen. Her i Norge spiller militaristene i det hele tatt en ganske underordnet rolle. (...).

I Norge er frykten for bolsjevismen langt mindre enn i Sverige. I et land som Norge, der eksport til Sovjetunionen spiller en avgjørende rolle for landets økonomi, er det naturlig at ønsket om et vennskapelig forhold til oss overskygger frykten for bolsjevismen. (...)

(...)Jeg håper at vi også fremover vil lykkes i å opprettholde denne vennskapelige stemningen, til tross for at fascismens innsniken bekymrer meg veldig, og til tross for at Arbeiderpartiet ikke lenger er vår støttespiller.

En annen holdning som er illustrert i sitatet ovenfor, og som utfra kildene virker relativt konstant gjennom perioden, er Norges større velvilje til Sovjet, sett i forhold til Sverige.

²⁹⁵ Se for eksempel dokument 123 i Holtmark (red.) (1995).

Hvis en skal ta Kollontajs memoarer på alvor, må en forsøke å harmonisere de to tilsynelatende motstridende tendensene i memoarene i forhold til høyredreining og økt, eller trussel om økt, fascisme og militarisme i Norge på slutten av 1920-tallet. Et forslag kan være at Kollontaj oppfatter at det foregår en høyredreining i den politiske ide-debatten og i pressen, men føler seg trygg på at de mellomstatlige forholdene vil forbli gode, basert på en pragmatisk norsk holdning, og da særlig for å beholde handelsforbindelsene.

Selv om synspunktet om at Norge var mer pasifistisk, liberalt og mer revolusjonært eller radikalt «før» som regel kommer til uttrykk i memoarene som refererer til perioden 1927-1930, finnes det også eksempler på lignende betraktninger fra dateringene fra hennes første periode ved Representasjonen, men da med referanse til den norske *arbeiderbevegelsen*, som hun husker som mer revolusjonær under emigrasjonsårene i Norge²⁹⁶. Et annet poeng i forhold til synspunktet hennes om at Norge drar seg mot høyre, og at det finnes fascistiske og militaristiske strømninger, som altså skriver seg fra 1928- og 1929, er at Kollontaj også under det første oppholdet ved Representasjonen påpeker at det finnes ikke ubetydelige nasjonalistiske strømninger i Norge. Her er synspunktet hentet fra korrespondansen, i brev til Litvinov datert 12. februar 1923:

Borgerskapet gjør seg nytte av de nasjonalistiske strømningene som i det hele tatt er sterke i Norge (som i alle små land), og terger komintern-fløyen med at de er underdanige tjenere for det samme Moskva, som for det norske folk hverken betyr noe fra eller til. Disse herrenes argumentasjon mot Moskva ville kunne falle til jorden dersom vi kunne sette den opp mot den materielle fordelene som følger av samkvemet med Russland.

Sitatet viser at som så ofte ellers, er fiske-oppkjøp det middelet Kollontaj griper til. Her er det snakk om å kjøpe fisk for å stagge nasjonalistiske strømninger i Norge, og på den måten bedre stillingen til Moskva og de norske kommunistene. Et annet interessant poeng sitatet gir en åpning for, er Kollontajs tvetydige holdning til norsk nasjonalisme. I denne situasjonen er den norske nasjonalismen angitt som en uting; den står i veien for Moskva, Representasjonen og de norske kommunistene. Det er en nasjonalisme som oppfatter Russland som en trussel. Andre steder, og særlig i memoarene fra Kollontajs andre periode, blir premisset om norsk nasjonalisme presentert som noe positivt, hvor det dreier seg om å hevde selvstendighet, særlig overfor Sverige.

Norsk nasjonalisme for seg, er altså ikke noe Kollontaj har en ideologisk basert negativ holdning til. Kollontaj er opptatt av at «den norske nasjonalismen» er noe både Komintern og Sovjetregjeringen må ta høyde for, og delvis innrette strategien sin etter. Kollontaj vurderer den norske nasjonalismen relasjonelt. Er det snakk om en nasjonalisme som motiverer en 'selvstendig' opptreden på den utenrikspolitiske arenaen (f.eks. i relasjon til Storbritannia og Sverige), blir nasjonalismen vurdert

²⁹⁶ Se dateringen 5. november 1922.

positivt, mens 'nasjonalistisk sjåvinisme i den hjemlige politiske debatten' og lignende, blir vurdert negativt, fordi den gjerne oppfatter Sovjet som en trussel.

Kollontaj sitt syn på Norge og Sverige sett i sammenheng

Både i memoarene og i korrespondansen framkommer et bilde av Norge som relativt mer vennlig innstilt til Sovjet og Russland, historisk og i samtida, enn hva Sverige er. Dette er en holdning som framstår som en konsensusoppfatning gjennom perioden, både i NKID og i Representasjonen.

Kollontaj synes å trekke en konsekvens av denne oppfatningen, ved å anbefale å favorisere Norge i handelsspørsmål, konkret ved at NKVT ved Krasin foretar innkjøp i Norge på bekostning av Sverige. Synspunktet framkommer særlig i memoarene fra Kollontajs andre periode. Dels er begrunnelsen at slike bestillinger har en 'særlig gunstig virkning i Norge' og derfor bør plasseres her, når likevel 'alle våre innkjøp er politiske'. Dels er favoriseringen av Norge begrunnet i å 'straffe' Sverige og å 'belønne' Norge i konkrete forhold.

Kollontaj og allmenne betraktninger av nordmenn og det norske folk

I Kollontajs memoarer er det ikke så mange mer 'allmenne betraktninger' om nordmenn, det norske folk, norsk lynne, folkesjel og liknende. Noen er det likevel, og da kan det dreie seg om at nordmenn er 'sporty', nært forbundet med naturen, og preget av naturbetingelsene. Kollontaj legger da gjerne vekt på de harde, nordlige livsbetingelsene, og hvordan disse har preget nordmenn. Et eksempel på hvordan Kollontaj gjerne lar nordmenns karakteristika forbindes med naturen, i en blanding av en kausal forbindelse og som billedlig beskrivelse, er hentet fra dateringen 29. juni, 1923, og refererer seg til en utflukt Kollontaj har hatt til Holmenkollen. Her er det imidlertid ikke 'de harde livsbetingelsene' som er vektlagt, men den norske ungdommens sunnhet og livsglede:

Her opplever man naturens skjønnhet annerledes, mer inderlig og dypere. Den norske ungdommen er sunn, sterk, livsdyktig og livsglad, ansiktene og øynene deres formelig blomstrer i farger som er stjålet fra fjordene.

I memoarene poengterer Kollontaj også at det norske folk er opptatt av sin nyvunnede selvstendighet, at vi er nasjonalistiske og opptatt av polare ekspedisjoner. Den siste allmenne betraktningen Kollontaj har av nordmenn som trekkes fram her, og som Kollontaj har observert i mellomstatlige forhold mellom Norge og Russland, er at de norske representantene har en forkjærlighet for å vektlegge personlige, uformelle samtaler og kontakter. Fra dateringen 28. januar 1929:

Da vi tok farvel, overrakte Mowinckel meg et 'personlig brev' til herr Litvinov der han forklarer den norske regjeringens standpunkt angående ikke-angrepspakten. Nordmen tror det er lettere å oppnå gjensidig forståelse gjennom personlig og privat kontakt, enn gjennom statsapparatet.

Kollontaj og DnA

Den sovjetiske holdningen til DnA som et massemobiliserende parti av 'venstrelabourister'²⁹⁷ var positiv fram til partiets brudd med Komintern og splittelsen høsten 1923. Debatten rundt bruddet, sett fra et Komintern-ståsted er nærmere behandlet ovenfor under avisgjennomgangen. NKID og Representasjonen, og dermed Kollontaj, skulle prinsipielt ikke blande seg inn i interne partistridigheter; dette var et Komintern-anliggende (se ovenfor i gjennomgangen av den diplomatiske korrespondansen). Komintern ønsket å få bevare DnA som ett samlet Komintern-tro 'masseparti'.

I korrespondansen framgår det at Kollontaj hadde en 'læringskurve' i forhold til å forstå og å innrette seg etter det prinsipielle skille mellom NKID og Komintern sine oppgaver i Norge. Denne 'læringskurven' er ikke tydelig presentert i memoarene, men den kommer likevel til syne når memoarene leses samlet. Under dateringen 6. november 1922, ikke lenge etter sin ankomst til Kristiania, skriver hun:

For å kunne hjelpe Arbeiderpartiet med å styrke kommunistene og bekjempe opportunistene må jeg ha et klart bilde av situasjonen og hvilken innflytelse Norge er utsatt for utenfra.

Sitatet tyder på at Kollontaj i begynnelsen av november 1922 har en ide om at hennes oppgaver i Norge også inkluderer et engasjement i DnA-spørsmål i Norge.

Under dateringen 8. januar 1923, gir memoarene uttrykk for at sondringen mellom NKID og Komintern sine oppgaver i Norge i prinsippet er forstått (og akseptert) av Kollontaj:

En god nyhet: om noen dager kommer en representant for Komintern til et ekstraordinært landsstyremøte i Arbeiderpartiet for å diskutere tilstanden i partiet og mekle mellom fraksjonene ved å peke på begge feil. Surits og jeg er bedt om å ikke blande oss åpent inn, men heller legge press på toppene i Arbeiderpartiet og føre partiet ut av disse skadelige diskusjonenes blindvei.

Poenget med Kollontajs 'læringskurve' i forhold til det prinsipielle skillet mellom NKID og Komintern sine oppgaver, framkommer i Egges artikkel *Aleksandra Kollontaj og norsk arbeiderbevegelse 1915–1930*²⁹⁸.

Når det gjelder Representasjonens og NKIDs generelle holdning til det politiske landskapet i Norge på begynnelsen av 1920-tallet, er den positiv. Den norske arbeiderklassen blir oppfattet som radikal, mektig og vennlig innstilt til Russland, og DnA framstår som arbeiderklassens rettmessige

²⁹⁷ «Venstrelabouristene var en russisk betegnelse på en venstretning innenfor det internasjonale sosialdemokratiet som ikke var for rene kommunister å regne, men som var radikal og sympatisk innstilt til Sovjet-Russland», notabok 1, s. 10, oversetters note 25.

²⁹⁸ Egge (2008).

representant. Dette er det samlede bildet en får av korrespondansen og Kollontajs memoarer. På utenrikspolitisk nivå, fortsetter langt på vei den positive holdningen til DnA, selv etter bruddet med Komintern og partisplittelsen. Kollontaj kan selv leses på denne måten i sitt dagboksnotat datert 2. februar 1923:

Flertallet i det norske arbeiderpartiet er jo opportunistisk, men vi har nå bruk for dem for å oppnå *de jure* anerkjennelse.

Sitatet skriver seg riktignok fra før bruddet og splittelsen er gjennomført, men referer like fullt til flertallsfraksjonen, altså «tranmælittene». Sitatet er i tråd med NKID-konsensusen om å se på DnA som en alliert, samtidig som Kollontaj i sin språkbruk ligger nært opp til Komintern-terminologien (DnA flertallet omtales som «opportunistisk»). Som vist i avisgjennomgangen, kan en ikke hevde at *Pravda* fortsetter å formidle et bilde av DnA som en alliert etter at bruddet og splittelsen stadig oftere blir oppfattet som 'ugjenkallelig' utover i 1924. Etter bruddet er det også 'Schefloittene'²⁹⁹, NKP, som av Kollontaj omtales som «våre». Egge sannsynliggjør at Kollontaj forholdt seg negativt til den kompromissløse Komintern-linjen ovenfor DnA, som ser ut til å ha framprovosert bruddet i november 1923.³⁰⁰ Han hevder også at hennes politiske sympatier, også etter bruddet, lå «minst like nær Arbeiderpartiet som kommunistpartiet»³⁰¹. Kollontajs ønske om å bevare DnA som et samlet parti behøver derfor ikke å ses på som et reint strategisk standpunkt i arbeidet med å oppnå anerkjennelse *de jure*, men også som en politisk holdning til norske forhold.³⁰²

Et annet interessant moment i spørsmålet om Kollontajs holdninger til det politiske landskapet i Norge etter splittelsen i DnA i november 1923, hvor partiet Venstre ses som det viktigste 'støttepunktet' for Sovjetregjeringen i Norge, påvises av Holtsmark:

...i et brev til Litvinov i november 1924 skrev Kollontaj at NKP hadde mistet det meste av sin betydning i norsk politikk (...), mens DnA stadig tydeligere distanserte seg fra Sovjetunionen. Det var derfor ikke de norske arbeiderpartiene, men derimot Venstre som fremsto som USSR's «støttepunkt» (opora) i gjennomføringen av politikken overfor Norge.³⁰³

Representasjonen i Kristiania ønsker ikke en splittelse av DnA, og er sånn sett på linje med *Pravda*, og dermed Komintern, sin holdning i 'det norske spørsmålet'. Dette standpunktet er uttrykt flere ganger i memoarene til Kollontaj. En splittelse i DnA oppfattes som særlig lite ønskelig når *de jure* anerkjennelse er på dagsordenen. Fra dateringen 25. august 1923:

²⁹⁹ Avledning fra Olav Andreas Scheflo (1883–1943), norsk politiker og avismann. Stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet og NKP. Medlem av EKKI (Kominterns eksekutivkomite) fra 1921 til 1927. Tilknyttet NKP fra splittelsen av DnA høsten 1923 til han brøt med partiet i 1928. Deretter igjen tilknyttet DnA.

³⁰⁰ Egge (2008), s. 77 m.v.

³⁰¹ Egge (2008), s. 80.

³⁰² Egge (2008), s. 78–79.

³⁰³ Holtsmark (2008), s. 123.

I partikretser ser det miserabelt ut, og en splittelse er nesten uunngåelig. Schefflo går inn for det... (...). En splittelse nå kommer svært ubeleilig, det vil svekke vår støtte i Stortinget.

Etter at splittelsen er et faktum, beklager Kollontaj flere ganger at det er to partier (DnA og NKP) som representerer det norske proletariatet. Fra dateringen 24. desember 1923:

Jeg tror det er nyttig at interpellasjonen³⁰⁴ kom nettopp fra Arbeiderpartiet og ikke fra kommunistene. Etter en slik henvendelse i Stortinget vil ikke regjeringen lenger kunne være tause. (...)

Her er det nå to partier som representerer proletariatet: kommunistpartiet (med Schefflo) og Det norske arbeiderpartiet med Tranmæl i spissen. Det gjør alt vanskeligere, men jeg skal ikke miste kontakten med Arbeiderpartiet. (...) Body³⁰⁵ mener nå at det er nyttig for oss å ha støtte i Arbeiderpartiet, som jo ingen mistenker for å være «agent» for Russland.

Av sitatet framgår det at Kollontaj foretrekker at Representasjonen forbindes med det mer 'moderate' Arbeiderpartiet, heller enn NKP. Dette er dels begrunnet i umiddelbare taktiske hensyn i de utenrikspolitiske forhandlingene ('ingen vil mistenke Arbeiderpartiet for å være agent for Russland'), dels framgår det samme sted i memoarene, at det er mer hensiktsmessig for Sovjetregjeringen å være forbundet med DnA, som mobiliserer langt større masser enn NKP, på lang sikt.

Noe av den samme logikken gjør seg gjeldende i annen halvdel av tjuetallet, når det er en bevisst strategi å knytte til seg en bredere offentlighet – altså utover kommunistkretser og arbeiderbevegelsen - gjennom kulturelle forbindelser.³⁰⁶ Denne strategien er også uttrykt av Kollontaj i memoarene, under dateringen 20. desember 1927, om hennes oppgaver ved Representasjonen i denne andre perioden:

Hva vil bli mine oppgaver i Norge? (...). Og, til sist, utvidelse av kontaktnettet vårt til å omfatte flere enn bare kommunister og Arbeiderpartiet. Det må favne videre, vi må også inn i borgerlige politiske kretser, inn i kulturlivet, vi må øke vår innflytelse der.

Dette ønsket om å bli forbundet med 'moderate krefter' innad i Norge, virker dermed å være konsistent gjennom perioden på utenrikspolitisk hold, men blir om noe enda mer uttalt på annen halvdel av 1920-tallet.

Når det gjelder enkeltpersoner i DnA og hvordan de framstår i memoarene, skiller det seg kraftig fra det bildet som blir gitt i *Pravda*. Vurderingen av Tranmæl forblir positiv i memoarene, selv om han kanskje mer enn noen annen av DnA-mennene forbindes med DnA sitt brudd med Komintern, sånn som den samtidige debatten i *Pravda* skildrer begivenhetene. Kollontajs positive vurdering av

³⁰⁴ Det dreier seg om en interpellasjon av arbeiderpartirepresentant Madsen i Stortingets behandling av saken om *de jure* anerkjennelse.

³⁰⁵ Marcel Jakovlevitsj Body, nestleder ved Representasjonen under Kollontaj.

³⁰⁶ Hauge, Kåre, *Alexandra Mikhailovna Kollontai: the Scandinavian period, 1922–1945*, upublisert doktorgradsavhandling (University of Michigan 1971), s. 129.

Tranmæl er også kommentert av Egge.³⁰⁷

Vurderingen av Scheflo er negative i memoarene. Dette er konsistent med hva en kunne forvente av en sovjetisk historieskrivning, ettersom Scheflo i 1928 bryter med NKP og dermed Komintern, samt hans senere engasjement i Trotskij-saken. Og et slikt brudd med Moskva vil ha tilbakevirkende kraft på vurderingen av vedkommende i tidligere år, slik at 'Scheflo anno 1924' kan forventes å bli framstilt negativt på grunn av bruddet i 1928. I *Pravda*, derimot, framkommer den negative vurderinga av Scheflo først fra og med Scheflos brudd med NKP. Dette er i og for seg ikke overraskende. Derimot ser en at Kollontaj var fri nok i forhold til historiografiske krav i vurderingen av Tranmæl på 1920-tallet til ikke å framstille ham negativt i denne perioden, verken i tida før eller etter 'tranmælittenes' utmarsj av Komintern. Denne friheten har hun ikke latt komme Scheflo til gode, slik at her kan en anta at Kollontaj ikke hadde spesielt sterke sympatier for Scheflo, selv ikke da han var «en av våre».

Som vist ovenfor i avisgjennomgangen, var den samtidige *Pravda*-vurderingen av Hornsrud-regjeringa avmålt. *Pravda* har en forventning om at Hornsrud-regjeringa ikke kommer til å vare særlig lenge. I memoarene framstår Hornsrud-regjeringa i et mer positivt lys, her fra dateringen 30. januar 1928:

Denne regjeringsdannelsen er symptomatisk: På den ene siden er den et resultat av Sovjetunionens eksistens, på den andre siden skyldes den angst for revolusjonen. Borgerskapet går inn på et kompromiss for å redde sitt eget herredøme. (...).

Nå, når man selv i Norge merker en tendens til at fascismen styrkes, (...)så er det en seier for arbeiderklassen at Arbeiderpartiet danner regjering. Det er selvsagt ennå ikke som hos oss, dette er ikke avantgarden... (...).

For oss er det rent praktisk sett svært kjærkomment at Arbeiderpartiet nå danner regjering. (...).

Det er i vår interesse å støtte regjeringen, derfor er vi nødt til å kjøpe torsk og inngå en større avtale med regjeringen om kjøp av norsk sild.

Der *Pravda* lar seg styre av en reinere ideologisk vurdering av Hornsrud-regjeringa, noe som resulterer i en avmålt tone, fordi det ikke er «våre» (kommunistene) som står bak regjeringsdannelsen, eller med Kollontajs egne ord: «dette er ikke avantgarden», men sosialdemokratene, blir Kollontajs vurdering mer bestemt utfra praktiske forhold. En Arbeiderpartiregjering vil kunne hjelpe Representasjonen i dens umiddelbare oppgaver. Som vanlig bruker hun et språk som passer med 'Komintern-språket', men de reelle vurderingene hennes blir annerledes. Vurderingen av Arbeiderpartiet i positiv retning går likevel lenger enn hva en forventning om at det mellomstatlige arbeidet mellom landene vil tjene på en Arbeiderpartiregjering, skulle tilsi. I sitatet ligger også en viss aksept av Arbeiderpartiet (og ikke NKP) som den norske arbeiderklassens parti: det er tross alt en *seier* for *arbeiderklassen* at

³⁰⁷ Egge (2008).

Arbeiderpartiet danner en regjering. I det hele tatt gir en samlet lesning av Kollontajs memoarer et inntrykk av at hun blir ved å ha en positiv holdning til DnA som den norske arbeiderklassens representant i annen halvdel av tjuetallet. Hun fortsetter også å se på DnA som en venn av Sovjetunionen, tross for mer programmatisk uttalelser som går i motsatt retning.

Den siste observasjonen knyttet til sitatet ovenfor, er Kollontajs vurdering av oppkjøp av fisk som et politisk virkemiddel. I situasjonen fra sitatet ovenfor, er det riktignok ikke Representasjonens, NKID, eller Den sovjetiske regjeringens stilling som skal støttes direkte med russiske kjøp av fisk; Kollontaj foreslår kjøp av fisk for å støtte Hornsrud-regjeringa. Når Kollontaj foreslår russiske oppkjøp av fisk for å støtte den *norske* regjeringa, er det nærliggende å anta at Kollontaj forventer en velvillig innstilling fra Hornsrud-regjeringa overfor Sovjetunionen.

Representasjonen som deltaker i to 'maktriangler'

Så langt i denne oppgaven, i gjennomgangen av den utenrikspolitiske korrespondansen og memoarene, er det særlig samtalen mellom Representasjonen og NKID som er vektlagt under synsvinkelen russiske holdninger til Norge og nordmenn. I kildene er det særlig to andre miljøer, i tillegg til NKID og Representasjonen, som også framtrer som aktører i forholdet til Norge. Disse to miljøene kan til dels ha hatt egne holdninger til Norge og nordmenn, i de saksforholdene de opptrer i.

For det første er det Folkekommissariatet for utenrikshandel (NKVT). Både av den utenrikspolitiske korrespondansen og av Kollontajs memoarer framgår det at de har hatt mye å si i handelsspørsmålene mellom Norge og Russland på 1920-tallet. Et inntrykk som fester seg ved lesningen av memoarene, er at Kollontaj argumenterer for å favorisere Norge i handelsspørsmålene, samtidig som NKVT ved Krasin holder noe igjen. I handelsspørsmålene blir Representasjonen i disse sakene da ett av tre ledd i et 'maktriangel' (NKID, NKVT, Representasjonen). Det at Krasin (NKVT) ikke framstår som den ivrigste pådriveren for å favorisere Norge, er ikke overraskende ut fra en forventning om forskjeller i roller. NKVT har også hatt en ikke ubetydelig beslutningsmakt. En illustrasjon på NKVTs og Krasins relative makt, er Tsjitserins henvendelse til Krasin i brev datert 25 juli 1923, i spørsmålet om norsk *de jure* anerkjennelse og politiske bestillinger:

Jeg vil be Dem innstendig om å studere kamerat Kollontajs meddelelser fra Norge. Politisk sett ville det bety enormt mye om Norge formelt anerkjente vår regjering. Det ville hatt en usedvanlig virkning. Hvis det virkelig er slik at vi kunne oppnå et slikt resultat ved å foreta et par bestillinger hos norske næringslivsfolk og ved å la en del av korneksporten formidles av norske firmaer, ville det være verdt å gjøre det.³⁰⁸

³⁰⁸ Dokument 75 i Holtmark (red.) (1995), s. 107.

Når så Krasin, som det framgår av både korrespondansen og memoarene, ikke virker like 'utålmodig' i forhold til å favorisere Norge i enkeltbestillingene, kan ikke dette tas til inntekt for at han har en negativ innstilling til Norge i seg selv; forskjellen beror nok mest på ulikhet i oppgaver. Ikke desto mindre gir kildene grunnlag for å si at Krasin, allment sett, har en *noe* mer avmålt tone til Norge, enn for eksempel Tsjitsjerin og Kollontaj. Denne tendensen framkommer av et brev datert 29. august 1923, fra M. Bolstad³⁰⁹ til UD sentralt, etter samtale med Krasin:

Under min skrivelse av 25 ds. omhandlede samtale med folkekommissær Krasin kom denne inn på Norges rolle under entente-maktenes blokade av Russland under Revolusjonen og slo oss i hartkorn med de makter som hadde deltatt i blokaden av Russland.³¹⁰

I tillegg til NKVT, opptrer Arkhangelsk ofte i en slags maktriangel eller 'interessetrianangel' i relasjon til NKID og Representasjonen i de norsk-russiske forholdene på 1920-tallet. Arkhangelsk framstår flere steder som en «aktør» med sine egne holdninger til Norge og nordmenn i de konkrete sakene. Når «aktør» er satt i apostrofer, er det fordi det tenkes på de lokale provinsmyndighetene og interessene i Arkhangelsk, slik at å gjøre disse ulike gruppene til en «aktør», til et subjekt som liksom forutsetter en mer eller mindre enhetlig vilje, blir noe problematisk. I kildene snakkes det likevel om 'Arkhangelsk' som et subjekt, og denne løsningen virker til tross for sine svakheter mest hensiktsmessig også i oppgaven her. De saksforholdene hvor Arkhangelsk trer inn i debatten, er særlig spørsmål knyttet til norsk fangst i Øst-isen, og norsk fiske i russiske farvann. I memoarene og den utenrikspolitiske korrespondansen framstår Representasjonen, særlig ved Kollontaj, men også ved Mikhajlov, som en forkjemper for å innrømme nordmennene fangstadgang på bekostning av lokale interesser i Arkhangelsk. I disse sakene er det da Representasjonen som henvender seg til NKID, og ber om at de lokale interessene og myndighetene må tøyles, slik at det ikke skader «større» statsanliggender mellom Norge og Russland.

I de saksforholdene hvor Arkhangelsk er bragt på banen, gir kildene et bilde av at Arkhangelsk og Representasjonen 'konkurrerer' om Moskvas gunst. Dette gjør disse situasjonene ulike de handelspolitiske, hvor det mer er preg av at Representasjonen henvender seg til to 'prinsipaler' samtidig: NKID og NKVT. NKVT er sånn sett ikke en 'konkurrent' til Representasjonen, på samme måte som Arkhangelsk. En situasjon, hvor Representasjonen og Arkhangelsk konkurrerer om Moskvas gunst, framgår av sitatet nedenfor, hentet fra memoarene under dateringen 25. april 1924:

Arkhangelsk uroer Moskva med sine protester mot fangstkonsesjonene. «Vi skal selv drive selfangst, utvikle

³⁰⁹ Martin Bolstad (1892–1959), norsk diplomat. Kansellist ved legasjonen i Petrograd 1915–1916, sekretær ved den norske handelsrepresentasjonen i Moskva 1921–1924, legasjonssekretær i Moskva 1924–1929, konstituert konsul i Arkhangelsk 1930–1935, legasjonsråd i Moskva (og Teheran) 1935–1940.

³¹⁰ Dokument 76 i Holtsmark (red.) (1995), s. 107.

vår egen sovjetiske fangstnæring, hvorfor slippe til fremmede?» Tsjitsjerin fastholder konsesjonen, indirekte bekrefter den vår tremilssone. (...). Jeg håper bare at Arkhangelsk ikke utløser panikk i Moskva.

Disse situasjonene, hvor det er konflikt mellom holdningene i Representasjonen og i Arkhangelsk er mest reflektert i kildematerialet fra første halvdel av tjuetallet, selv om det foregår norsk konsesjonsvirksomhet i Nord-Russland gjennom hele 1920-tallet. Den norske aktiviteten blir imidlertid sterkt redusert, samtidig som den russiske ressursutnyttelsen øker. Dette er med på å 'dempe' klagene fra Arkhangelsk. I tillegg blir den lokale pressen mindre fri på slutten av 1920-tallet. Fra 1930-tallet er det bare de såkalte Ålesund-konsesjonene som fortsatt er virksomme. Ålesund-konsesjonene er forøvrig virksomme helt fram til 1940.

Kollontaj og Nansen

Fridtjof Nansen blir framstilt positivt i samtlige kilder, og representerer en kontinuitet til tsar-tida, hvor Nansen ble oppfattet svært positivt i Russland. I *Pravda* er han omtalt som en viktig oppdager og vitenskapsmann. I den utenrikspolitiske korrespondansen vises det til hans betydning i internasjonal politikk. I memoarene til Kollontaj blir han særdeles positivt omtalt, som polfarer og som en sann venn av Russland, blant annet på bakgrunn av hans deltakelse i matvarehjelpen under sultkatastrofen i Russland og Ukraina i 1921-1923, og i hans rolle med repatrieringen av russiske krigsfanger. Han blir kort og godt oppfattet som en betydningsfull person i internasjonal politikk, en stor humanist, en stor polfarer og vitenskapsmann, og som en sann venn av Russland. Nansens viktige rolle i det gode forholdet mellom Russland og Norge på 1920-tallet kan vanskelig overdrives, og er nærmere behandlet av blant annet Danielsen³¹¹. Nansens 'goodwill' i Russland overføres til Norge som nasjon³¹², og hans innsats i Russland blir verdsatt av «høy og lav»³¹³.

Kollontaj og polare forhold

Som vist ovenfor i kapittelet her, under overskriften *Kollontaj og allmenne betraktninger av nordmenn og det norske folk*, oppfatter Kollontaj nordmenn som spesielt opptatt av polare ekspedisjoner. Fra memoarene fra hennes andre periode, er nordmenns forhold til polare ekspedisjoner og Arktis flere ganger tema. På den ene siden ser Kollontaj Arktis som en mulig måte å knytte Norge og Sovjet nærmere. Denne siden kommer til uttrykk i hennes tanker rundt den russiske deltagelsen i leteaksjonene etter Nobile, her fra dateringen 20. juni 1928:

Hele Oslo er besatt av å finne Nobile. Alt som har med polarekspedisjoner å gjøre, rører ved den norske folkesjelen. Jeg er glad for at vi deltar i leteaksjonen. Det bringer oss nærmere den brede, norske offentligheten, gjør oss

³¹¹ Se Danielsen (1964) s. 128 mv.

³¹² Danielsen (1964), s. 130.

³¹³ Danielsen (1964), s. 134.

beslektet med Norge, mer forståelig.

Denne 'holdningen' er synkron med inntrykket en får av *Pravda* og *Izvestija* fra annen halvdel av 1920-tallet, hvor polare ekspedisjoner ser ut til å bli 'brukt' som et instrument for å binde de to landene ved å gjøre dem 'beslektet'. Også i den utenrikspolitiske korrespondansen uttrykker Kollontaj seg i denne retningen.

Men når saksforholdet er russisk nasjonal selvhevdelse og ekspedisjoner i Arktis, blir det polare også et problemområde i forholdet mellom Norge og Russland, med risiko for tap av 'goodwill' i norsk offentlighet og opinion. Denne negative siden er reflektert mange ganger i memoarene fra 1928 og 1929, særlig i tilknytning til russiske ekspedisjoner til Frans Josef Land.³¹⁴ Et tilfelle hvor Arktis på denne måten framstår som en 'verkebyll' for Kollontaj, er hentet fra dateringen 'Høsten 1928':

Dette er situasjonen her hos oss nå. Etter Krasins redningsdåd³¹⁵ var alle forbløffende vennlig innstilt overfor oss. Men den andre ekspedisjonen ut i polhavet vekket nordmenns mistenksomhet. «Hva er det russerne vil? Hvorfor setter de kursen mot Frans Josef land?» Og igjen hadde avisene en negativ tone, og igjen ble det vanskeligere å forberede ikke-angrepspakten...

Kapittel 6. Avslutning.

Det overordnede bildet viser at de sovjetrussiske holdningene til Norge og nordmenn forblir positive gjennom hele den perioden som behandles i denne masteroppgaven. Dette gjelder særlig i NKID i Moskva og ved Representasjonen i Kristiania / Oslo. De positive holdningene er noen ganger begrunnet i historiske forutsetninger og mønstre, andre ganger i forventning til framtidige begivenheter, men som oftest er de positive holdningene basert på en blanding av historiske forhold og en framtidig forventning. Det bildet som framkommer i Nord-Russland er noe mer blandet. Det norske nærværet i forbindelse med fiske og fangst, kan dels bli oppfatta som å være i konkurranse med lokal ressursutnyttelse. Mot slutten av 1920-tallet, synes det likevel som den mer avmålte tonen i Nord-Russland mer og mer forstummer. Dette må delvis ses som et resultat av den allmenne tilstramningen som følger Stalins vei til makten, med at lokal dissens i stadig mindre grad tillates. Vel så viktig kan det være at det norske nærværet gradvis blir mindre, slik at det er et mindre grunnlag for nordrusserne for å hevde at nordmennene står i veien for lokal ressursutnyttelse.

I gjennomgangen av den utenrikspolitiske korrespondansen, framkommer det en grunnleggende

³¹⁴ Sovjetunionen hevdet suvereniteten over arkipelet med det såkalte sektordekretet av 15. april 1926.

³¹⁵ Det vises til den russiske isbryteren Krasins deltakelse i lete og redningsaksjonen etter Nobile-ulykken.

pragmatisk holdning i NKID og i Representasjonen i Kristiania / Oslo. Tenkningen om Norge i dette utenrikspolitiske miljøet reflekterer også en forventning til Norge om en tilsvarende pragmatisk måte å forholde seg til den nye sovjetmakta på. Inntrykket som gis i den utenrikspolitiske korrespondansen, er at Norge og Russland historisk sett har hatt et godt forhold. Dette gode forholdet forventes videreført, også i forhold til Sovjet-Russland. Norge vil dermed, av egeninteresse, kunne være med å hjelpe Sovjet-Russland og seinere Sovjetunionen i å overvinne avstanden til utenomverdenen, som er et resultat av blokaden. Midlene for å bringe Sovjet-Russland ut av den internasjonale isolasjonen ved hjelp av Norge, blir da handel, som i neste instans forutsetter en faktisk anerkjennelse, som igjen åpner opp for muligheten for *de jure* anerkjennelse. Dette positive utgangspunktet i NKID, bidrar til å skape forventninger til Norge, som i seg selv løfter Norges betydning, sett i forhold til objektive faktorer som Norges størrelse, handelsvolum og stilling i internasjonal politikk. I disse positive forventningene ligger det en instrumentell måte å se på Norge på. De instrumentelle betraktningene av Norge er særlig virksomme i første halvdel av 1920-tallet, fram til Sovjetunionen oppnår *de jure* anerkjennelse av England, Italia og Norge i februar 1924, men gjenfinnes også på slutten av 1920-tallet, i spørsmålet om ikke-angrepspakt med Sovjetunionen. Etter februar 1924, kan en si at Norges betydning i NKID sentralt taper seg noe. Viljen til for eksempel 'politiske' innkjøp av fisk blir nok også noe svekket.

Selv om den grunnleggende instrumentelle måten å forholde seg til Norge på synes delt av både NKID og Representasjonen i Kristiania / Oslo, kunne den variere ikke ubetydelig i de konkrete vurderingene. Representasjonen, som helt konkret var nærmest Norge, virker gjennomgående å ha de mest positive tolkningene av Norge og Norges relative selvstendighet i internasjonal politikk. NKID kunne være noe mer tilbakeholdene. Også dette bildet trer klarest fram i første halvdel av 1920-tallet, men varer ved også under Kollontajs andre periode. Noe av bakgrunnen for denne ulikheten, beror på ulikhet i roller, og er gitt av selve situasjonen; Representasjonens oppgaver og mål begrenser seg til Sovjets forhold til *Norge*. Den instrumentelle forståelsen varierer også en del mellom enkeltrepresentantene. Her kan Kollontaj, som representant for Representasjonen i Kristiania / Oslo, og Litvinov, som representant for NKID sentralt, ses som 'ytterpunktene'. Deres relative posisjoner synes konstante gjennom perioden. En av ulikhetene ligger i graden av forståelsen av Norge som et instrument. Kollontaj virker å gi Norge 'i seg selv' mer egenverdi enn Litvinov sentralt. For Kollontaj forblir norsk *de jure* anerkjennelse av Sovjet et mål *i seg selv*. Stillingen til de norske kommunistene i den norske opinionen får også en større egenverdi enn hva den gjør i NKID sentralt, og begrunnes da i den framtidige politiske utviklingen *i Norge*. Litvinov, derimot, virker mer konsentrert om hvilken nytte de konkrete resultatene Sovjetunionen kan oppnå i

Norge kan ha videre ut i vest-verdenen. 'Norge i seg selv' blir i mindre grad forstått som et mål.

Når den russiske utenrikspolitiske konsensusen likevel er såvidt forventningsfull og positiv til Norge, og da særlig fram til februar 1924, får dette naturlig nok gunstige virkninger for Norge. Konkrete eksempler på dette, er innkjøp av norsk fisk (særlig sild), sovjetisk aksept av norsk suverenitet over Svalbard, norske fangstfolks adgang til russiske fangstfelt (både med og uten konsesjon) og norske konsesjoner i sagbruksnæringen i Nord-Russland. Denne russiske velviljen må ses som en innsats for *de jure* anerkjennelse, men blir også, særlig av Kollontaj, begrunnet i en allerede etablert norsk velvilje overfor Sovjet-Russland, og de sovjetiske innrømmelsene har sånn sett også islett av 'belønning'.

Når Sovjetunionen derimot har oppnådd *de jure* anerkjennelse, og selve sovjetstaten etterhvert blir mer etablert, på annen halvdel av 1920-tallet, er viljen til å favorisere Norge og nordmenn, i alle fall på bekostning av egne borgere, naturlig nok noe mindre. Med dette løper de fleste norske konsesjonene i Russland ut uten fornyelse, og den norske aktiviteten i Nord-Russland dør i det store og hele ut, henimot slutten av 1920-tallet. Her er det imidlertid en annen prosess som går parallelt med at Norge som et instrument 'taper seg' i den russiske forståelsen; Sovjetunionen er i ferd med å bygge ut sin egen fangst- og fiskeindustri.

I den historiografiske delen av oppgaven, ble det vist til I.A. Repnevskijs gjennomgang av nordrussisk presse i mellomkrigstida. Den viser at det er en livlig debatt i den lokale pressen om den norske aktiviteten i Nord-Russland i første halvdel av 1920-tallet. I denne debatten framkommer det også mye kritikk av den norske aktiviteten: nordmennene blir sett på som *konkurrenter* i utviklingen av lokalt fiske og en lokal fangstnæring. Det blir framsatt påstander om at den norske selfangsten overbeskatter bestandene. Oppkjøp av norsk sild, ilandført i de nordrussiske havnene, ble sett på som et problem for utbyggingen av lokalt fiske. På slutten av 1920-tallet, derimot, har denne nordrussiske 'dissensen' forstummet fra avisspaltene. Forklaringen må dels være at det norske nærværet blir stadig mer begrenset. Med fraværet av den norske aktiviteten forsvinner også de negative holdningene til Norge og nordmenn. Nordmennene blir ikke lenger oppfattet som konkurrenter i ressursutnyttelsen. I. A. Repnevskij peker også på at innskrenkninger i pressefriheten bidrar. For eksempel vises det til kjente tilfeller av ulovlig norsk fangst på slutten av 1920-tallet, som ikke gjenfinnes i avisspaltene.

I *Pravda* virker debatten om den norske aktiviteten i Nord-Russland å være ikke-eksisterende i

første halvdel av 1920-talet. På midten av 1920-tallet kommer imidlertid 'det polare' inn i Pravdas spalter. Når det handler om den norske deltagelsen i selfangsten i Nord-Russland i *Pravda* på midten og slutten av 1920-tallet, er det snarere et 'positivt' bilde som formidles. Den norske fangstaktiviteten framstilles som ubetydelig og u dramatisk. Dermed kan det hevdes at i første halvdel av 1920-tallet er det et mer kritisk bilde av Norge og nordmenn som framkommer i den nordrussiske enn i den sentrale pressen. Mot slutten av 1920-tallet, derimot, er situasjonen mer 'synkron', ettersom kritikken i den lokale pressen etterhvert forstummer. Delvis kan dette ses som et resultat av at de nordrussiske holdningene ikke lenger slipper fritt til i pressen, men mye av bakgrunnen er nok også at det materielle premisset for kritikken – den norske aktiviteten og nærværet – er avtagende.

I innledningen av oppgaven, i delen om den historiske bakgrunnen, ble det vist til Nielsens poeng med at mønsteret i holdningene til nordmenn var forholdsmessig mer negativt i Nord-Russland enn sentralt i sein-tsaristisk tid. Dette var særlig begrunnet i et utstrakt norsk nærvær som ofte kunne oppfattes som å være i konkurranse med russernes egen ressursutnyttelse. Utfra overstående, kan det da hevdes at dette mønsteret har en kontinuitet fram til i alle fall midten av 1920-tallet, men at mønsteret avtar mot slutten av 1920-tallet. Det framkommer altså ikke noe 'brudd' i den nordrussiske kritikken av norsk aktivitet i forbindelse med revolusjonen i 1917. Om noe, blir heller grunnlaget for en nordrussisk kritisk tone *forsterket* etter revolusjonen, ved at nordmennene kan 'ta seg mer til rette' i forbindelse med at den russiske staten er svekket i den unntakstilstanden som gjelder før den nye sovjetmakta får etablert seg. Når Sovjet-Russland knytter Norge til seg på det mellomstatlige planet på begynnelsen av 1920-tallet, skjer dette nettopp gjennom at Norge blir tildelt ulike 'goder' i nord og i Nord-Russland. Norge får anerkjent sin suverenitet over Svalbard, nordmennene nyter godt av gunstige konsesjoner til fiske, fangst og sagbruksnæring i Nord-Russland, og Russland kjøper opp norsk fisk. Disse godene blir naturlig nok positivt oppfatta i Nord-Norge. I Nord-Russland er nok tendensen at disse virkemidlene fortøner seg som ulemper som forbindes med nordmenn og norsk aktivitet. Slik sett kan det hevdes at tendensen med en forholdsmessig mer positiv opinion i Nord-Norge enn i Sør-Norge overfor Russland og russere blir forsterket med Oktoberrevolusjonen og dens ettervirkninger. Det samme gjelder motstykket; fenomenet med forholdsmessig mer positive holdninger overfor Norge og nordmenn i Russland sentralt enn i nord.

Mot slutten av 1920-tallet svekkes imidlertid dette mønsteret på russisk side. Dette er et resultat av at de norske konsesjonene for det meste løper ut, innkjøpene av norsk fisk i mindre grad blir

oppfatta som å være i konkurranse med den lokale fiskerinæringa, og at det ikke kommer noen territorielle 'avståelser' til nordmennene. Forenklet kan en si at de kritiske vurderingene av nordmennene i Nord-Russland avtar parallelt med at det norske nærværet avtar og den egne ressursutnyttelsen tiltar. Denne endringen i mønsteret i holdningene til Norge og nordmenn i Nord-Russland synes da mer å være resultat av en gradvis prosess som går fra annen halvdel av 1920-tallet, enn et skarpt brudd.

Når vi har hevdet at *Pravda* fremmet et bilde av 'harmoni' mellom Norge og Russland i nord, fra midten av 1920-tallet, var dette neppe noe som skjedde spontant. Flere steder i den utenrikspolitiske korrespondansen og i Kollontajs memoarer finnes ideen om at det særlig er i nord at Norge og Russland kan knyttes nærmere til hverandre. I tråd med Sovjetunionens strategi med å nå ut til en videre krets på annen halvdel av 1920-tallet, med å gjøre Sovjetunionen mer gjenkjennelig og hjemlig, også utover kommunist-kretser, blir ett av virkemidlene polare ekspedisjoner. For det første er det en stor og positiv pressedekning av de norske ekspedisjonene i *Pravda*. Denne dekningen trekker også fram Nansens ekspedisjoner og Amundsens tidligere ekspedisjoner, som blir satt inn i en historisk kontekst. I dette bildet framstår både Nansen og Amundsen i et positivt lys. For det andre er det store forventninger til den norske opinionens respons på isbryterne *Malygin* og *Krasins* deltagelse i lete- og redningsaksjoner etter *Italia*-forliset og *Latham*-ulykken. En annen side av den 'forbindtligheten' og det slektskapet som søkes oppnådd i nord, og som særlig trådte fram på begynnelsen av 1920-tallet, var den sovjetiske viljen til å gi nordmenn konsesjoner i nordområdene og suverenitet over Svalbard. Begge disse to sidene bidrar til en kontinuitet på 1920-tallet, ved at 'nordligheten' forblir et viktig element i det norsk-russiske forholdet, selv om det får ulike utslag. På sovjetisk side søker en å komme Norge nærmere i nord. I første halvdel av 1920-tallet foregår det på 'bekostning' av egne interesser i nord, noe som fører til en spenning mellom Nord-Russland og Russland sentralt. På annen halvdel av 1920-tallet er mye av grunnlaget for denne spenningen borte, ettersom 'forbindtligheten' og slektskapet i nord nå i mindre grad foregår på bekostning av nordrussisk ressursutnyttelse.

Et annet moment i perspektivet 'nordlighet' i det norsk-russiske forholdet på 1920-tallet, er Sovjets forståelse av en særlig nordnorsk velvilje. Det bildet som framkommer i Kollontajs memoarer og i den diplomatiske korrespondansen, er at fiskerne i nord hilser sovjetstaten velkommen. Kollontaj synese å være den ivrigste anføreren for synspunktet, og det finnes ofte sammen med Kollontajs foretrukne virkemiddel for gode relasjoner til Norge: innkjøp av norsk fisk. I første halvdel av 1920-tallet er det silde-oppkjøp Kollontaj oftest griper til. På slutten av 1920-tallet, går hun derimot

oftere inn for oppkjøp av torsk. Dette blir da begrunnet i at torske-oppkjøpene vil ha en spesielt gunstig innvirkning på en nordnorsk opinion. Silda forbindes nå mer med større 'kapitalistiske' fiskebåtredier på Vestlandet. Et interessant apropos her, avslutningsvis, er at Kollontaj blir ved å se på fisk som en 'nøkkel' i forholdet til Norge. I korrespondanse med Stalin på 1930-tallet, i tilknytning til Trotskij-saken, foreslår hun igjen å gå til oppkjøp av sild i Norge, for på den måten å påvirke Nygaardsvold-regjeringen til å nekte Trotskij videre asyl i Norge.³¹⁶ Gjennom 1920-tallet forblir altså fisken et viktig verktøy i Sovjets måte å forholde seg til Norge på, selv om viljen til å bruke dette instrumentet varierer med behovet for konkrete resultater i Norge.

De angivelige russiske planene om å skaffe seg tilgang til isfri havn i Nord-Norge, som vist til i innledningen, gjenfinnes i korrespondansen fra Tsjitsjerin i 1922. I Tsjitsjerins brev til Surits, i tilknytning til blant annet spørsmålet om opphevelsen av Integritetstraktaten, pekes det på Russlands «ærekjære planer» i Nord-Norge i Tsar-tida. Selv om ideen om at Russland søkte isfri havn i Nord-Norge skrev seg fra en 'norsk russerfrykt', og nyere forskning ikke har bekreftet eksistensen av slike planer, virker det som om Tsjitsjerin forutsetter at slike planer skal ha eksistert forut for Integritetstraktaten av 1907. Tsjitsjerin går inn for å gjenta det 'materielle innholdet' i Integritetsavtalen, for slik å bekrefte at det nye Sovjet står for et brudd med det tidligere imperialistiske Tsar-Russland. I den konkrete saken kan det virke paradoksalt at Tsjitsjerin griper til en traktat *fra Tsartida* for å erklære et brudd med en tsaristisk imperialisme – det er innholdet i traktaten av 1907 som ønskes fornyet – men på ide-planen framholder Tsjitsjerin likevel at fornyelsen av traktatens innhold skal forstås som nettopp et brudd på en imperialistisk tradisjon.

I oppgaven ble det vist at Kollontaj pekte på trusselen om Den provisoriske regjeringas draging mot isfri havn i Nord-Norge i en tale hun holdt i LOs lokaler på Youngstorget før sin hjemreise til Petrograd etter Februarrevolusjonen i 1917. For å stagge en slik trussel, oppfordret Kollontaj de norske arbeiderne til å slutte opp om Sovjet-makta. Også Kollontaj pekte på Sovjet som et brudd på tsaristisk imperialisme. Den siste klare artikuleringen av ideen om 'Sovjet som et brudd på en imperialistisk tradisjon' i den utenrikspolitiske korrespondansen som er undersøkt i denne oppgaven, er i Litvinovs instruksnote til Makar fra 1926. Etter dette, virker det som om ideen om Sovjet som et brudd på tradisjonene fra Tsar-tida kommer mer i bakgrunnen; i alle fall i den interne korrespondansen.

Det norske forholdet til Sverige og England forblir et moment i den sovjetiske korrespondansen

³¹⁶ Nielsen (2012), s. 155–156.

gjennom hele perioden, når temaet er sikkerhetspolitikk og Norges relative selvstendighet i utenrikspolitikken. Dette er dermed en konstant gjennom perioden. Gjennomgangen av den utenrikspolitiske korrespondansen og Kollontajs memoarer har vist at vurderingen av Norges bindinger til England og forholdet til Sverige kunne variere en del mellom enkeltrepresentantene, uten at det lett lar seg gjøre å ordne variasjonene i klare kategorier eller tendenser. At Norge blir oppfatta som å være avhengig av England i utenrikspolitikken, synes likevel å være *grunnlaget* for forståelsen til samtlige av aktørene gjennom perioden, og innebærer også en kontinuitet tilbake til tenkningen i tsar-tida. Variasjonen mellom representantenes tolkninger blir mer begrenset til graden av den avhengighet som forutsettes, og hvordan dette vil gjøre seg gjeldende i de konkrete sakene. Én tendens kan likevel fastslås, nemlig at Representasjonen i Kristiania / Oslo, ved Mihajlov, Surits og Kollontaj, gjennomgående synes å ha en mer positiv vurdering av Norges relative selvstendighet i forhold til England enn hva NKID sentralt, og da særlig Litvinov, har. I denne sammenheng er det satt en parentes rundt Makar, som fungerte som leder ved Representasjonen i en periode fra 1926 til 1927, ettersom hans holdninger ikke er brakt på det rene. Ved Representasjonen er holdningen at Norge kan tillate seg å opptre relativt fritt i forholdet til England i de tilfellene der Norge har noe å vinne på en slik selvstendig opptreden, og når saken er 'viktig nok'.

Som i tsar-tida er holdningene til Nansen, slik de framgår av samtlige kilder, svært positive. Nansen blir sett på som en betydelig polfarer, vitenskapsmann, humanist, internasjonal politiker, og, ikke minst, som en sann venn av Russland. Denne velviljen til Nansen kommer også den norske nasjon og stat til gode.

Pravda konsentrerer seg om den norske arbeiderbevegelsen. Det er store forventninger knyttet til DnA og radikaliseringen av de norske arbeiderne. Etter DnAs brudd med Komintern i november 1923, er skuffelsen stor. *Pravda* vil likevel ikke gi slipp på historien om et radikalisert norsk proletariat. Etter bruddet presenteres denne historien som en fortelling om en DnA-ledelse som er i utakt med den mer radikale grasrota i partiet. Denne situasjonen får seinere på 1920-tallet sin analogi i spørsmålet om LO og tilknytningen til Profintern i Moskva. På slutten av 1920-tallet, i *Pravda* og *Izvestija*, blir likevel gjestende delegasjoner som for en stor del består av DnA-folk og LO-folk, presentert i et positivt lys. De blir presentert som *arbeider*-delegasjoner og som forbundsfeller.

Helt avslutningsvis skal det vendes tilbake til 'nordligheten' i forholdet mellom Norge og Russland på 1920-tallet, knyttet til spørsmålet om utvidelse av territorialfarvann og hevdelse av suverenitet

over arktisk land. Selv om de to landenes konkrete utvidelser av sine jurisdiksjoner til å gjelde tidligere 'åpent hav' og 'ingenmannsland' kunne innebære ugunstige virkninger for den andres ressursutnyttelse, innebærer denne prosessen også et prinsipielt interessefellesskap.³¹⁷ Begge landene var i en prosess med å utvide nasjonalstatens grenser og territorier nordover.

³¹⁷ Danielsen kommer inn på spørsmålet om norske holdninger til det sovjetiske 12-milsdekretet, under synsvinkelen av at også Norge var en pådriver for en prinsipiell utvidelse av territorialfarvannet, med å gå inn for rette grunnlinjer og 4 nm, se Danielsen (1964), s. 160 mv.

KILDER

Aviser³¹⁸

Pravda 1918

- 01.13.s4 - Норвегия признала независимость Финландии.
- 01.18.s4 - Воззвание Норвежской партии социалистической парламентской группы к Интернационалу
- 01.24.s3 - Борьбы за третий революционный Интернационал в цирк модерн
- 03.08.s2 - Социалистические крестоносцы
- 03.10.s3 - Вывоз продовольственных грузов из Маньчжурии
- 05.09.s2 - Беспорядки в Норвегии
- 05.09.s4 - Норвежская буржуазия о норвежских большевиков
- 07.04.s4 - Победа революционного крыла в норвежской соц.-демократии
- 07.05.s1 - 5-ый Всероссийский Сезд Советов
- 11.06.s3 - Октябрьский переворот и национальный вопрос
- 11.20.s3 - В Норвегии — Прокламация Центрального Правления
- 11.20.s3 - На революционный путь
- 11.20.s3 - Манифест левых социалистов
- 11.20.s3 - Буржуазия успокаивает себя
- 11.20.s3 - Международная солидарность
- 11.21.s2 - В Норвегии — Поступка красноречивее слов
- 11.26.s3 - В Норвегии — Призыв к свержению капитализма
- 11.29.s1 - Пир во время чумы
- 12.18.s3 - Даже в Норвегии советы

Pravda 1919

- 02.05.s2 - Обращение Ц.К. Норвежской Рабочей Партии
- 02.08.s3 - В Норвегии — Норвегия приветствует образование лиги народов

Pravda 1920

- 02.07.s1 - Норвежские рабочие к русским товарищам
- 04.15.s1 - В Норвегии — Международный с'езд транспортных рабочих
- 04.15.s1 - Накануне торговых сношений с Россией
- 04.16.s1 - Заявление норвежского правительства

³¹⁸ Avismaterialet er listet opp på følgende måte: Dag.Måned.Sidetall – Overskrift.

04.18.s1 - Ответ норвежскому правительству
06.27.s3 - В Норвегии — Международный конгресс рабочих металлистов
07.04.s2 - Коммунистический Интернационал
07.15.s2 - В Норвегии — На с'езд III Интернационала
07.22.s2 - В Норвегии — Накануне забастовки железнодорожников
07.22.s3 - В Норвегии — Итоги с'езда профсоюзов
08.03.s2 - В Норвегии — Положение на железных дорогах
08.17.s2 - В Норвегии — Вести о революции
08.28.s2 - В Норвегии — Забастовка железнодорожников
09.07.s2 - В Норвегии — Делегация русских профсоюзов
09.11.s1 - Высокомерие и трусость
09.26.s3 - В Норвегии — Делегация русских профсоюзов в Христиании
10.07.s2 - В Норвегии — Рабочая партия и III Интернационал
11.08.s2 - В Норвегии — Принятие московских условий
11.20.s1 - В Норвегии — Накануне забастовки железнодорожников
11.21.s2 - В Норвегии — Накануне забастовки
12.02.s2 - В Норвегии — Железнодорожная забастовка
12.04.s3 - В Норвегии — Забастовка железнодорожников
12.07.s2 - В Норвегии — Забастовка железнодорожников
12.16.s1 - Коммунизм в Норвегии
12.18.s1 - В Норвегии — Демонстрация железнодорожников

Pravda 1921

01.30.s2 - В Норвегии — Против коммунистической литературы
02.12.s2 - В Норвегии — Конгресс Рабочей партии
02.24.s1 - В Норвегии — Безработица
03.20.s4 - Приветствие от норвежских работниц
04.01.s3 - В Норвегии — На съезде рабочей партии
04.07.s3 - В Норвегии — Переговоры о торговле с Россией
04.12.s2 - В Норвегии — Переговоры с Россией
05.31.s1 - В Норвегии — Всеобщая забастовка
05.31.s1 - В кипящем котле
06.08.s1 - В Норвегии — Всеобщая забастовка
06.12.s1 - Через 10 недель

06.14.s2 - В Норвегии — К всеобщей забастовке
07.01.s2 - Представителей на международный съезд профсоюзов в Москве
07.02.s2 - В Норвегии — Понижение заработной платы
07.05.s2 - К сношениям с Россией
07.26.s2 - Помощь Норвнгии
08.03.s2 - По России — Концессии
08.23.s2 - В Норвегии — Отмена ограниченный ввоза
08.31.s2 - В Норвегии — К торговым сношениям с советской Россией
09.01.s2 - В Норвегии — Договор с советской Россией
09.08.s2 - К вопросу о помощи голодающим
09.08.s2 - К шведско-русскому соглашению
09.16.s1 - Международный пролетариат на помощь голодающим
09.20.s1 - Жиры для голодающих
10.04.s2 - В Норвегии — Ратификация русско-норвежского договора
10.06.s2 - В Норвегии — Ратификация русско-норвежского договора
11.01.s2 - В Норвегии — Выборы в парламент
11.13.s3 - Состав коммунистического союза молодежи
11.20.s1 - В Норвегии — Безработица
11.22.s3 - В Норвегии — Помощь голодающим
11.25.s2 - Коммунистический Интернационал молодежи
11.25.s4 - Заграничные рабочие — на помощь голодающим
11.29.s3 - В Норвегии — Отъезд торговой делегации в Москву
11.30.s1 - В Норвегии
12.09.s1 - Норвегия — Рабочие и Профинтерн
12.13.s3 - Норвегия — Крестьянская неделя
12.16.s2 - В голодных местах — Всегда с [...] Нансеном

Pravda 1922

02.21.s2 - Норвегия — Выборы коммунистов
03.09.s2 - Норвегия — К торговле с советской Россией
03.14.s1 - Торжественный пленум Московского Совета Р.и.К.Д. - Доклад тов. Тротского
03.29.s4 - К международной конференции — Телеграммы — Норвежская делегация
04.04.s3 - Норвегия — Борьба с сокращением заработной платы
04.12.s4 - Письма из Архангельска — (От нашего корреспондента) — В ожидании навигации

05.03.s2 - Норвегия — Локаут в строительной промышленности
05.13.s2 - Меморандум Нансена о голоде в России
05.13.s2 - В исполкоме Коминтерна — Постановление о об исключении Оле Лиана из К.П.
Норвегии
06.08.s4 - Пленум исполкома Коминтерна — Речь Зиновьева
06.10.s2 - Норвегия — Красные профсоюзы
06.13.s2 - Норвегия — Жертва буржуазного [...]
06.13.s2 - Норвегия — Бегут от предателей
06.17.s2 - Норвегия — Сокращения заработной платы
06.17.s2 - Норвегия — Съезд чернорабочих
06.23.s2 - Норвегия — Присоединие чернорабочих к Красному Профинтерну
07.01.s2 - Норвегия — Отношения к России
07.01.s2 - Победа Красного Профинтерна
07.09.s2 - Норвегия — Движение безработных
07.19.s2 - Норвегия — Профсоюзы и амстердамцы
07.21.s2 - В дипломатическом мире — Нота норвежского правительства
07.29.s4 - Из жизни норвежской Компартии
08.05.s5 - В зарубежных профсоюзах — Амстердамские охранители единства
09.06.s2 - Коммунистическое движение в Норвегии
09.22.s2 - Норвегия — Рост безработицы
10.04.s3 - Письмо Исполкома Коминтерна Норвежской Коммунистической Партии
10.06.s3 - Норвегия — Порвала с Амстердамом
10.07.s2 - Норвегия — Рост безработицы
10.07.s2 - Делегаты на конгресс Коминтерна
10.18.s5 - В Петрограде — К торговле с Норвегией
11.10.s3 - Как рабочие празднуют пятилетней русской Революции
11.14.s2 - Речь Бухарина — Основной недостаток прений — Норвежская Партия
11.17.s3 - Нейтральные державы о капитуляциях
12.03.s1 - Четвертый конгресс — Растираем пережитки
12.06.s2 - Доклад т. Бухарина
12.08.s3 - III Конгресс Коминтерна Молодежи
12.08.s5 - Профессиональное движение — Международная работа — Международный конгресс металлистов
12.09.s2 - Победа коммунистов на коммунальных выборах

12.24.s5 - По советской Федерации — Из Петрограда — Первая партия товаров из Норвегии

Pravda 1923

01.06.s2 - Норвегия — Накануне съезда профсоюзов

01.11.s3 - Норвегия — Победа идеи солидарности

01.16.s2 - Русско-норвежские отношения

01.18.s3 - Революционное настроение чиновников

01.27.s2 - Действия пролетариата — Манифест норвежской коммунистической партии против рурской оккупации

02.10.s1 - Кризисы в коммунистическом движении

03.02.s2 - Норвегия — раскол в Компартии избегнут

03.04.s2 - Съезд норвежской компартии — Под знаком полного единения

03.04.s2 - Съезд коммунистической молодежи

03.07.s2 - Съезд норвежского комсомола

03.11.s2 - Норвегия — программа нового кабинета

03.18.s2 - Норвегия — Борьба коммунистов

04.24.s2 - Норвежское правительство обращается за помощью штрейкбрехеров

05.03.s2 - Коммунистические демонстрации в Норвегии

05.08.s2 - Норвежская буржуазия вооружается

05.10.s2 - Вопрос о признании в норвежском парламенте

05.10.s4 - Русско-норвежское транспортное общество

05.16.s2 - Сочувствие рабочих организаций — Соболезнование норвежской компартии

06.14.s2 - Расширенный пленум исполкома — Доклад т. Зиновьева

06.15.s3 - Северные компартия — Исполком и норвежская коммунистическая партия

06.16.s4 - Расширенный пленум Исполкома Коминтерна — Прения по докладу тов. Зиновьева

06.17.s4 - Расширенный пленум Исполкома Коминтерна — Заключительная речь Зиновьева

06.19.s4 - Расширенный пленум Исполкома Коминтерна — Заключительная речь Зиновьева

06.19.s4 - Доклад тов. Бухарина — О границах централизма в Коминтерне

06.20.s3 - Прения по докладу Бухарина о пределах централизма в Коминтерне

06.20.s7 - Из Петрограда — Норвежская делегация

06.21.s5 - Прения по докладу тов. Бухарина

06.22.s2 - Рабочее движение — Кооперативный съезд в Норвегии

06.22.s2 - Рабочее движение — 20-летия юбилей норвежского комсомола

06.22.s2 - Наступление реакции — Локаут в Норвегии

06.24.s4 - Расширенный пленум Исполкома — Резолюция по норвежскому вопросу
06.27.s2 - Наступление реакции — Норвежский союз обороны против коммунистов
07.29.s4 - СССР и Норвегия — Беседа с полпредом СССР в Норвегии тов. А.М. Коллонтай
08.21.s2 - Рабочее движение — Против финских фашистов
09.28.s2 - Международное положение СССР — ЦК Норвежской компартии требует признания СССР
10.02.s2 - Вопрос о признании Сов. России де-юре
10.13.s2 - Банкротство норвежских банков
10.25.s3 - Рабочее движение — На правильную дорогу
10.25.s3 - Требование признания СССР
10.31.s4 - Москва — Внешняя торговля
11.06.s2 - Съезд норвежской компартии
11.10.s3 - В исполкоме Коминтерна Молодежи
11.13.s2 - Рождение Коммунистической Компартии Норвегии
11.15.s2 - Норвежская молодежь верна Коминтерну
11.17.s2 - Правда о Норвежской Партии
11.27.s2 - Норвегия и СССР — Беседа с полпредом СССР в Норвегии тов. А.М. Коллонтай
11.30.s3 - Перспективы нашей внешней торговли
11.30.s4 - Из Петрограда — Торговля с Америкой и Европой
12.25.s4 - Концессия на зверобойный промысел

Pravda 1924

01.16.s2 - Международное положение СССР — Русско-норвежские отношениях
01.25.s5 - XII Конференция РКП(б) — Доклад тов. Зиновьева о международном положении
01.30.s2 - Норвегия — Прекращение работ на 5 минут
02.05.s1 - Норвегия зашевелилась?
02.06.s7 - Заграничная работа пролеткино
02.15.s4 - К признанию СССР Норвегией
02.16.s1 - Норвежская рабочая газета о признании
02.19.s2 - Нота Норвегии о признании СССР
03.17.s2 - От обороны к наступлению — (Письмо из Норвегии)
04.09.s2 - Норвежские рабочие в борьбе (Письмо из Норвегии)
04.11.s2 - Письмо Исполкома Коминтерна Ц.К. Норвежской рабочей партии
05.14.s3 - В Коминтерне — Делегация норвежской рабочей партии на конгресс Коминтерна

- 05.14.s3 - Предание суду за антимилитаристическую программу
- 05.16.s7 - Профинтерн и русские союзы локаутированным рабочим в Норвегии
- 05.22.s2 - В разных странах — Конференция норвежских женоделов
- 05.28.s2 - Норвежская рабочая партия и Коминтерн
- 05.29.s6 - Наиболее правые элементы Коминтерна поддерживают нашу оппозицию
- 06.10.s2 - Преследование норвежских комсомольцев
- 06.10.s2 - Против налогов на крупные доходы
- 06.18.s3 - Норвежская буржуазия готовится к гражданской войне
- 06.20.s3 - Классовая борьба норвежского пролетариата — (Письмо из Норвегии)
- 06.20.s3 - В дипломатическом мире — Открытие советско-норвежской конференции
- 06.21.s2 - Норвежская белогвардейщина организуется
- 06.26.s5 - Речь тов. Хеглунда — Мое поведение в норвежском вопросе было недопустимым
- 06.26.s5 - Речь Куусинеиа — Ответ тов. Хеглунда
- 06.27.s3 - Речь тов. Гансена
- 06.29.s3 - Резолюция по докладу Исполкома Коминтерна — Борьба за коммунизм в Норвегии
- 07.17.s2 - Рабочее движение — Грандиозные демонстрации в Норвегии
- 07.17.s4 - Расширенный пленум исполкома Коминтерна
- 07.18.s5 - Отъезд норвежской делегации
- 07.19.s2 - Советская-норвежская конференция
- 07.22.s2 - Тов. Шефло о poste Коминтерна
- 07.23.s2 - IV Всемирный конгресс Коминтерна молодежи — Вечернее заседание 21 июля
- 07.29.s2 - Назначение норвежского посланника в Москву
- 08.12.s2 - Съезд норвежской компартии отложен
- 08.22.s2 - В разных странах — Епископская партия
- 08.22.s2 - Отказ от постановления Лиги Нации
- 09.03.s2 - СССР и Норвегия
- 09.06.s3 - Вручение верительных грамот
- 10.03.s2 - Рабочее движение — Преследование коммунистов в Норвегии
- 10.03.s2 - Рабочее движение — Норвежский комсомол большевизируется

Pravda 1925

- 01.06.s5 - О Работе компартии в Норвегии
- 01.27.s6 - Организационная «оффензива» шведской компартии
- 02.04.s2 - Всеобщая забастовка протеста в Норвегии

02.04.s2 - Работа норвежских соглашателей
02.11.s2 - Умер Уле Лиан
03.03.s2 - Кто оплакивает Брантинга и Лиана — Венок Короля на гроб Лиана
03.25.s2 - Новый раскол в Норвежской Рабочей Партии
03.28.s2 - Совещание по организационным вопросам ИККИ
04.14.s5 - Второй пленум Крестинтерна
06.16.s2 - Советско-норвежские торговые переговоры
06.21.s3 - Борьба за северный полюс — (Роальд Амундсен и его предшественники)
08.09.s1 - Новые штучки «мадам» Коллонтай
09.08.s4 - Банкет в честь иностранных гостей — Митинг ученых
09.11.s4 - Начало хлебо-экспортной кампании
09.20.s3 - Хлеб в Норвегию
09.24.s2 - Международная конференция детских коммунистических организаций
09.24.s2 - Интриги против Нансена
09.26.s3 - Наш экспорт
10.04.s3 - Приезд норвежской делегации профсоюзов
10.08.s4 - Прервано телеграфное сообщение с Норвегией
10.16.s4 - К приезду норвежской рабочей делегации
10.18.s4 - Приезд норвежской рабочей делегации
10.20.s4 - Приезд норвежской рабочей делегации в Москву
10.22.s3 - Норвежская рабочая делегация в Москве
11.01.s4 - Председатель норвежской делегации тов Мадсен о своих кавказских впечатлениях
11.06.s4 - Иностранные делегации в СССР
11.10.s3 - Восьмая годовщина октябрьской революции
11.11.s3 - Делегация датских и норвежских рабочих о единстве профдвижения
12.06.s4 - Ввоз бумаги через мурманской порт
12.17.s2 - Договор о торговле и мореплавании между СССР и Норвегией
12.18.s2 - Хроника
12.30.s9 - Снова 2,5 Интернационал

Pravda 1926

01.30.s4 - Приезд иностранных рабочих делегаций — Делегация норвежских рабочих
02.14.s4 - Иностранные рабочие химики в Ленинграде
02.16.s5 - Экономическое сближение с Норвегией

03.03.s3 - VI расширенный пленум ИККИ — Англо-советский комитет единства
03.20.s3 - VI расширенный пленум ИККИ — Норвегия
03.21.s2 - Приглашение в СССР норвежских строителей
03.21.s5 - VI расширенный пленум ИККИ — Речь тов. Чильбума
04.13.s4 - Экспедиция Амундсена на северный полюс
04.14.s4 - Экспедиция Амундсена
04.14.s4 - Эллинг в Салюзи
04.15.s4 - Экспедиция Амундсена — Полярная экспедиция дирижабля «Норвегия» в Троцк
04.15.s4 - «Норвегия» вылетела в Ленинград
04.16.s4 - Экспедиция Амундсена — Прибытие дирижабля «Норвегия» в Троцк
04.16.s4 - Полярная экспедиция дирижабля Нобиле
04.17.s4 - Экспедиция Амундсена в Троцке
04.18.s4 - Экспедиция Амундсена в Троцке
04.20.s4 - Экспедиция Амундсена в Троцке
04.24.s2 - Необоснованные претензии Норвегии
04.27.s4 - Экспедиция Амундсена
05.06.s4 - Экспедиция Амундсена — Отлет дирижабля «Норвегия» на Шпицберген
05.07.s2 - Запрещение вывоза угля из Норвегии
05.07.s4 - Экспедиция Амундсена — Дирижабль «Норвегия» вылетел из Вадзе на
Шпицберген
05.11.s3 - Норвежские рабочие требуют объявления забастовки солидарности
05.11.s4 - На северный полюс — Экспедиция Амундсена
05.15.s2 - К полету Амундсена
05.20.s2 - На борту «Норвегии»
06.02.s3 - На борту «Норвегии» II
06.03.s2 - Наступлении капитала в Норвегии
06.29.s4 - К полету Амундсена на северный полюс
07.14.s4 - Возвращение Амундсена в Норвегию
07.31.s3 - Норвежские ультра-левые подают руку оппозиции
09.14.s3 - Обмен ратификациями турецко-норвежского договора
09.19.s2 - Норвежские профсоюзы и амстердамский Интернационал
10.10.s4 - Советско-норвежская комиссия по рыболовству
10.22.s4 - Советско-норвежская комиссия по зверобойному промыслу
10.27.s5 - Советско-норвежская комиссия по рыболовству

- 11.27.s3 - Оформлении оппозиции в норвежских профсоюзах
12.04.s8 - Физкультура — Международные рабочие соревнования по зимнему спорту
12.08.s2 - Скандинавско-балтийская конференция профсоюзов

Pravda 1927

- 02.03.s2 - Образование левой рабочей партии единства в Норвегии
02.03.s2 - В Норвегии создана реформистская рабочая партия
02.04.s2 - За норвежско-финско-русский комитет единства
02.11.s2 - Как норвежские реформисты раскололи рабочее движение
02.24.s2 - Норвежские профсоюзы на распутье
04.03.s2 - Советские горняки рабочим в Норвегии
04.17.s6 - Норвежская профсоюзная делегация в Ленинграде
04.19.s5 - Делегация норвежского совета профсоюзов в Москве
04.21.s5 - К локауту в Норвегии
04.22.s6 - Помощь советских профсоюзов норвежским рабочим
04.23.s5 - Протест против недопущения делегации советских строителей в Норвегию
04.27.s7 - Отъезд делегации совета профсоюзов Норвегии
04.28.s2 - Достижение, недостатки и ближайшие задачи в оргработе секции КИ
05.13.s2 - Норвежские реформисты снова предали интересы рабочих
05.25.s2 - Снижение зарплаты в Норвегии — Поблажки фашистам
05.25.s2 - Норвежская рабочая партия за выход Лиги Нации
06.02.s2 - Международный пролетариат в защиту СССР и против военной отношении
06.16.s2 - Траурное собрание в полпредстве СССР в Осло
06.22.s1 - Рабочий класс не допустит войны против СССР — Митинг норвежской компартии
в Осло
06.30.s5 - В Швеции и Норвегии условия наблюдения были благоприятны
07.01.s2 - Норвежское правительство выслуживается перед Англией
07.02.s1 - Норвежская буржуазия в услужении у британского империализма
08.04.s4 - Отъезд Амундсена в Норвегию
08.07.s5 - Приезд норвежской рабочей делегации
08.25.s3 - Иностраные рабочие делегации и экскурсии в СССР — Приезд норвежской
рабочей делегации
08.31.s4 - Приезд норвежской рабочей делегации
09.01.s3 - Норвежская делегация прибыла в Москву

- 09.03.s4 - Норвежская и эстонская рабочие делегации у тов. Калинина
- 09.11.s4 - Отъезд норвежской рабочей делегации
- 10.22.s3 - Приезд иностранных рабочих делегации на октябрьские торжества
- 10.27.s4 - Приезд шведской и норвежской делегации
- 11.11.s1 - Друзья и враги о десятилетия октябрьской революции — Октябрьские празднества в Норвегии
- 11.11.s6 - Иностранные делегации в СССР — Иностранные крестьянские делегаты у тов. Калинина
- 11.17.s2 - Создание норвежско-финско-русского комитета единства с.х. и лесных рабочих
- 11.19.s2 - В международном рабочем движении — тов. Яглом отказано в визе на въезд в Норвегию
- 11.26.s8 - Скандинавско-финско-русский комитет единства моряков
- 11.30.s4 - В исполбюро Профинтерна
- 12.01.s7 - Отъезд делегации ВЦСПС в Норвегию
- 12.06.s7 - Открытие съезда норвежских профсоюзов — Съезд приветствует представителя советских профсоюзов
- 12.12.s4 - Съезд норвежских профсоюзов — Левое печение побеждает

Izvestija 1928

- 02.01.s1 - Программа правительства норвежской рабочей партии
- 02.02.s1 - Рабочая печать Норвегии встретила образование нового правительства весьма сдержанно
- 02.08.s1 - Компания буржуазных партий против нового норвежского правительства
- 02.12.s1 - Образование нового норвежского кабинета поручено либералам
- 02.19.s3 - Пленум Исполкома Коминтерна — Прения по докладу тов. Бухарина. Речь тов. Гансена
- 02.21.s4 - На рабочей спартакиаде в Осло
- 03.14.s2 - Уход правых уклонистов из норвежской компартии
- 04.06.s2 - Решение конференция профсоюзов СССР, Финляндии и Норвегии
- 06.02.s1 - Об «Италии» - никаких сведений нет
- 06.23.s2 - Поиски Нобиле
- 06.26.s2 - Нобиле спасен шведским летчиком Лундбергом
- 06.27.s2 - Красин за полярным кругом
- 07.15.s2 - Малыгин отправился на поиск Амундсена

- 07.18.s2 - После спасения группы Вильери и Марианно
- 07.20.s5 - Перед всесоюзной спартакиадой
- 07.21.s2 - Красин направляется в Скандинавию для ремонта
- 07.27.s2 - Незамерзающим морем
- 07.27.s2 - Норвежское правительство благодарим СССР за спасение зверобойных судов
- 08.03.s2 - Аврора в Осло
- 08.05.s2 - Аврора на пути в Копенгаген
- 08.08.s3 - Рейс «Красина»
- 08.12.s2 - Торжественная встреча «Красина» в Ставангере
- 08.14.s2 - Чествование Красина в Ставангере
- 08.15.s2 - Рабочие организации Ставангера чествуют Красина
- 08.19.s2 - Проф. Визе о дальнейшей работе Красина
- 08.26.s2 - Малыгин на пути к Свальбарду
- 08.29.s1 - После подписания пакта Келлога — Позиция Норвегии
- 09.02.s1 - Найден поплавок гидро-самолета «Латам»
- 09.16.s6 - Норвежские горняки высказались за создание норвежско-русского комитета
кдинства
- 09.27.s2 - Скандинавия и Прибалтика
- 10.05.s2 - Руальд Амундсен
- 10.09.s5 - Пролетарская Москва чествует героев «Красина» и «Малыгина»
- 10.21.s6 - Театр — Музыка — Кино. Оле из Норланда.
- 10.22.s3 - Конференция союза химиков СССР и Норвегии
- 11.28.s1 - Приезд норвежской делегации для изучения зверобойных промыслов
- 11.30.s3 - Сессия советско-норвежской комиссии по зверобойному промыслу
- 12.18.s4 - Борьба за единство, за классовую политику международного профдвижения
- 12.23.s2 - О норвежско-русском объединении

Izvestija 1929

- 01.09.s4 - За тюленями
- 02.12.s1 - Съезд норвежской компартии
- 02.15.s1 - Пять лет советско-норвежских отношений
- 02.16.s1 - Норвегия и пакт Келлога
- 02.21.s2 - Кредитование норвежского экспорта в СССР
- 02.24.s1 - Рабочие спортивные состязания в Осло

02.25.s3 - Конькобежные состязания в Осло
02.28.s1 - Норвегия заняла остров Петра I
03.05.s1 - Президент Норвежской Академии Наук в Ленинграде
03.07.s4 - Приезд норвежского ученого Халвдана Кута
03.15.s4 - Коммунальные концессии в СССР и иностранный капитал
03.17.s4 - Проф. Кут в Коммунистической академии
03.20.s4 - Проблемы туризма
04.25.s1 - Подготовка к 1 мая в капиталистических странах
05.11.s1 - Объявление остров Ян Майен состоящим под норвежским суверенитетом
06.13.s2 - Международная хроника
06.23.s1 - Горняки Норвегии в Баку
07.20.s1 - Норвежские рабочие на защиту СССР
07.30.s3 - Говорят тылы
07.31.s4 - Переключка ленинградских рабочих с рабочими Германии, Франции и Норвегии
08.09.s4 - Певец молодого задора
08.09.s5 - Норвежская кооперативная делегация
08.18.s3 - Пионеры, крепите интернациональную связь!
08.20.s3 - К борьбе за пятилетку, за укрепление обороны СССР пионеры готовы
08.25.s1 - Рабочий конгресс в Норвегии открылся
08.31.s1 - Приезд скандинавской рабочей делегации
10.11.s4 - Задача СССР на дальнем Севере
10.11.s4 - Перед решительными событиями
11.06.s2 - Накануне 12-й годовщины за рубежом
11.08.s1 - Хроника октябрьских демонстраций за рубежом
11.15.s1 - Проект ввоза советской нефти в Норвегию
11.19.s2 - Новая воздушная экспедиция на северный полюс
12.05.s1 - Со всех концов СССР

Utrykte kilder

Holtmark, Sven G. (red.) *Aleksandra Mikhajlovna Kollontaj. Notater gjennom 23 år med diplomatisk arbeid*. Foreløpig manus til den norske oversettelsen av Kollontajs memoarer.
Nielsen, Jens Petter, utdrag fra foreløpig manus til kapittel 8, i Jens Petter Nielsen (red.) *Det asymmetriske naboskap bind I*.

Upublicerte kilder på russisk

Repnevskij, Igor Andreevitsj *Sovetsko-Norvezjskie otnosjenija v severnoj presse. 1920–1945.* (Arkhangelsk 1995). Russisk diplomoppgave.

LITTERATURLISTE

Litteratur på russisk

Kollontaj, Aleksandra M. *Diplomatitsjeskie dnevniki 1922–1940. Tom I.* (Moskva 2001).

Repnevskij, Andrej Viktorovitsj *SSSR – Norvegija: Ekonomitsjeskie otnosjenija mezjvoennogo dvadtsatileijja*, (Arkhangelsk 1998).

Litteratur på norsk og engelsk

Acton, Edward *Russia. The Tsarist and Soviet Legacy* (London 1995).

Berg, Roald *Norsk forsvarshistorie. Bind 2. 1814–1905 Profesjon – Union – Nasjon*, (Bergen 2001).

Celius, Gyrid «Norwegian-Soviet Relations, 1920–1924: negotiations on the Spitsbergen Question and de jure recognition of the Soviet Government» i Kari Aga Myklebost og Stian Bones (red.) *Caution and Compliance. Norwegian-Russian Diplomatic Relations*, (Stamsund 2012).

Danielsen, Egil *Norge – Sovjetunionen. Norges utenrikspolitikk overfor Sovjetunionen 1917–1940*, (Oslo 1964).

Egge, Åsmund *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin* (Oslo 1993).

Egge, Åsmund og Vadim Roginskij (red.) *Komintern og Norge. DnA-perioden 1919–1923. En dokumentasjon*, (Oslo 2006).

Egge, Åsmund «Aleksandra Kollontaj og norsk arbeiderbevegelse 1915–1930» i Yngvild Sørbye (red.) *Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*, (Oslo 2008).

Egge, Åsmund og Sven G. Holtsmark «Soviet Diplomacy and the Norwegian Left, 1921–1939» i Kari Aga Myklebost og Stian Bones (red.) *Caution and Compliance. Norwegian-Russian Diplomatic Relations*, (Stamsund 2012).

Egge, Åsmund og Vadim Roginskij (red.) *Komintern og Norge. DnA-perioden 1919–1923. En dokumentasjon*, (Oslo 2006).

Holtsmark, Sven G. *Enemy springboard or benevolent buffer? Soviet attitudes to Nordic cooperation, 1920–1955* i *Forsvarsstudier* 6/1992 (Oslo 1992).

Holtsmark, Sven G. (red) *Norge og Sovjetunionen 1917–1955. En utenrikspolitisk dokumentasjon* (Oslo 1995).

Holtsmark, Sven G. «Nord-Norge, Sovjetunionen og norske trusseloppfatninger 1918–1945» i

- Speculum boreale* 1-2000 (Tromsø 2000).
- Holtmark, Sven G. *Fra periferi til krigsteater. Nordområdene i sovjetisk militær tenkning i mellomkrigstiden* i *Forsvarsstudier* 4/2003 (Oslo 2003)
- Holtmark, Sven G. «The Northern Regions in Soviet Military Thinking between the World Wars» i Tatjana N. Jackson og Jens Petter Nielsen (red.) *Russia-Norway. Physical and Symbolic Borders*, (Moskva 2005)
- Holtmark, Sven G. «A.M. Kollontaj og forholdet Norge-Sovjetunionen» i Yngvild Sørbye (red.) *Revolusjon, kjærlighet og diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*, (Oslo 2008).
- Iggers, Georg G. and Q. Edward Wang *A Global History of Modern Historiography*, (Storbritannia 2008).
- Jensen, Bernard Eric *Historie – livsverden og fag*, (København 2006).
- Kjeldstadli, Knut *Fortida er ikke hva den engang var*, (Oslo 1999).
- Kulavig, Erik *Propaganda og hverdagsliv i Russland 1924–1936. Studier i sovjetisk masseoffentlighet* (Odense 1991).
- Mc Cannon, John *Red Arctic. Polar Exploration and the Myth of the North in the Soviet Union, 1932– 1939* (New York 1998).
- Nielsen, Jens Petter «The Old Russia and the New Norway (1905–1917); neighbourliness without fear?» i *Acta Borealia* 1994–1995, (Tromsø 1994).
- Nielsen, Jens Petter «The Russia of the Tsar and North Norway. "The Russian Danger" Revisited», i *Acta Borealia* 1-2002, (Tromsø 2002).
- Nielsen, Jens Petter *Døden løser alt. Nye perspektiver på Stalins terror*, (Oslo 2012).
- Repnevskij, Andrej «Trade as the Best Form of Russian-Norwegian Relations in the Soviet and Post-Soviet Periods», i Tatjana N. Jackson og Jens Petter Nielsen (red.) *Russia-Norway. Physical and Symbolic Borders* (Moskva 2005).
- Smith, Sidonie og Julia Watson *Reading Autobiography. A guide for Interpreting Life Narratives* (Minnesota 2001).
- Sørbye, Yngvild «Innledning. Aleksandra Kollontaj og Norden», i Yngvild Sørbye (red.) *Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*, (Oslo 2008).
- Vogt, Carl Emil *Fridtjof Nansen. Mannen og verden* (Oslo 2011).

